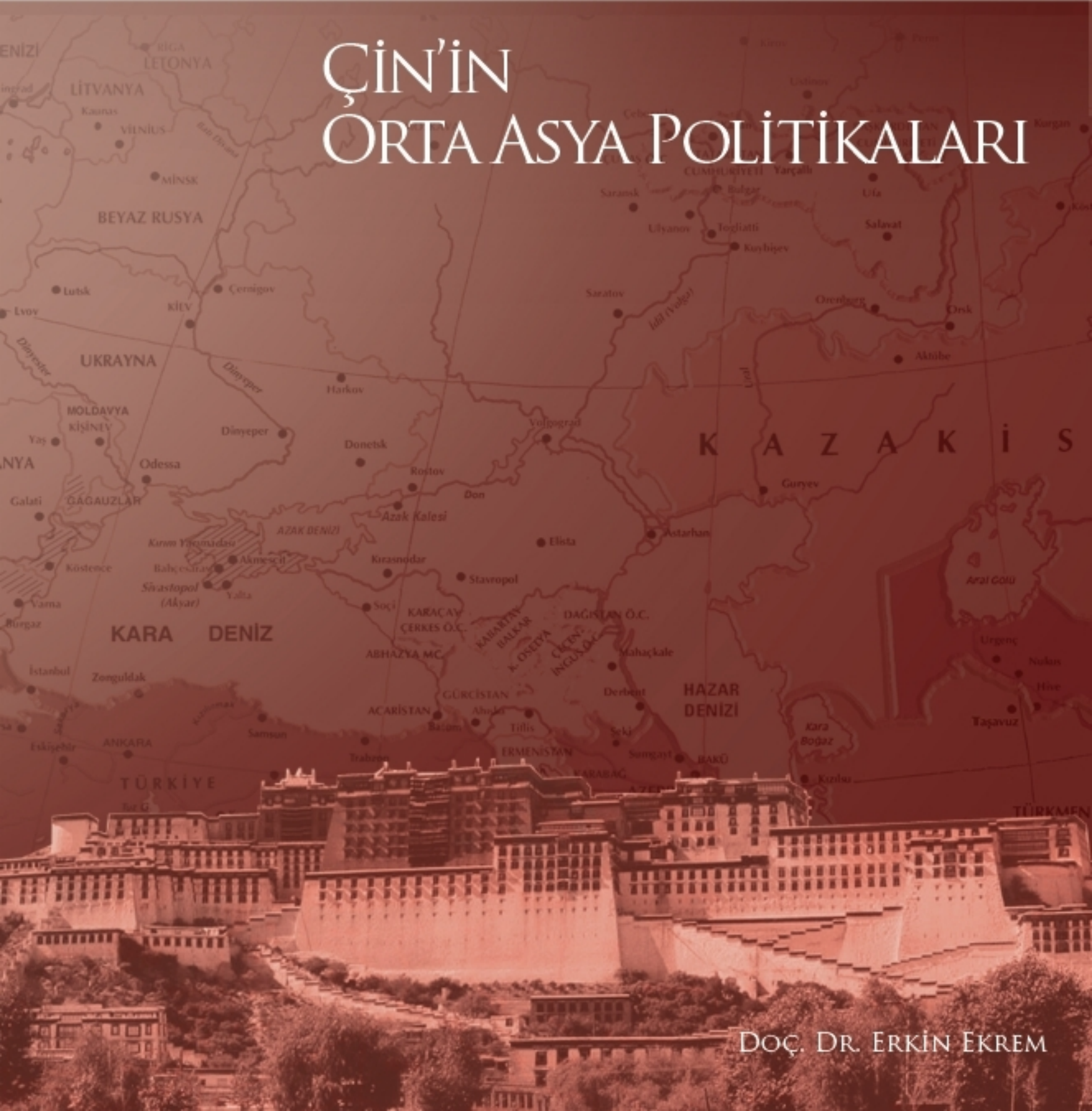

ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKALARI

TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN
BAĞIMSIZLIKLARININ 20. YILINDA

ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKALARI

-RAPOR-

DOÇ.DR. ERKİN EKREM

İnceleme
Araştırma
Dizisi

YAYIN NO: 04

ÇİN'İN
ORTA ASYA POLİTİKALARI
| RAPOR |

Yazar
Doç.Dr. Erkin Ekrem

Editör
Dr. Murat Yılmaz

Teknik Koordinasyon
Mustafa Yeşilyurt

Tasarım-Baskı

SFN Televizyon Tanıtım Tasarım
Yayıncılık Ltd. Şti.
Tel: 0312 472 37 73-74
www.sfn.com.tr

Ekrem, Erkin
Çin'in Orta Asya Politikaları / Erkin Ekrem; editör: Murat Yılmaz
- Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2011
80 s: 19x27 cm. (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
İnceleme-Araştırma dizisi; yayın no: 04)
ISBN: 978-9944-237-05-5
1. Çin - Uluslararası İlişkiler - Orta Asya I. Murat Yılmaz
327.51

Baskı Tarihi: **Temmuz 2011**

© Ahmet Yesevi Üniversitesi
Mütevelli Heyet Başkanlığı

Adres:
Taşkent Cad. 10. Sokak No: 30 06490 Bahçelievler/ANKARA
Tel: 0312 215 22 06 • Faks: 0312 215 22 09
www.yesevi.edu.tr yayinlar@yesevi.edu.tr

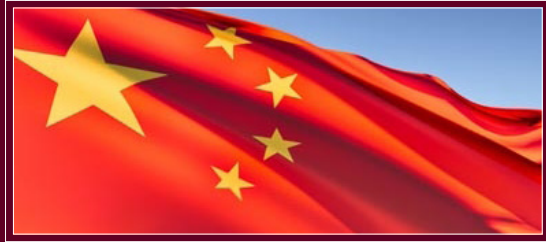
İçindekiler

Özet	5
Giriş	10
Çin'in Ulusal Çıkarları ve Bölgesel Politikaları.....	10
Bölüm 1	15
Çin'in Orta Asya Tanımı.....	16
Bölüm 2	19
Çin'in Orta Asya'daki Çıkarları.....	20
a) Çin'in Siyasi Çıkarları.....	22
b) Çin'in Güvenlik Çıkarları.....	24
c) Çin'in Enerji Çıkarları.....	28
d) Çin'in Ekonomik Çıkarları.....	29
Bölüm 3	39
Çin'in Orta Asya'daki Jeostratejik Güçlükleri.....	40
Bölüm 4	53
Çin'in Orta Asya'daki Jeopolitik Avantajları.....	54
Bölüm 5	59
Çin'in Orta Asya Politikalarının Olgunlaşma Süreci.....	60
Sonuç	65
Kaynaklar	69
TABLolar	
TABLO 1: Orta Asya'daki Beş Ülkenin Etnik ve Dinî Durumu.....	16
TABLO 2: Orta Asya'daki Beş Ülkenin Tespit Edilmiş Petrol ve Doğalgaz Rezervleri.....	28
TABLO 3: Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri (2001-2003).....	32
TABLO 4: Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri: İhracat-İthalat Ürünleri.....	33
TABLO 5: Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri (2004-2009).....	35

ÖZET

ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKALARI

Çin'in Orta Asya Politikası, onun ulusal çıkarları ile bağlantılıdır. Tarihten beri yükselen güçlerin güvenlik ve ekonomik çıkarları nedeniyle dışa genişlemesi söz konusu olmuştur. Çin'in jeostratejik konumu ve ulusal çıkarları gereğiyle dışa genişlemesi, Doğu (Asya Pasifik) ve Batı (Avrasya) olmak üzere iki yönde olmuştur. Çin, kuzeyinde Rusya, güneyinde Hindistan gibi güçler olması nedeniyle nispeten boş alan olan Avrasya ve Asya Pasifik gibi iki bölgeye açılmak zorundadır. Fakat, doğuda Tayvan sorunu ve batıda Doğu Türkistan ile Tibet sorunları ve onun arkasındaki karmaşık ilişkileri, söz konusu genişlemeyi belli ölçüde engellemektedir.

Tarihte Çin açısından Orta Asya bir Doğu-Batı köprüsüydü, İpek Yolu'nun hinterlandı, güvenlik ve ekonomik çıkarlar alanıydı. Çinlilerin Xi-yü yani Batı Bölgeleri adını verdiği Orta Asya, aynı zamanda “yeryüzü düzeninin” (Chinese world order) ve “haraç sisteminin” (tributary system) uygulama sahasıydı. Bu çıkarları elde etmek için Çin'de kurulan 25 hanedanın 4'ü Orta Asya'yı işgal etmişti. Orta Asya'yı işgal eden 4 hanedan, Çin tarihinin en güçlü olan Han Sülâlesi, Tang Sülâlesi, Yuan Sülâlesi ve Mançu Sülâlesi'dir. Bu hanedanlar aynı zamanda Asya'nın ve hatta ekonomik üretim gücüne göre dünyanın en büyük güçleri sayılırdı. Tarihsel jeopolitik tespiti olarak büyüyen Çin'in Orta Asya'ya genişleyeceği ya da Çin'in Orta Asya'yı elinde tutması, yükselen Çin'i pekiştirmektedir.

Tarihte Çin'in Orta Asya işgalleri kalıcı olmadığı gibi, bu bölgede Çin, kendi kültürünün izlerini de bırakmamıştır. Han Sülâlesi döneminde bölge halkının ayaklanması, Tang Sülâlesi döneminde Türkler ve Arapların karşı koyması, Yuan Sülâlesi döneminde Çağatay devletinin bağımsızlığı ve devamında Timur devletinin Orta Asya'ya hâkim olması ve Mançu Sülâlesi döneminde de Rusya'nın Orta Asya'yı işgal etmesi sonucunda Çin, bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 1884 yılından sonra da Orta Asya, tam anlamıyla ikiye bölünerek Rusya ile Çin hâkimiyeti tarafından paylaşılmıştır.

Orta Asya'nın kaderi, 1991 yılında Sovyetlerin çökmesi ve Sovyetlere bağlı olan Orta Asya'daki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile değişmiştir. Sovyetlerin çöküşü ile Çin'in yükselişi aynı döneme rastlamış ve Orta Asya'da yaratılan siyasal boşluğa Çin'in yönelmesine fırsat yaratmıştır. Çin, bir yandan bağımsızlığa kavuşan Orta Asya devletlerini tanımaya çalışırken, diğer yandan da Orta Asya'nın tanımını yeniden anlamlandırmaya başlamıştır.

Orta Asya, tarihte İpek Yolu vesilesiyle çeşitli kültür ve farklı medeniyetleri barındırmıştı ve aynı zamanda büyük güçlerin ekonomik ve jeopolitik mücadelelerine sahne olmuştu.

1991 yılından sonra Sovyetlerin kontrolünden çıkmış olan Orta Asya, son derece savunmasız bir bölge olarak jeoenerji ve jeostratejik açıdan küresel ve bölgesel güçlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Orta Asya, tekrar küresel ve bölgesel güçlerin ilgi odağı hâline gelmiştir. Çin açısından Orta Asya, Çin'in siyasî, güvenlik, enerji ve ekonomik çıkarlarını ilgilendiren bir bölge olarak -tarihte olduğu- gibi çıkarlarına göre kapsamlı politikaları tespit etmiştir. Güvenlik açısından Orta Asya bölgesi, Çin'in Doğu Türkistan bölgesi ile hemhudut olduğu için ülke güvenliğini doğrudan ilgilendirmektedir.

Ekonomik açıdan, zengin hammaddelere sahip ve bir pazar olarak Çin'i bölge ülkeleriyle ticari ve ekonomik işbirliğine çekmektedir. Orta Asya, Çin'in Batı Kalkınma Projesi'ni ve Avrasya stratejisi olan Asya-Avrupa Köprüsü Projesi'ni (Yeni İpek Yolu Projesi) etkileyen bir bölgedir. Siyasi açıdan, bölgedeki terörün ve diğer istikrarsızlıkların yarattığı tehditlere karşı Çin'i siyasi işbirliği yapmaya sevk etmektedir. Bölgedeki istikrarsızlığı yaratan unsurlar Doğu Türkistan'ı da etkilemekte ve Çin'in egemenliği ve otoritesini tehdit etmektedir. Rusya, ABD, AB ve Türkiye, İran, Hindistan hatta Japonya ile Güney Kore gibi diğer güçlerin bölgedeki etkisine karşı jeopolitik çıkarları da önem kazanmaktadır. Enerji açısından, bölgedeki zengin enerjiler Çin'in ekonomik kalkınması, enerji güvenliği ve dolayısıyla büyük Çin'i inşa etmesi için önemli kaynağı oluşturmaktadır. Bu çıkarlar doğrultusunda Çin'in bölgeye yönelik stratejik hedefleri ise: 1. Doğal kaynakların elde edilmesi; 2. Ekonomik-ticari ilişkilerin güçlendirilmesi; 3. Bölgede istikrarlı ortamın yaratılması; 4. ABD'nin hegemonya gücüne karşı işbirliği yapılması, olmuştur. Pekin yönetimi, Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde dış politika, ekonomi ve askeri gibi değişik araçları kullanarak Çin-Orta Asya ilişkilerinin güçlendirilmesine ve bölgede etkin konuma gelmeye karşı bir dizi esnek politikalarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler;

Çin-Orta Asya İlişkileri, Çin'in Orta Asya Politikası, Şanghay İşbirliği Örgütü, Çin-Rusya Stratejik İşbirliği Ortaklık İlişkileri, Orta Asya Enerjileri, Orta Asya Güvenliği.

CENTRAL ASIAN POLICIES OF CHINA

Summary

The Central Asia had remained outside the world political centers during the Soviet Union period. From 1991 onward, the region's new independent states began to emerge and, as an indefensible entity, the region began to attract the attention of global and regional powers in terms of geo-energy and geo-strategy. From the Chinese perspective, the Central Asia has gained increasing importance for its strategic interests. In terms of security, the Central Asia constitutes the Chinese border with the Eastern Turkestan region and concerns its security directly.

In the economic field, China has interests based on trade and economic cooperation with the region's countries. The Central Asia is a region which affects China's Western Development Project. As for politics, the threats caused by terrorism and instabilities in the region force China to establish political cooperation with the Central Asian states. The elements which create instability in the region affect the Eastern Turkestan and threaten China's sovereignty and authority. In the energy, energy resources of the region constitute the most important resource for the Chinese economic development and have an important place in China's energy security. In the light of these interests, China's strategy directed toward the region includes the followings: 1. obtaining natural resources; 2. strengthening economic-trade relations; 3. creating a stable atmosphere in the region; and 4. cooperating with the other powers against the hegemonic power of the United States. Beijing tries to strengthen its relations with the Central Asia and to acquire an influential position in the region by using such various tools as foreign policy, economy and military.

Keywords:

Chinese-Central Asian relations, China's Central Asian Policy, Shanghai Cooperation Organization, Chinese-Russian Strategic Partnership Relations, Central Asian Energies, Central Asian Security.

Интересы Китая в Центральной Азии

Аннотация

В период Советского Союза Центральная Азия была далека от центра политических событий. Начиная с 1991 года на мировой арене возникли новые независимые государства, и как крайне уязвимый регион привлек внимание мировых и региональных сил с геоэнергетической и геостратегической точки зрения. В свете стратегических интересов Китая значение Центральной Азии растет с каждым днем. С точки зрения безопасности Центральноазиатский регион граничит с Синьцзянем (Восточным Туркестаном) и это напрямую связано с национальной безопасностью Китая.

Китай имеет и экономические интересы в регионе, основанные на торговом и экономическом сотрудничестве со странами региона. Центральная Азия как регион влияет проект Западного развития Китая. В политическом плане угрозы терроризма и других нестабильностей в регионе способствуют развитию политического сотрудничества Китая. Факторы нестабильности в регионе влияют и на Восточный Туркестан, а также создают угрозу суверенитету и авторитету Китая. С энергетической точки зрения, энергетические ресурсы региона являются важным источником экономического развития Китая и занимают важное место в китайской энергетической безопасности. Основными целями Китая в рамках указанных стратегических интересов в регионе являются: 1. обладание природными ресурсами; 2. укрепление экономических и торговых отношений; 3. создание стабильной обстановки в регионе; 4. сотрудничество против гегемонии США в регионе. Пекинское руководство используя различные инструменты внешней политики, экономики и военной сферы в рамках Шанхайской организации сотрудничества стремится укрепить отношения между Китаем и Центральной Азией и занять влиятельную позицию в регионе.

Ключевые слова:

китайско-центральноазиатские отношения, интересы Китая в Центральной Азии, Шанхайская организация сотрудничества, партнерские отношения стратегического сотрудничества между Китаем и Россией, энергетика Центральной Азии, безопасность Центральной Азии.

ÇİN'İN ULUSAL ÇIKARLARI VE BÖLGESEL POLİTİKALARI

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mao Zedong'un ölümünden (9 Eylül 1976) sonra Deng Xiaoping, Çin'i idare etmeye başlamıştır. 1978 yılından itibaren Çin'de etkisini artıran Deng, Mao döneminde, özellikle Kültür Devrimi'nde tahribata uğrayan Çin ekonomisinin canlandırılması ve Sovyet tehdidine karşı güvenlik sağlayıcı bir dizi reform yapılması kararı almıştı. 1971'den sonra, Sovyetler Birliği'ne karşı ABD ile kurulan stratejik ittifak, Mao döneminde sürdürülen hem ABD, hem de Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen politika, nispeten Çin'in dış güvenliğini sağlamış durumdaydı. Bu ortam, Çin ekonomisini canlandırmak ve toplumsal refahı yükseltmek için uygun zemini yaratmıştı. Çin lideri Deng, dünya çapında bir savaşın çıkmayacağını ve bölgesel çatışmaların devam edebileceğini öngörmüş ve modern bir Çin yaratmak için kalkınma stratejisini ortaya koymuştu. 1987'de olgunlaşan bu yakınma stratejisi, 70 yıllık Üç Aşamalı Millî Kalkınma Stratejisi olarak kabul edilmişti.

1980'li yıllarda Deng Xiaoping'in dile getirdiği Çin'in millî kalkınma stratejisinin, Ekim 1987'de yapılan Çin Komünist Partisi'nin 13. Kongresinde, üç aşamalı olarak gerçekleştirileceği ortaya konulmuştu. Deng'in düşüncesine göre, Çin'in sosyo-ekonomik kalkınmadaki Modern Gelişme Stratejisi'nin aşamaları şunlardı:

- **Birinci Aşama**

1980-1990 yılları arasında Çin'in Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH) oranı bir kat artacaktır ve halkın yaşam standardı, açlık seviyesinden doyum düzeyine gelecektir, yani kişi başına gelir 250 Dolardan 500 Dolara ulaşacaktır. Hedef ise, halkın geçim problemini çözmektir.

- **İkinci Aşama**

1990-2000 yılları arasında Çin'in GSMH oranı bir kat daha artacaktır ve kişi başına düşen gelir 800-1000 Dolara yükselerek halkın yaşam standardı "Küçük Refah" (Xiao-kang) seviyesine ulaşacaktır. Çin'in GSMH oranı ise bir trilyon dolara ulaşacaktır. Bu durum Çin'i dünyanın önde gelen ülkelerinin saflarına sokacaktır. Hedef ise halkın yaşam standardını nispi refahlı düzeye getirmektir.

- **Üçüncü Aşama**

30-50 sene içinde, yani 2030-2050 yıllarında Çin'in GSMH oranı iki kat artacak ve kişi başına düşen gelir 4000 Dolara yükselecektir. Çin nüfusunun 1.5 milyar olduğu hesap edilirse, Çin'in GSMH'i 6 trilyon Dolar olacak ve şu andaki ABD ve AB'nin 10 trilyon Dolar olan GSMH oranlarının yarısından ve Japonya'nın 4 trilyon Dolar olan GSMH seviyesinden fazla olacaktır. Hedef ise, halkın yaşam standardını, orta derecede gelişmiş ülkelerin seviyesine yükseltmek ve temel modernleşme düzeyine ulaştırmaktır (Yang Xiancai, 1998: 1842-1845).

10 Ekim 2000 tarihinde, Çin Komünist Partisi'nin 15. Kongresi'nin 5. Toplantısı'nda Çin Başkanı Jiang Zemin, Çin'in artık ikinci aşamayı tamamladığını ve 2001 yılından itibaren üçüncü aşamaya geçebileceğini ilan etmiştir. 2002 yılının sonunda düzenlenen Çin Komünist Partisi'nin 16. Kongresi'nde, 2000-2050 yıllarını üç aşamaya bölerek (2000-2010, 2010-2020, 2020-2050) birinci aşamanın hedefi 2010 yılında gayri safi milli hâsılayı, 2000 yılının bir katına (2000 dolar) çıkarmak ve sosyalist piyasa ekonomi sistemini nispeten tamamlamaktır; ikinci aşama olan 2020 yılında GSYH 2000 yılına göre iki katına (4000 dolar) çıkartılmasıdır; üçüncü aşamada ise 30 yıllık sürede Çin'in modernleşmesini gerçekleştirecek olmasıdır.

Çin'in, söz konusu 70 yıllık stratejik kalkınma planını gerçekleştirmek için yurt içi ve yurt dışı güvenlik ortamı yaratması gerekmektedir. Bu bağlamda Çin'in dış politikası da, kalkınma stratejisi doğrultusunda geliştirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası şekillenen uluslararası sistem ve konjonktürel gelişmeler, Çin'in kalkınması için uygun

zemin hazırlamıştır. ABD dâhil Batılılar, ekonomik destek sağlayarak Çin'in mevcut merkezîyetçi yönetimini demokratikleştirme yoluyla uluslararası sisteme entegre ederek, uluslararası sorumluluk üstlenmesini istemektedirler. Ayrıca Batılı ülkelerin, ekonomik çıkarları ve kısmen de olsa siyasal çıkarları (terörle mücadele, geleneksel olmayan güvenlik sorunları ve bölgesel işbirliği) nedeniyle Çin'e ihtiyaç duymaları da, Çin'in yükselişine dolaylı olarak yardım etmiştir. Çin Hükümeti, kendi lehine gelişen uluslararası ortamı daha verimli kullanmak için, 2003 yılında ulusal çıkarlarına uygun yeni dış politika stratejisini ortaya koymuştu: "Büyük güçlerle yapılacak diplomasi anahtardır; çevre ülkeleriyle yapılacak diplomasi birincildir ve gelişmekte olan ülkelerle yapılacak diplomasi ise temeldir" (Ruan Zongze, 2003). Daha sonra çok taraflılık ve işbirliği diplomasisi de stratejiye ilave edilmişti (Zhou Zhaojun, 2007). Çin'in bu yeni dış politikası araştırmacıların dikkatini çekmişti (Medeiros and Fravel, 2003: 22-35). Bu dış politika stratejisiyle birlikte Çin'in, kalkınma için diplomatik ortam yaratmaya dönük dört çabası da vardır: İyi komşuluk ve dostluk ortamı, barış ve istikrarlı uluslararası ortam, eşitlik ve karşılıklı yararlı işbirliği ortamı ile objektif ve samimi kamuoyu ortamı yaratılması hedeflenmişti (Renmin Ribao, 2004). China Institute of International Studies kuruluşunun başkanı Qu Xing'in açıklamasıyla, bütün bu dış politika stratejisi ile Çin'in kalkınması için mevcut fırsatları yakalamak ve modernleşme hedefini gerçekleştirmek amaçlanmıştır (Remin Wang, 2011).

Çin, Soğuk Savaş döneminden sonra ABD'nin kurduğu uluslararası sistemden en iyi yararlanan ülke olmasına rağmen, Batılıların Çin'i uluslararası sisteme dâhil etme yönünde ve Çin'in demokratikleşerek Batı değerlerini kabul etmesini sağlama çabaları sonuç vermemiştir. ABD başta olmak üzere, Batının desteğiyle yükselen Çin'in, nihayetinde Batı ile bir çatışmaya girmesi kaçınılmazdır. Çin, bu çatışmanın 2020 yılından sonra olabileceğini öngörmektedir. Bu nedenle Çin, 2000-2020 yıllarını Çin'in Stratejik Fırsatları Dönemi olarak tanımlamaktadır. Aynı tespit, 2000 yılında, U. S. Joint Chiefs of Staff (Joint Chiefs of Staff, 2000:1) ve U. S. National Intelligence Council (National Intelligence Council, 2000: 63) tarafından hazırlanan raporlarda, yükselen Çin'in 2015 yılından sonra Asya-Pasifik bölgesinde ABD'nin çıkarlarını etkileyeceği belirtilmektedir. Her iki ülkenin uzmanları, 2015-2020 yıllarında, Çin-ABD arasında yaşanacak çatışmayı ima etmektedirler. Bu nedenle Çin uzmanları, söz konusu stratejik fırsat döneminin önemini vurgulamakta (Yan Xuetong, 2009) ve doğru yönetildiği takdirde bu durumun yeni fırsatlar yaratabileceğini ileri sürmektedirler (Huanqiu, 2011). Bütün bu öngörüler, Çin'in 2020 yılına kadar kalkınma ve güvenlik

Çin, Soğuk Savaş döneminden sonra ABD'nin kurduğu uluslararası sistemden en iyi yararlanan ülke olmasına rağmen, Batılıların Çin'i uluslararası sisteme dâhil etme yönünde ve Çin'in demokratikleşerek Batı değerlerini kabul etmesini sağlama çabaları sonuç vermemiştir.

çıkarlarını korumak için ideal ortam yaratma doğrultusunda dış politika stratejisini geliştireceği, 2020 yılından itibaren artık büyük güçlerle yapacağı mücadele için dış politika stratejisi geliştireceğini ortaya çıkarmaktadır.

Çin'in 2003 yılında geliştirdiği dış politika stratejisinde, çevre ülkelere verdiği önem açıktır ve Asya merkezli küresel politika izlemektedir. Çin Hükümeti tarafından Çevresel Bölge Politikası adı verilen politikanın içeriği ise, "komşuları zengin etmek", "iyi komşuluk" ve "komşulara güven vermek" olarak tanımlanmıştır (Fang Xiangsheng 2003). Çin'in çevre- bölge ülkelerine yönelik politikasının başarılı olup olmaması, yükselişi için ideal ortamın hazırlanması ile alakalıdır (Ruan Zongze, 2003). Söz konusu politikanın kapsadığı bölgeler ise, Kuzeydoğu Asya (Kuzey Kore, Güney Kore ve Japonya), Güneydoğu Asya (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'ne dahil ülkeler ve Hindistan) ve Orta Asya (Rusya, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri) olarak tespit edilmiştir. Yükselen Çin'in bu politikasının, küresel ve bölgesel ölçekte yaratacağı olumsuz sonuçları gidermek için, Çin bu yükselişini, tarihteki yükselen güçlerden farklı olarak "barışçı yükseliş" olarak tanımlamıştır. Çin'in komşusu durumundaki ülkelerde mevcut olan "Çin tehdidi algısını" yatıştırmak için de söz konusu "barışçı yükseliş" söyleminden olumlu netice almayı amaçlamıştır (Niu, Haziran 2003).

Çin'in çevresel jeopolitik ortamı, diğer büyük ülkelerle kıyaslanır ise, oldukça karışıktır. Dünyada en çok komşusu bulunan ülke konumundaki Çin'in, kara sınırı 22 bin km, deniz sınırı ise 18 bin km'dir. Çevresinde dünya nüfusunun % 40'ını oluşturan 29 ülke bulunmaktadır ve 15 ülke ile sınırdadır. Çin'in, tarihin değişik dönemlerinde komşu ülkeleriyle yaşanmış problemlerinin bir kısmı devam etmektedir. Giderek yükselen Çin'in, komşu veya çevre ülkeleri üzerindeki psikolojik etkisi artmaktadır. Çin'e komşu veya çevre ülkelerin devlet yapısı ve toplumsal gelişmişlik durumu farklı olduğu gibi, etnik, dinî ve kültürel çeşitlilikleri vardır. Üstelik Çin'in hedef aldığı üç bölge, birçok güç odağının menfaat alanı olup, bunların çıkarları kesişmektedir. Siyasî bakımdan çevre ülkeleri, Çin'in egemenlik hakkını dikkate almaktadırlar. Bölgede gelişmekte olan ülkeler çoğunlukta olup, uluslararası ve bölgesel sorunlarda Çin ile ortak görüşleri paylaşmaktadırlar. Ekonomik bakımdan çevre ülkeleri, Çin'le karşılıklı çıkar temelinde işbirliği yapmakta olup, Çin'in önemli partnerleridirler. Çin'in çevre ülkelerle olan ticareti, toplam ticaret hacminin % 60'ını teşkil etmektedir. Çevre ülkelerden Çin'e yapılan yatırım ise, toplam dış ticaretin % 70'ini oluşturmaktadır. Bu nedenlerle Çin'in kalkınması, öncelikle çevre ülkelere fırsat yaratmaktadır. Aynı şekilde, çevre ülkelerin refah düzeyi de Çin'in kalkınmasından etkilenmektedir. Güvenlik bakımından çevre ülkeleri, Çin'in toplumsal istikrarını ve etnik barışını sağlayan bir dış duvar gibidir. Çevre ortamı, öteden beri Çin'in istikrarını ve kalkınma stratejisini doğrudan etkilemektedir. Çevre ülkelerinin güvenliği, Çin dış politikasının önemli bir parçasıdır (Wang Yi, 2003).

Pekin'in çevresel bölge politikası, Çin'in uzun vadeli stratejik çıkarlarını hedeflemiştir: Bunlar;

1. Ülkenin egemenliği ve toprak bütünlüğünü korumak,
2. Çevre bölgenin barış ve istikrarını sağlamak,
3. Çevre bölgede diyalog ve işbirliğini geliştirmektir.

Genel olarak bu politika, Çin'in ekonomik kalkınmasına hizmet etmektedir. Dış ilişkilerinde, dış politikanın idealist, barışçı, askeri politikasının savunma, güvenlik politikasının ise işbirliği hedefine önem verilmektedir. Bölge ülkelerinin bağımsızlığı ve farklılığı kabul edilmektedir (Wang Yi, 2003).

Çin'in çevresel bölge politikası, son yıllarda belli ölçüde başarılı olmasına rağmen, söz konusu üç bölgede meydana gelen istikrarsızlıklardan dolayı siyasî, güvenlik ve ticari alanlarda zorluklarla karşı karşıya kalınmıştır (Qiu Zhenhai, 2011).

1. BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKALARI

ÇİN'İN ORTA ASYA TANIMI

ÇİN'İN ORTA ASYA TANIMI

TABLO 1: Orta Asya'daki Beş Ülkenin Etnik ve Dinî Durumu

Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Özbekistan	Türkmenistan
Kazak %42	Kırgız %52	Tacik %65	Özbek %80	Türkmen %77
Rus % 37	Rus %18	Özbek %25	Rus %6	Özbek %9
Ukrayna %5	Özbek %13	Rus %4	Tacik %5	Rus %3
Alman %5	Ukrayna %3	Diğer %6	Kazak %3	Kazak %2
Özbek %2	Alman %2		Karakalpak %3	Diğer %3
Tatar %2	Diğer %12		Tatar %2	
Diğer %7			Diğer %3	
Müslüman %47	Müslüman %75	Müslüman %80	Sünnî Müslüman %88	Müslüman %83
Ortodoks %44	Ortodoks %20	Şii %5	Ortodoks %9	Ortodoks %11
Protestan %2	Diğer %5	Diğer %5	Diğer %3	Diğer %2
Diğer %7				

Kaynak: CIA Factbook Web., <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>

Brzezinski, “Avrasya, yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksendir. Avrasya’ya egemen olan bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edebilir” (1998: 32) diyerek Avrasya’nın önemine vurgu yaparken, Soğuk Savaşın sona ermesi ve özellikle 11 Eylül sonrası dünyanın ilgisini en çok çeken kıta Avrasya olmuş ve Avrasya ile ilgili jeostratejik düşünce ve politikalar da rağbet görmeye başlamıştır. Avrasya’nın kalbi olan Orta Asya ise, Asya ile Avrupa kıtalarının stratejik bölgesidir. Bölgenin kuzeyi Rusya’ya uzanmakta olup, Rusya’nın Hint Okyanusu’na inşinin yoludur. Bölgenin batısı Kafkasya ile bitişik olup, Avrupalıların Asya’ya giriş kapısıdır. Bölgenin doğusu Çin’e dayanmaktadır ve Çin’in Batı’ya ulaşım köprüsüdür. Bölgenin güneyi ise Afganistan’ın Hindukuş Dağları’na uzanmakta ve tarihten beri istikrarsız bir bölge olarak özellikle 19. yüzyıldan itibaren Büyük Oyun’un çetin mücadele alanı olarak bilinmektedir. Bölgenin güneybatısı İran’a dayanmaktadır ve Ortadoğu ile Körfez’e açılmaktadır. Bölgenin güneydoğusu Pakistan ve Hindistan’a uzanmakta ve tarihte olduğu gibi Güney Asya altı kıtasıyla siyasi ve kültürel etkileşim söz konusu olmaya devam etmektedir. Bu nedenle, klasik jeopolitik yaklaşım açısından dünyayı denetim altına alabilmek için Avrasya’yı, Avrasya’yı denetim altına alabilmek için Orta Asya’yı kontrol etmek gerekmektedir.

Bu önemli bölge, 18. yüzyıldan itibaren birçok araştırmacıya konu olmuş ve tarih, dinler (Budizm, Hristiyanlık, Zerdüştlük, Manizm, İslâm), etnik ve antropolojik (Türkler, Soğudlar, Toharlar, Moğollar), ticaret (İpek Yolu), Türkoloji ve diğer kültürel

çalışmalar ile bölge adı olan Orta Asya, dünya literatürüne girmiştir. 19. yüzyılda Türkistan adıyla özdeşleşmiş olan Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin Batı Türkistan'ı (1917) ve Çin'in Doğu Türkistan'ı hâkimiyeti altına almasıyla (1884) sadece tarihi ve coğrafi bir ad olarak kalmıştır. Orta Asya, siyasi ve bölgesel bir kavram olarak bölge ülkelerinin bağımsız olmasıyla birlikte tekrar uluslararası gündeme oturmuştur. Çin ise Orta Asya'yı, 1991'den sonra yeniden anlamlandırmaya başlamıştır.

Orta Asya'ya ilişkin bir coğrafi isim olarak tarihi, etnik ve kültürel araştırmalarda farklı tasvirler bulunmaktadır. Araştırmacılar, bölgeye İç Asya, Orta Asya ve Kazakistan, Merkezi Orta Asya gibi adlar vermişlerdir. Bazı araştırmacılar, Orta Asya'nın bir coğrafi kavram olarak kapsadığı alanı çizmenin zor olduğunu dile getirerek, bölgenin en önemli özelliğini ise okyanustan arındırılmış bir alan olarak tanımlamaktadırlar (Hambly, 1969: 1). Genel olarak Hazar Denizi ve Karadeniz'in doğusu, Afganistan'ın Hindukuş Dağları'nın kuzeyi, Çin Seddi'nin batısı, Moğolistan dâhil Çin'in kuzeybatı bölgeleri ve Kazakistan'ın kuzey bölgelerini içeren alana Orta Asya adı verilmektedir. Yani, çöl ve bozkırın bittiği yerler Orta Asya'nın sınırır (Hambly, 1969: 2-4). Çin uzmanları, bu geniş bölgeyi Büyük Orta Asya, bunun yanında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı kapsayan bölgeyi Küçük Orta Asya olarak adlandırmaktadırlar.

Tarihte, Çin'de kurulmuş devletler, Orta Asya'yı dört defa işgal etmiştir. Bunlar, Hunları mağlûp eden Han Sülâlesi, Batı Gök Türkleri yenen Tang Sülâlesi ve Moğollar ile Mançurlardır. Çin tarihinde Doğu Türkistan dâhil, Orta Asya bölgesi, Xi-yü yani Batı Bölgeleri ya da Batı Diyarı adıyla adlandırılmıştır. Bir tarihsel gerçek olarak Orta Asya'yı işgal eden hanedanlar, Çin tarihinin, hatta dünyanın en büyük güçleri olmuştur. Orta Asya bölgesi bağlamında, 19.yüzyılın ortasında zayıf düşen Çin, Rusya'nın Orta Asya işgaline karşı sadece Doğu Türkistan kısmını koruyabilmişti. 1884 yılında Çin yönetimine giren Doğu Türkistan'ın adı Xinjiang (yeni sınır bölgesi) olarak değiştirilmiş ve bu bölge artık Çin ve Rusya arasında paylaşılarak, Orta Asya kavramı tarihten silinmeye çalışılmıştır. Bu durum, 1991 yılında Sovyetlerin yıkılmasıyla değişmiş ve Çin'in Orta Asya tanımında Doğu Türkistan dışındaki beş ülkeyi kapsayan bir bölge olarak kastedilmeye başlanmıştır (Ma Dazheng ve Feng Xishi, 2000:3; Zhao Changqing, 1999: 3). Bazı Çinli araştırmacılara göre Kazakistan, bir Avrasya ülkesi olma özelliğini taşıyor ise de, etnik ve kültürel olarak Orta Asya'ya dahildir. Ayrıca Türkmenistan, Batı Asya ülkesi olmasına rağmen yine aynı sebepten ötürü Orta Asya'ya dâhil edilmelidir (Ma Dazheng ve Feng Xishi, 2000:3). Araştırmacılar, geniş anlamda Orta Asya'nın, yani Orta Asya'daki beş cumhuriyetin, (Çin ve Rusya dâhil), coğrafi, güvenlik, siyasî ve ekonomik olarak güçlü bir bağı olan ve giderek siyasi birlikteliğe dönüşen ülkeleri barındıran bir bölge olduğu görüşündedirler (Pang Zhongying, 24 Haziran 2002). Bu görüşün mantığı esas alındığı takdirde Afganistan, Pakistan, Hindistan, İran ve Türkiye'nin de Orta Asya tanımına girmesi gerekmektedir. Herhalükârda, Çinlilerin ortaya koyduğu geniş veya dar anlamdaki Orta Asya kavramının, bölgedeki siyasi, enerji ve güvenlik konularını hedef alarak yapıldığı açıktır.

ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKALARI

III BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA'DAKİ ÇIKARLARI

- ◊ Çin'in Siyasi Çıkarları
- ◊ Çin'in Güvenlik Çıkarları
- ◊ Çin'in Enerji Çıkarları
- ◊ Çin'in Ekonomik Çıkarları

ÇİN'İN ORTA ASYA'DAKİ ÇIKARLARI

Çin, Orta Asya ülkeleri bağımsızlığa kavuştuktan sonra bu ülkeleri ilk tanıyan ve diplomatik ilişki tesis eden ülkelerden biridir. 27 Aralık 1991'de Rusya Federasyonu ve Orta Asya'daki beş Türk Cumhuriyetinin bağımsızlığını tanımıştır. 2 Ocak 1992'de Özbekistan, 3 Ocak 1992'de Kazakistan, 4 Ocak 1992'de Tacikistan, 5 Ocak 1992'de Kırgızistan ve 6 Ocak 1992'de Türkmenistan ile diplomatik ilişki tesis etmiştir. Orta Asya ülkelerinin bağımsız olmasıyla birlikte Çin'in batı bölgelerinin ötesinde konjonktürel değişimler meydana gelmiştir:

1. Batılı güçler bölgeye hızla sızmaya başlamıştır.
2. Rusya Federasyonu bölgeyle sıkı ilişkilerini koparmamıştır ve Rusya'nın bölgedeki stratejik çıkarları devam etmektedir.
3. Türkiye ve İran gibi bölgesel İslâmî güçler, Orta Asya'yı kendi çıkar alanı olarak görmeye ve buraya etki etmeye çalışmaktadırlar (Ma Dazheng ve Feng Xishi, 2000: 438).

Bu değişim ekseninde jeopolitik ve jeoekonomik önemi olan Orta Asya bölgesine yönelik, Çin Halk Cumhuriyeti, tarihinde ilk bölgesel teşkilat olarak Şanghay Beşlisi ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nü oluşturmuştur. Bu çerçevede Pekin yönetimi, ekonomik, kültürel ve güvenliğe ilişkin girişimlerle Orta Asya bölgesini, Çin'in milli çıkarının olduğu bölgelerden biri olarak görmüş ve etki alanı hâline getirme çabalarını göstermiştir.

Çin'in milli çıkarları, güvenlik ve kalkınma (refah) olarak tespit edilmektedir. Somut olarak ise siyasi, ekonomik, güvenlik ve kültürel olarak dört alanı içermektedir (Yan Xuetong, 1997: 106). Çin hükümeti, küresel çapta bir savaşın yakın zamanda olmayacağını göz önünde bulundurarak kalkınmaya öncelik tanımıştır. Güvenlik ise, nispeten ikinci sıradadır. Çin'in sınırlı caydırıcı gücü (füze ve nükleer silahlar) ve küresel dış tehditlerin azalmasıyla gerekli güvenlik ortamı yaratılmış olacaktır (Yan Xuetong, 1993: 35-38; Yan Xuetong, 2000: 13-19). Çin'in iç ve dış politikaları, milli çıkarlardan biri olan kalkınma bağlamında güvenlik ve istikrar ortamını yaratmak için geliştirilmiştir. Orta Asya, Çin'in jeopolitik, güvenlik ve ekonomik kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi açısından en önemli üç bölgeden (Güneydoğu Asya bölgesi, Kuzeydoğu Asya Bölgesi ve Orta Asya Bölgesi) biridir (Ekrem, 2004: 88-95). Çin Hükümeti, geleceğe dönük kendisine ait Doğu Türkistan'ın, Orta Asya ülkeleri ile arasındaki tarihi, etnik, dinî ve örf-âdet bağlarından faydalanarak, bölgede siyasi ve kültürel bakımdan stratejik derinlik kurmaya çalışmakta, Doğu Türkistan'ı, Orta Asya ve Güney Asya'nın çekim merkezine dönüştürmeye, bunun için tarihi İpek Yolu'nu tekrar canlandırma stratejisini gerçekleştirerek Orta Asya'dan Avrupa'ya açılmaya çalışmaktadır (Ekrem, 25-26 Ekim 2007). Bu bağlamda, Pekin'in amacı, Orta Asya'nın istikrarsız bölgesi Xinjiang'ı (Doğu Türkistan), ekonomik entegrasyona tabi tutmaktır. Çin'in bu girişimleri, Orta Asya yönetimlerinin dikkatini çekse bile bölge ülkeleri, ticaret engellerini yıkmaya kararlıdır (Wong, 3 Ocak, 2011). Çin'in, yükselmeyle birlikte özgüveni de artmaya başlamıştır. Neticede Orta Asya ve daha geniş olan Avrasya bölgelerinin, bundan sonra Çin'in ilgi duyacağı en önemli bölgeye dönüşeceği şüphe götürmemektedir.

Çin'in hızlı ve şaşırtıcı bir şekilde Orta Asya'da kalıcı etki sağlamaya çalıştığını ortaya koyan Center for Strategic and International Studies (CSIS) kuruluşunun yayımladığı raporda, Çin'in, Orta Asya bölgesine yönelik dört büyük çıkarından söz edilmektedir:

1. Stratejik ve Diplomatik Çıkarı: Çin'in, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü vücuda getirmesinin amacı, bölgede etkin olmak ve bölge ülkelerine etkisini geniş çapta kabul ettirmektir. Aynı zamanda Rusya ile olan ilişkilerini güçlendirmekle ABD-Rusya ilişkisini dengelemek ve Orta Asya kaynaklı sorunların Çin'in kalkınmasına olumsuz etkilerini gidermektedir.
2. Ulusal Güvenlik Çıkarı: Çin'in Orta Asya politikasının bir başka önceliği de, Uygur ayrılıkçı faaliyetlerinin daha da büyümesini engellemektir. Aynı zamanda Çin'in güvenliğini sağlayabilmek için terörizm, ayrılıkçılık, dinî radikalizm ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi bölge ülkelerini de yakından ilgilendiren tehditlere karşı mücadelelere yardımcı olmaktadır.

3. Sınır Bölge Güvenlik Çıkarı: Çin'in Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile 7000 km uzunlukta sınırı bulunmaktadır. Orta Asya'nın güvenliği, Çin'in sınır bölge güvenliği demektir. Üstelik sınır bölgelerinde bol miktarda enerji kaynağı sağlamakta ve bu kaynaklar Çin'in kalkınmasına büyük katkıda bulunmaktadır.
4. Enerji ve Ticaret Çıkarı: Çin'in enerjiye olan ihtiyacı giderek artmakta ve Orta Asya'nın petrol ve doğal gazı, Çin için fevkalâde önem kazanmaktadır (Gill and Oresman, 2003: vii-ix).

A) ÇİN'İN SİYASÎ ÇIKARLARI

Çin'in bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü ve uluslararası konumu gibi siyasi çıkarları, tartışmasız olarak kabul görmektedir (Yan Xuetong, 1997: 191-192). Orta Asya bölgesinde meydana gelebilecek herhangi bir yapısal değişim, Çin'in siyasi çıkarlarını etkileyebilmektedir. Özellikle, Doğu Türkistan ile Orta Asya ülkeleri arasındaki tarihsel ve kültürel bağlar ve her iki tarafta yaşanan istikrarsızlık birbirini etkilediği gibi, büyük güçlerin müdahâlelerine açık olaylar 20. yüzyılda yaşanmıştı (Ekrem, 2007: 1-19; Ekrem, 2008: 109-213). Dolayısıyla, Orta Asya bölgesinin istikrarının sağlanması ve başka güçlerin müdahâlesinin önlenmesi, ciddi bir stratejik hedef olarak ortaya çıkmaktadır.

Çin uzmanları, Orta Asya ülkelerindeki siyasal yapıyı; "güçlü cumhurbaşkanı", "zayıf meclis" ve "küçük hükümet" olarak değerlendirmektedir (Wu Hongwei, 16 Ocak 2003). Çin'in de benzer yapıya sahip olması, Orta Asya'da siyasal faaliyetlerini yürütmesinde kolaylık sağlamaktadır. Çin'in Orta Asya'daki siyasi, ekonomik ve uluslararası olaylara bakış açısı, bölge ülkeleriyle aynıdır; hepsi bölgenin istikrarını istemekte ve işbirliği yapılmasını arzu etmektedir (Xu Dan, 1993: 1-3). Bundan ötürü, "fırsatın hemen yakalanması ve işbirliği alanlarının genişletilmesi" önerilmektedir (Chao Chunguang, 1993: 10-12). Çin, 1994'te bu konuda ilk adımı atmıştır.

Çin'in Orta Asya bölgesinde hızlı girişimde bulunmasına neden olan bir diğer gelişme ise, Türkiye ve İran gibi ülkelerin, kendi tarihsel ve kültürel avantajlarını kullanarak, Sovyetlerin yıkılmasından sonra Orta Asya'da doğan stratejik boşluğu doldurmaya çalışmaları olmuştur. Çin'in, Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne girmesini ve Asya-Pasifik işlerine müdahil olmasını engellemesi, 2005 yılına bakıldığında daha iyi anlaşılacaktır (Ekrem, 21 Eylül 2006).

Uluslararası boyuttaki gelişmeler de Çin'in bir an önce Orta Asya'da bir örgüt kurmasına neden olmuştur. 1995-1996 yıllarında Çin-Tayvan arasındaki gerilim, ABD'nin ciddi askeri baskısı sonucunda savaş tehlikesinden dönmüştü (Xu Zixian, 2009: 155-198). ABD'nin bu baskısı, 1950 yılında Kore Savaşı patlak verdikten sonra,

Washington'un Tayvan'ı koruma altına alarak, Çin'in bu ülkeyi ele geçirmesinin engellendiği gibi bir algıyı doğurmuştur. Diğer taraftan, 1996 yılı Nisan ayının ortasında, ABD-Japonya arasında yeni güvenlik ortaklığı anlaşmasının imzalanması, Çin'in "çevresel güvensizlik" algılamasını ve Tayvan kaynaklı endişelerini güçlendirmiştir (Tao Wenzhao, 2006: 258). 25 Nisan 1996'da Pekin hükümeti, kuzey ve kuzeybatı sınır komşusu olan Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile birlikte sınır güvenliğini hedef alan Şanghay Beşlisi'ni vücuda getirmiştir. Pekin'in bu girişimine, 1994'te Başbakan Li Peng'in Orta Asya ziyareti ile bölgede stratejik derinlik yaratabilmek için gereken zemin hazırlanmıştı. Şanghay Beşlisi'nin farklı yıllardaki deklarasyonlarında, Rusya ile siyasi, ekonomik ve güvenlik konuları ile ilgili pasajlar yer almakla birlikte, ABD'nin hegemon tavrı ve tek kutuplu dünya düzeni politikası da eleştirilmektedir. Özellikle 1996'da, NATO'nun doğuya yönelik genişleme politikası sonucu NATO'nun, Orta Asya ülkeleriyle Barış İçin Ortaklık Anlaşması imzalaması ve bölge ülkelerinin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyeliğine kabulü Rusya'yı rahatsız ettiği gibi, Çin'e de bir tehdit etkisi doğurmuştur. Mayıs 1999'da, ABD'nin Yugoslavya'ya askeri müdahâlesi sırasında Çin'in bu ülkedeki büyükelçiliğinin füzeyle vurulması, Nisan 2000'de, ABD'nin Ep-3 casus uçak krizi, Çin - ABD ilişkilerini derinden etkilemiş ve bu gelişmelerle birlikte Çin'in ABD'ye karşı tutumunu da giderek sertleştirmiştir. 2001'de imzalanan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün beyannamesinde, ABD'nin Anti Balistik Füze (ABM) Anlaşması'nı geçersiz saymasına ve (Ulusal Füze Savunma) (NMD) ülke dışı ile TMD (Füze Savunma Sistemi)'yi bu bölgede (TMD) konuşlandırmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Çok kutupluluğa dayalı dünya düzeni isteyen Çin ve Rusya, ABD'nin küresel çapta hegemonyasını inşa ettiği gibi, Orta Asya'ya da el atacağı kanısındadırlar. Pekin, ABD'nin bu politikasına karşı çıkmak için Şanghay Beşlisi'ni bir

önleyici güç olarak görmektedir (Ekrem, 2001: 70-71). Çin, Orta Asya bölgesini, Rusya ile işbirliği yapabilme zemini olarak gördüğü gibi, bu işbirliği ile bölge dışı güçlere karşı koyabilmeyi hedeflemektedir. Orta Asya ülkelerinin Batılı güçlerle birlikte NATO'da yer alması, Çin'in arka bahçesine Batılı güçlerin yerleşmesi anlamına gelmektedir. Gelenen bu durum, Çin'in kuzeybatı bölgesi güvenliğinin temelden bozulmasına ve Batılı güçlerin Orta Asya'yı Çin'e karşı kullanmasına yol açabilmektedir (Zhu Tingchang, 2002:443). Nitekim, 11 Eylül sonrası ABD'nin önderliğindeki müttefik güçlerin bölgeye yerleşmesiyle birlikte, daha önce Çin ve Rusya'nın işbirliği çerçevesinde kontrol altına alınan Orta Asya bölgesindeki dengeleri bozmuştur.

Rusya'nın önce NATO'ya üye olması, ardından ABD'nin Anti Balistik Füze Anlaşması'nı iptal etmesi ve Avrupa Birliği ile yakınlaşması, sonra ABD'nin Orta Asya'da terörizme karşı mücadelesine destek vermesi, bunun yanında Şanghay İşbirliği Örgütü üyeleri olan Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın da ABD'nin askeri müdahâlesine destek vermesi, Çin'in bölgedeki etkinliğini azaltmıştır. 11 Eylül sonrası Pekin'in, Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde geliştirdiği Amerikan söylemleri ve tek kutupluluğa karşı çok kutupluluğu savunan politik gayretleri de azalmaya başlamıştır. Buna rağmen, önemli stratejik çıkarları olan, Orta Asya'yı arka bahçesi olarak gören Çin, ABD'nin bölgede giderek artan askerî gücüne karşı tutumunu devam ettirmektedir. (Ekrem, 2002: 87-89). Jane's kuruluşunun uzmanlarına göre, Orta Asya ülkelerinde insan hakları ve demokrasi konusunda er veya geç ABD ile pürüz yaşanacaktır, üstelik, ABD'nin Orta Asya'daki askerî üs konuşlandırması, Rusya ve Çin'in Orta Asya'da stratejik işbirliği oluşturmalarına sebep olacaktır. Çin-Rusya ittifakı sadece ABD'yi dengelemekle kalmamakta, aynı zamanda Orta Asya ülkelerinin Batılı güçlerin baskılarına karşı koyabilmesi bağlamında gerekli destek gücünü de oluşturmaktadır (The Jane's Intelligence, 3 Ekim 2003). CSIS kuruluşunun 2003 yılındaki bir raporuna göre, kısa ve orta vadede ABD, Çin ve Rusya'nın Orta Asya'da tesis ettiği güç dengelerini kendi lehine çevirebilecek gibi gözükmemektedir; uzun vadede tarafların bölgedeki mücadelesi şiddetlenebilir ve Rusya'nın kalkınmasındaki düşüş sürekli devam eder, ABD'nin de bölgeye olan ilgisi azalır, Orta Asya'nın önderliği Çin tarafından üstlenilecektir (Gill, Oresman and Brzezinski, 2003: 1). Nitekim Rusya'nın Orta Asya'da etkisinin giderek Çin'e geçtiğine dair görüşler dile getirilmeye başlanmıştır (Xiao Xun, 2005; Brooke, 16 Kasım, 2010). CSIS uzmanlarına göre Çin'in Orta Asya'da etkin olması, bölgedeki siyasi reform ve liberal ekonomiye geçiş çabalarını baltalayacak, aynı zamanda ABD'nin bölgedeki çıkarlarını azaltabilecektir (Weihman, 8 Haziran, 2003). Çin'in Orta Asya politikası hep bu istikamette devam etmiş ve bunu yürütme zemini de Şanghay İşbirliği Örgütü olmuştur (Jiang Xinwei, 2006:14-17). Fakat son yıllarda Orta Asya bölgesinin jeopolitik ve jeoekonomik değerinin artması ve büyük güçlerin bölgede etkilerini sağlamak için verdiği mücadeleler, Çin için hem fırsat, hem de risk oluşturmaktadır. Söz konusu riskin nasıl fırsata dönüştürüleceği ve bu fırsatın nasıl sağlanacağı ise Çin'in Orta Asya politikasının yüzleşeceği öncelikli hedefidir (Feng Yongping, 2010: 56-61).

B) ÇİN'İN GÜVENLİK ÇIKARLARI

Orta Asya ülkelerindeki siyasi yönetimler açısından, ekonomik, tarihsel, kültürel, etnik ve dinî gibi siyasi ve toplumsal sorunların yarattığı iç istikrarsızlıktan başka, bölge ülkelerinin somut olarak Rusya ve Çin'in kısılcı altında kalmasıyla oluşan dış güvenlik sorunu da ciddi endişe yaratmaktadır. 11 Eylül sonrası ABD ve müttefik güçlerin bölgede konuşlandırılmasıyla bölgenin güvenlik sorunları çeşitlenmiştir. Mevcut güç dengeleri arasında önemli bir aktör olan Çin, bir yandan jeopolitik açıdan Orta Asya bölgesinin güvenlik unsuru olmakla birlikte, bölgesel jeostratejik çıkarları hedefleyen politikaları ile de potansiyel tehdit doğurmaktadır. Çin'in Orta Asya ülkeleriyle yaklaşma politikasına, Rusya ile arasında bir tampon bölge oluşturma gayreti olarak da bakılmaktadır. Çin ile komşu olan Orta Asya ülkelerinin ABD ve NATO güçleri ile yaklaşması, Çin'in bölgedeki çıkarlarını, özellikle sınır güvenliğini daha da karışık ve zor hâle dönüştürmektedir. Ayrıca, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığına kavuşması, Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketine de esin kaynağı olmuş ve bundan dolayı, Doğu Türkistan ayrılıkçıların bu ülkelerden destek görmemesi için bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmesi, önemli bir stratejik tercih olarak ortaya çıkmaktadır (Yü Meimei, 2003: 33-34). Özetle, Çin'in Orta Asya'daki güvenlik çıkarları, sınır güvenliği ve bölgesel güvenlik çerçevesinde şekillenmektedir. Bu güvenliğin sağlanmasıyla aynı zamanda bölgeye yönelik enerji güvenliği de sağlanmış olacaktır.

Sınır güvenliği bakımından Çin, 3000 km genişliğindeki sınırını paylaştığı Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'la, Nisan 1996'da oluşturulan Şanghay Beşlisi çerçevesinde, sınır bölge güvenliğini artırıcı önlemlere ilişkin bir dizi çözüm planı anlaşması yapmıştır. 1999 yılına kadar yapılan dört zirveden sonra taraflar arasındaki sınır sorunları büyük ölçüde çözümlenirken, sınır güvenliğinin en önemli problemi olan Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketleri konusunda henüz sonuç alınamamıştır. Doğu Türkistan,

Çin'in en önemli stratejik bölgesidir ve aynı zamanda yumuşak karnıdır. Doğu Türkistan'a sahip olan bir güç, Orta Asya'da stratejik derinlik oluşturabildiği gibi, aynı şeyi Çin'e karşı da yapabilmektedir. Tarihte Doğu Türkistan, Çin'in batıya çıkış yolu ve farklı zaman dilimlerinde bölge güçleri arasındaki tampon bölgeydi. Bugün

de jeostratejik önemi dışında yer altı ve yer üstü zenginliği ile Çin'in ekonomik kalkınmasına büyük katkıda bulunmaktadır. Çin'in 70 yıllık Stratejik Kalkınma Planı'nın üçüncü aşamasının en önemli halkası olan Batı Bölgeleri Kalkınma Stratejisi'nin tamamlanabilmesi için Doğu Türkistan'ın güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda Pekin Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütü'ne kadar uzanan süreçte, Orta Asya ülkeleriyle birlikte hareket ederek Doğu Türkistan ayrılıkçı güçlerini tasfiye ve imha etmek için yoğun çaba sarfetmiştir. Orta Asya ülkelerinin desteği ile Çin'in, Doğu Türkistan ayrılıkçılarına karşı verdiği mücadele sonuç vermiştir (Ekrem, 2001a: 68-74; Ekrem, 2001c: 75-76). Pekin, önce "uluslararası terörizm, etnik bölücülük ve radikal dincilik" tanımı çerçevesinde Orta Asya'da, 11 Eylül sonrası ise "uluslararası terörist" tanımı çerçevesinde dünya çapında Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketine karşı koymaya çalışmış ise de, Doğu Türkistan probleminin çok boyutlu olması ve 11 Eylül sonrası bu problemin uluslararası soruna dönüşmesi nedeniyle Çin'in bu konudaki politikaları, tam da başarılı olamamıştır. Özellikle, 11 Eylül sonrası Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketinin uluslararası terörizme bağlanması ile sorun, olduğundan daha fazla büyütülmüş ve çıkmaza sürüklenmiştir (Ekrem, 2002: 93-100). Pekin hükümetinin asıl amacı, uluslararası terörizmle mücadeleyi bir araç olarak kullanarak Doğu Türkistan ayrılıkçıları ortadan kaldırmaktı (STRATFOR,31 Mayıs, 2002). Yine aynı amaçla Pekin, bölge ülkeleriyle siyasi ve askeri faaliyetlerini devam ettirerek bölgedeki etkisini sürdürmeye çalışmaktadır (N. H. Ekrem, 2002: 76-81, 86-92).

Çin, 1991'de, bölgesel güvenliğinin sağlanması için bölge ülkelerini tanımakla işe başlamıştır. Bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik işbirliğinin olumlu seyretmesi sonucunda 1996'da bu ülkelerle güven artırıcı mekanizma oluşturmayı başarmıştır. Şanghay Beşlisi çerçevesinde sürdürülen sınır güvenlik çabaları kısa sürede sonuç vermiş ve Temmuz 1998'de, Almatı'da düzenlenen üçüncü zirvede, bölgedeki her çeşit etnik bölücülük, radikal dincilik, terörizm, silah kaçakçılığı ve uyuşturucu gibi bölge istikrarına zarar veren unsurlara karşı güvenlik işbirliği yapılacağı beyanında bulunulmuştur. Çin Sosyal Bilimler Akademisi, Doğu Avrupa ve Orta Asya Araştırma Enstitüsü araştırmacısı Chen

Lianbi'nin yorumuna göre etnik ayrılıkçılık düşüncesi, her milletin kendi milli devletini kurma haklarının bulunduğunu savunmaktadır. Yani self-determinasyon, bağımsız ulus devletleri hedef alan siyasi harekettir. Sömürgecilik döneminde bu düşünce, milli bağımsızlık hareketi olarak kabul edilmekteydi. Günümüzde ise, eski tarzda sömürgecilik mevcut değildir ve bir millet, diğer millete kaba güçle baskı uygulamamaktadır. Bu nedenle bugünkü etnik ayrılıkçılık, egemen bir ülkenin bütünlüğünü parçalamaya yönelik bir radikal siyasi düşünce olarak görülmektedir. Bu düşüncenin, bölgesel çatışma ve uluslararası gerginliklerin sebeplerinden biri olduğu kabul edilmektedir. Doğu Türkistan ve Çeçen ayrılıkçılar bu kategoriye girmekte ve ulus devleti kurmaya çalışmaktadırlar. Radikal dincilik, şeriat devletini kurmayı hedefleyen ve fundamentalizm şeklinde ortaya çıkan bir siyasal İslâm hareketi olarak tanımlanmaktadır. Bu hareket dinî aşırılığı teşvik etmekte, siyasi teşkilatlanmasında araç olarak görmektedir.

Ağustos 1999'daki Bişkek Zirvesi'nde, terör tehlikesine karşı bakanlıklar düzeyinde zirve yapılması ve ilgili organların oluşturulması hakkında karar alınmıştır. Bu kararlar Haziran 2001'de, Şanghay Beşlisi'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüştürülmesinin kararlaştırıldığı zirvede "Terörizm, Bölücülük ve Radikal Dincilikle Mücadeleye İlişkin Şanghay Antlaşması" imzalanmıştır. Antlaşma, "üç güç" olarak adlandırılan terör, ayrılıkçılık ve aşırıcılığa karşı yasal zemini oluşturmuştur. Bununla birlikte, "üç güç"e karşı ilk kurumsallaşma adımı olan Şanghay İşbirliği Örgütü Anti Terör Merkezi'nin de Bişkek'te oluşturulması kararlaştırılmıştır. 11 Eylül sonrası bölge ülkeleri, ABD'nin teröre karşı savaşına destek vermiş, ABD ve müttefiklerinin Orta Asya'ya girmesiyle Şanghay İşbirliği Örgütü, terörle mücadele anlaşmasını fiilen icra etmeye başlamıştır. Buna rağmen, Şanghay İşbirliği Örgütü, 11 Eylül sonrası 2002 yılının Ocak ayından Haziran ayına kadar yapılan Dışişleri Bakanları Toplantısı, Savunma Bakanları Toplantısı ve Devlet Liderleri Toplantısı'nda terörle mücadeleye ilişkin bir dizi beyanlar ve anlaşmalar ilan edilmiş ve bölgesel güvenlik fonksiyonu hayata geçirilmeye çalışılmıştır. 15 Ocak 2004'te, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün sekreterliği Pekin'de resmi olarak kurulmuş ve Çin'in eski Rusya büyükelçisi Zhang Guang Genel Sekreter olarak seçilmiştir. 11 Haziran 2004'te ise, Anti Terör Merkezi, Taşkent'te kurulmuştur. Bu iki kuruluşun finansının büyük bir kısmı Çin tarafından üstlenilmektedir. Çin'in güvenliğine dönük tedbirler sadece terörizmle mücadeleden ibaret değildir. Aynı zamanda Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde 2003 yılından beri Çin'in Orta Asya ülkeleriyle ve Rusya ile düzenlenen bir dizi askeri tatbikatlar yoluyla bölgedeki güvenlik tedbirlerine katkı sağladığı gibi, Çin'in bölgede meydana gelebilecek herhangi bir istikrarsızlığa karşı askeri kabiliyetini de artırmaktadır. 2002'de Çin, ilk kez yurtdışı askeri tatbikatını Kırgızistan'ın sınır bölgesinde gerçekleştirirken, 2003'te, Özbekistan hariç Çin ve örgüt üyeleri (Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan), Doğu Türkistan ve Kazakistan'ın sınır bölgelerinde gerçekleştirmiştir. 2005'te Çin ve Rusya, Rusya'nın uzakdoğu bölgesi Vladivostok'ta askeri tatbikat gerçekleştirmiştir. 2006'da Çin-Tacikistan arasındaki askeri tabikat, Tacikistan'ın Khat-

lon vilayetinde, 2007'de Şanghay İşbirliği Örgütü resmi üyelerinin katılımıyla Doğu Türkistan'ın Urumçi ile Rusya'nın Ural Dağları yakınındaki Chelyabinskaya vilayetinde gerçekleşmiştir. 2009 yılında Çin-Rusya arasında, Rusya'nın Uzakdoğu bölgesinin Khabarovskiy ile Çin'in Shen-yang bölgesinde askeri tatbikat gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise, örgüt üye ülkeleriyle birlikte Kazakistan'ın Almatı şehrinde askeri tabikat gerçekleşmiştir. Bu tatbikatların hedefinin Orta Asya'daki terörizm, ayrılıkçılık ve radikalizm (üç güç) ile mücadele olduğu ifade ediliyorsa da, her bir tatbikatta kullanılan silahların teknoloji düzeyi ve tatbikatın kapasitesi daha da yükselmektedir. Yani "üç güce" karşı silah kullanmanın boyutu daha ilerlemiştir (Ekrem, 30 Eylül 2010). Çin'in, iştirak ettiği bu tatbikatlar vasıtasıyla Orta Asya'daki askerî varlığını tesis etmeye çalışmasına rağmen, Kırgızistan'da, 2005 ve 2010'da yaşanan olaylara karşı bu tür güvenlik sorunlarına karşı gereken ölçüde müdahâle edemediği de bir gerçektir (Ou Si-fu, 2010:19-22).

Şanghay İşbirliği Örgütü kurumsallaşmaya doğru büyük adımlar atmış ve koalisyon özelliği olan gevşek yapıyı daha da sıkılaştırmaya gayret göstermiştir. Pekin'in, Orta Asya güvenliğini hedef alan çabalarının ardında, bölgenin enerjisi ve Doğu Türkistan'ın güvenliği olduğu aşikârdır. Çinli araştırmacılar, örgütün Çin'in Orta Asya'daki güvenlik çıkarlarını karşılmasına rağmen, bağlayıcı bir ekonomik-ticaret bağı olmadan diğer güçler karşısında zayıf kalacağını ileri sürmektedirler (Qin Xuanren, 2001: 5-6). Kısacası, örgütü güçlendirmek ve devam ettirmek için ekonomik işbirliği zemini üzerine oturtulması gerekmektedir.

C) ÇİN'İN ENERJİ ÇIKARLARI

TABLO 2: Orta Asya'daki Beş Ülkenin Tespit Edilmiş Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

ÜLKELER	PETROL (Milyar Varil)	DOĞALGAZ (trilyon kübik feet-tcf)
Kazakistan	10-17	53-83
Türkmenistan	1.7	98-155
Tacikistan	0.012	0.2
Kırgızistan	0.04	0.2
Özbekistan	0.6	40-88
Dünya	1.033.2	5.142

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla enerji bölgesi olan Orta Asya, dünyaya açılmaya başlamış ve güç merkezlerinin bu bölgeye akın etmesine sebep olmuştur. Orta Asya'nın petrol rezervleri 15-31 milyar varil, doğal gazı ise 23-36 milyar ft³ olarak tahmin edilmektedir. Orta Asya ülkelerinin içinde bulunduğu finans kaynaklı ve coğrafi güçlükler, bu zengin rezervlerin uluslararası pazarlara açılmasını engellemektedir. Bu ne-

denle Orta Asya ülkeleri, yabancı yatırımcıların bölgedeki enerji kaynaklarını dünyaya taşımaya muhtaç durumdadırlar. Aynı zamanda Orta Asya, her türden gücün oyun sahasına dönüşmüştür. Çin de, bir oyuncu olarak Orta Asya enerjisini değerlendirmek istemektedir. Orta Asya enerji kaynaklarına, Çin'in giderek artan petrol tüketimini karşılayan bir coğrafya olarak bakılmaktadır (Tang Shiping, 2002: 367). Çin uzmanlarının gözünde Orta Asya, petrol ve doğal gaz ile ilgili jeopolitik haritanın merkezini oluşturmaktadır. Yani hangi aktör Orta Asya enerjisi kaynaklarını kontrol altına alabilirse, küresel stratejik konjonktürde aktif konuma sahip olacaktır (Xu Xiaojie, 1998: 34-35).

Çin'in kalkınma sürecinde ihtiyaç duyduğu en önemli stratejik ham madde petrol olup, 2003 yılından itibaren ABD'den sonra dünyanın ikinci petrol tüketen ülkesi hâline gelmiştir. Bu tarihten sonra petrol tüketiminde dışa bağımlılığı da %30'dan %50'ye yükselmiştir. Bugün Ortadoğu, Afrika, Rusya ve Orta Asya'dan petrol ithal eden Çin'in petrol tüketiminde dışa bağımlılığı, hâlâ %50'nin üzerindedir (Xin Jingbao, 2 Ocak 2011). Bu bağlamda, Orta Asya ve Hazar bölgesi enerji rezervesi, Çin için hâlâ önemlidir (Zhang Kang, 2008:1-6). Petrol güvenliğini sağlamak ve petrol ithalinde seçeneklerini çeşitlendirmek açısından Orta Asya enerjisi, Çin'in geleceğini doğrudan ilgilendirmektedir. Çin, 1993 yılından itibaren petrol ihracatı yapan bir ülke olmuş ve o yıl 9.98 milyon ton petrol ihraç etmişti. Son 10 yılda Çin'de petrolün yıllık ortalama üretiminde % 1.9 ve tüketiminde ise % 7.7 artış olmuştur. İstatistiki tahminlere göre, 2015'te 450 milyon ton ve 2020'de ise 730 milyon ton petrol açığı olacaktır. Aynı yıllar için Çin'in petrol talebinin % 67 ve % 75 oranında artacağı tahmin edilmektedir (Lin Dianlong, 2001: 26). Ekonomik büyümeye devam eden ve nüfusu artan Çin, petrol konusunda büyük oranda dışa bağımlı kalacaktır. Çin'in petrol ihracının % 65'i Ortadoğu bölgesinden karşılanmaktadır. Çin'in teknik ve finansal yetersizliğinden, Körfez bölgesinden Çin'e uzanan deniz yolunu koruyan etkili deniz kuvvetlerinin olmamasından ve deniz yolu boyunca Çin'in ve Güneydoğu Asya ülkelerinin adalar üzerindeki hak iddiaları gibi problemlerin henüz çözümlenememesinden dolayı, deniz yoluyla enerji taşıma seçeneği, her an bir pürüzle karşılaşma tehdidi altındadır (Speed and Vinogradov, 2000:393). 2003 yılından itibaren Ortadoğu'da yaşanan olaylar ve ABD'nin bölgedeki girişimleri söz konusu riskleri artırdığı gibi, Çin'in bölgedeki çıkarını da tehdit etmektedir. 2011 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da meydana gelen isyanlar ve doğan istikrarsızlıklar, Çin'in bölgedeki enerji çıkarlarına zarar verecektir (Xie Meng, 24 Mart 2011). Üstelik petrolün Hint-Çin rekabetinin yaşandığı Hint Okyanusu ve ABD'nin askeri üssünün kontrolündeki Malacca Boğazı'nı geçerek Pasifik'teki Çin kıyılarına ulaşımı, büyük ölçüde ABD'nin kontrolü altındadır. Yol boyu herhangi bir noktada sorun çıktığı takdirde Çin'in enerji trafiği kesintiye uğrayabilir. Bu bağlamda Orta Asya petrolü, Çin açısından daha güvenli ve daha ekonomiktir ve Orta Asya enerji kaynakları, Ortadoğu bölgesinin bir alternatifi olarak görülmektedir. Bunun için Pekin açısından hedef ülke, Kazakistan'dır (Weihman, 3

Eylül, 2003). Kazakistan-Çin petrol ve doğal gaz boru hattı, Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattı ve Özbekistan-Çin doğalgaz boru hattı, Çin'in alternatif enerji hatlarını oluşturmakta ve Çin'in enerji ithalatında önemli yer tutmaktadır (Yue Xiaowen, Wu Haoyun ve Xu Shunhua, 2010: 9-11). Hatta İran-Çin enerji boru hattı da bir diğer proje olarak bekletilmektedir. Çin uzmanları, Çin-Avrasya arasında uluslararası enerji boru hatlarının inşa edilmesini de tavsiye etmektedirler (Tang, Yigai, 2007: 17-21). Kasım 2009'da Çin, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasında Orta Asya doğalgaz boru hattının koordinasyon komitesi kurulurken, 18-20 Nisan 2011'de düzenlenen 4. toplantıyla Çin'in bölgede enerji kazanımına zemin hazırlanmıştır. Bütün bu çabalara rağmen Orta Asya bölgesinde yaşanan enerji rekabetleri, Çin'in enerji güvenliğini tehdit etmeye devam etmektedir (Wei Ling ve Liu Qiang, 2006: 73-78).

2010-2020 yılları arasında Orta Asya petrol ihracatının 43.4-54.5 ile 75.8-78.1 milyon ton arasında olacağı tahmin edilmektedir. Çin'in 2020'de "Orta Düzeyli Refah Toplumu" hedefi de bu süreci kapsamakta ve ülke kalkınması enerjiye dayandığı için Orta Asya petrolü fevkalâde önem taşımaktadır. Çinli uzmanlara göre;

1. Orta Asya, petrol rezervi bakımından dünya üçüncüsüdür ve potansiyel olarak bir enerji bölgesidir,
2. Orta Asya petrolünün 21. yüzyılda uluslararası pazara girmesi için gereken siyasi şartlar hazır durumdadır,
3. Orta Asya petrolü hem üretici, hem de ithalatçıyı ilgilendirmektedir, yani her iki tarafın da çıkarı aynıdır. Bu nedenle bölge petrolü nispeten güvenlidir (Yang Zhongqiang, 2001: 17-21; Yang Zhongqiang, 2001: 36-39).

Bölge enerjisini Çin'e taşıyabilmek için bazı Çinli uzmanlar, Avrasya Petrol Köprüsü'nün oluşturulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Lang Yihuan, 1997: 37). Her şeye karşın Çin, bölge petrolünün işletme ve taşınmasına el atmaya kararlı olduğunu göstermektedir.

Çin, 1994'te Türkmenistan ile doğalgaz boru hattı anlaşması yapmış ve Türkmenistan'dan Özbekistan ile Kazakistan'ı geçerek Çin'in doğusundaki deniz kıyısı Lian Yungang limanına kadar boru hattı döşemeyi planlamıştı. Bu boru hattından Japonya ve Güney Kore de yararlanacaktı. Söz konusu hat 2010'da tamamlanmıştır (Ekrem, 18 Ocak 2010). Böylece Orta Asya'nın enerji kaynakları Pasifik Denizi'ne aktarılmış olacaktı (Li Yüzhen, 1997: 21). Hat tamamlanmasına rağmen söz konusu anlaşma hâlen hayata geçirilememiştir. Çin Petrol-Doğal gaz Şirketi Haziran 1997'de Kazakistan'ın Ak-töbe petrol kuyusunun % 60 hissesini ihâle yoluyla satın almış ve Eylül 1997'de aynı yolla ikinci rakibinden % 30 yüksek fiyat vererek Kazakistan'ın ikinci büyük petrol sahasının açılması hakkını elde etmişti. Ak-Töbe'den Doğu Türkistan'a uzanan boru hattı 1800 kilometre olup, iki bölgeden elde edilecek kâr ise yaklaşık 4 milyar dolardır. Çin, Orta Asya kaynaklarından yararlanabilmek için büyük masraflardan kaçınmamış ve bu konuda kararlı olduğunu göstermiştir. Boru hattı döşeme konusunun çözümlenememesi, Orta Asya'da istikrarsızlığın giderek artması ve Doğu Türkistan sorununun günden güne büyümesi ile Çin, Ağustos 1999'da Kazakistan'daki planlarını askıya almıştı (Yü Meimei, 2003: 29). 11 Eylül sonrası Orta Asya'da cereyan eden dengelerin değişimi, Çin'in bu bölgeden enerji sağlamasını daha da zorlaştırmıştır (Zhou Jiangong, 26 Kasım 2002). Çin, artık Güney Sibirya'daki enerji kaynaklarına yönelmiş durumdadır. Lakin Rusya'nın, Sibirya'dan Çin'e Daqing mi, yoksa Pasifik kıyısında olan Nakhodka Limanı'na doğru mu boru hattı döşeneceği konusunda kararsız kaldığı için bu proje yıllardır hayata geçirilememiştir. 2011 yılının başında nihayet Sibirya-Daqing petrol hattı (1030 km) petrol akıtmaya başlamıştır. Ağustos 2003'te Kazakistan'ın batı bölgesindeki Hazar havzasından Çin'e boru hattı döşeme kararı alınmıştı. Buna rağmen Çinliler, bu boru hattının ABD tarafından engellenebileceğini düşünmektedir (Tong Shiqun, 10 Mart 2004). Kazakistan-Çin ham petrol boru hattı (2798 km) 2006 yılında tamamlanmış, Kazakistan-Çin doğal gaz boru hattının (1300 km) ve Özbekistan-Çin doğal gaz boru hattının da 2008 yılında inşası başlamıştır. Uzun vadede stratejik çıkarlar doğrultusunda Çin'in Orta Asya enerji kaynaklarından vazgeçmeyeceği açıktır ve mutlaka payını almaya çalışacağını öngörmek zor değildir (Berniker, Asia Times, 11 Haziran 2003). Özetle, Çin açısından fırsatlar olduğu gibi riskler de mevcuttur (Wei Baigu, 2008: 45-76).

D) ÇİN'İN EKONOMİK ÇIKARLARI

Çin, Orta Asya ülkelerinden enerji satın alma dışında kıymetli madenlerinden de pay almaya çalışmaktadır. Çin uzmanları, Çin-Orta Asya ekonomik ilişkilerini tarihi fırsat olarak tanımlamaktadırlar (Liu Qingjian, 2001: 17-23). Çin açısından şu an için önem arz eden 45 çeşit maden vardır. 2010 yılında kendi ihtiyacını karşılayacak madenler 21 çeşittir, 2020 yılında ise 6 çeşit kalacaktır (Zhao Changqing, 2002: 26-27). Çin'in büyük ülke olma hedefini gerçekleştirebilmesi için sanayi, teknoloji ve savunma sanayi alanlarında ihtiyacı olan kıymetli madenleri elde etmesi gerekmektedir. Orta Asya bölgesi, bu ihtiyacı karşılayan önemli bir hammadde kaynağıdır. Orta Asya ülkeleri de Çin ile olan ekonomik-ticari ilişkilerin geliştirilmesinin, kalkınmalarına katkıda bulunacağına bilincindedirler.

Orta Asya ülkeleri, bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra uluslararası pazarlara ulaşmayı istemektedirler ve Çin'in doğu bölgesindeki limanları ise onların bu isteğini yerine getirebilecek uygun çıkış yoludur. Çin, bir ara bölge olarak bu avantajdan yararlanarak kendi ekonomik çıkarlarını koruma imkânı sağlamaktadır.

TABLO 3: Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri (2001-2003)

Ülkeler	Yıllar	Ticaret Hacmi (milyon dolar)	İhracat (milyon dolar)	İthalat (milyon dolar)	Bir önceki yıla göre artış oranı %		
					Ticaret Hacmi	İhracat	İthalat
Kazakistan	2003	2,920.00	1,326.60	1,593.47	66.3	153.5	29.3
	2002	1,954.74	600.10	1,354.65	51.7	83.1	41.0
	2001	1,288.37	327.72	960.65	-17.3	-45.3	0.3
Kırgızistan	2003	280.076	216.55	64.21	50.8	62	22.4
	2002	201.87	146.16	55.72	69.8	90.7	32.0
	2001	118.86	76.64	42.22	-33.1	-30.4	-37.4
Tacikistan	2003	34.57	18.99	15.58	207.8	234.2	180.8
	2002	12.39	6.50	5.89	15.2	22.6	8.0
	2001	10.76	5.31	5.45	-37.3	-21.9	-47.5
Türkmenistan	2003	75.300	72.55	2.75	-9.7	-12.3	273.8
	2002	87.52	86.78	0.74	167.5	175.6	-39.9
	2001	32.71	31.49	1.22	102.4	160.2	-69.8
Özbekistan	2003	305.81	119.05	186.76	196	43.9	808.7
	2002	131.78	104.37	27.40	126.0	105.9	259.8
	2001	58.30	50.68	7.62	13.3	28.5	-36.7

Kaynak: Çin Dışişleri Bakanlığı web sayfası

Çin, kalkınmakta olan bir ülkedir ve bu konudaki başarısı Orta Asya ülkeleri için bir örnek teşkil etmektedir. Aynı kalkınma hedefi ve ekonomik dönüşümde olan Orta Asya ülkeleri, Çin'in bu başarılı tecrübesinden istifade edebilmektedir. Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler, birbirini tamamlayan özellik taşımaktadır: Çin, Orta Asya'dan hammadde (odun, pamuk, iplik, demir, çelik vs), Orta Asya ülkeleri ise Çin'den ucuz ve kalitesiz ürünler satın almaktadır (Yü Meimei, 2003: 29). Orta Asya ülkeleri bağımsızlığa kavuşmalarından bu yana ekonomik kalkınmaya önem vermekte, fakat Sovyetler Birliği döneminden kalma ekonomik yapıdan kurtularak yeni bir ekonomik yapının inşa edilme sürecinde hayli zorluk çekmektedirler. Bunun yanında siyasal, toplumsal ve terörizm gibi iç-dış etkenler bölgeye yatırım girmesini de zorlaştırmaktadır. Bu durumda, söz konusu ülkelerin dışa açılma ve ürünlerini uluslararası pazarlara taşıması zaruri bir seçenek olarak görülmektedir. Bu nedenle Orta Asya ülkeleri ekonomik işbirliğine önem vermekte ve dış politikaları da bu yönde geliştirilmektedir (Xue Jundu, 1999: 95-96). Çin'in bölge ülkeleriyle ekonomik işbirliğini güçlendirme doğrultusundaki faaliyetleri, ekonomik çıkar elde etme dışında, Orta Asya ülkelerini kendine bağlama çabaları olarak da değerlendirilmektedir (Yü Meimei, 2003: 30).

TABLO 4: Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri: İhracat-İthalat Ürünleri

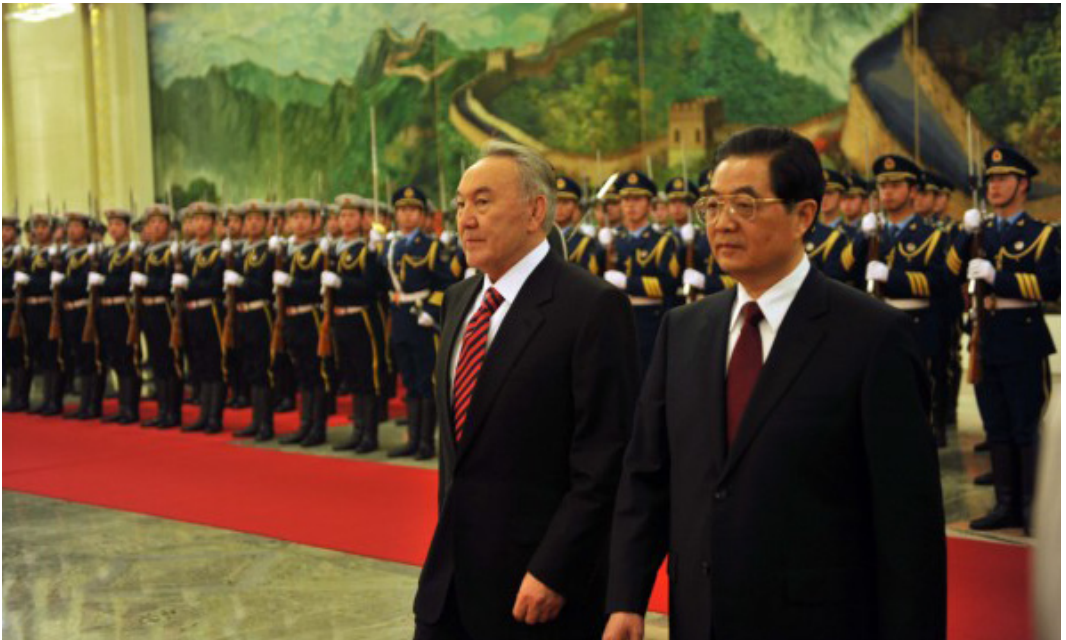
Ülke/Ürün	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Özbekistan	Türkmenistan
İhracat	İnorganik kimya ürünleri, boya, deri ürünleri, iplik, tekstil ürünleri	Kıyafet, tekstil ürünleri, ayakkabı, makine-elektrik ürünleri, hububat, iletişim ürünleri	Tekstil ürünleri, çay, makine-elektrik ürünleri	Çay, coco, inorganik kimya ürünleri, sanayi makineleri	Doğalgaz, makineler, çay, tıbbi cihazlar, tekstil, hafif sanayi ürünleri
İthalat	Renkli metaller, bakır, demir, ham maddeler	Demir, alüminyum, yün	Pamuk ipliği, alüminyum, demir çelik, pamuk	İplik, makine yağı	Koza, ham deri, pamuk kumaşı

Kaynak: Çin Dışişleri Bakanlığı web sayfası

Çin, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığını tanımakla birlikte bölgesel ve ikili olarak ekonomi-ticaret ilişkilerine önem vermişti (Liu Zhiyong, 1994: 72-76). Pekin, 27 Nisan 1994'te, dönemin başbakanı Li Peng'in Kazakistan ziyareti sırasında Orta Asya'ya yönelik ekonomik işbirliği politikasını ortaya koymuştu:

1. Eşitlik ve karşılıklı menfaat prensibi çerçevesinde işbirliği yapılacaktır;
2. Ekonomik işbirliğinin kapsamı çeşitlendirilmelidir;
3. Bölge kaynaklarından en verimli şekilde istifade edilmesi gerekmektedir;
4. Ulaşım şartlarını iyileştirmek için Yeni İpek Yolu'nun inşa edilmesi gerekmektedir;
5. Çin'in bölge ülkelerine yaptığı ekonomik yardım, dostluğunun bir işaretidir;
6. Çok taraflı işbirliği güçlendirilmeli ve ortaklaşa kalkınma sağlanmalıdır (Bi Yingxian, 1994: 12).

Çin'in bu temel ekonomik politikası, 1996'da kurulan Şanghay Beşlisi ve 2001'de kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacmi oldukça düşük olup, Çin'in toplam dış ticareti ve GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) oranına göre fevkalade azdır. Bu bağlamda Çin'in, Orta Asya ülkelerini sadece ekonomik işbirliği ve ticaret yolu ile kendine yakınlaştırması zordur. Üstelik Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler birbirini tamamlayıcı değildir, ancak hammadde ve enerji kaynağı olan bu ülkeler ile Çin'in karşılıklı çıkarlarını karşılamaktadır (Dai Yan ve Wang Zhe, 2009: 8). 11 Eylül sonrası ABD'nin askeri gücünün Orta Asya'da konuşlandırılması, bölgenin güç dengelerini ve özellikle Çin'in bölgedeki etkinliğini derinden etkilemiştir. Bu gelişmelere rağmen Çin, Orta Asya ülkeleriyle ekonomik işbirliği ve çıkar elde etme politikasından vazgeçmemiştir. Nitekim 2003'te Çin, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün nihai hedefinin bölgesel serbest ticaret alanının vücuda getirilmesi olduğunu belirtmiştir (Yan shan, 23

Ekim 2003; Chen Junfeng, 13 Ekim 2003; Huang Yi ve Huang Xiaoli, 2005: 43-45; Jia Lizhen, 2007: 75-80; Lu Gang, 2007: 1-8). Son yıllarda Doğu Türkistan - Orta Asya ekonomik entegrasyonunun vücuda getirilmesinin önemi ortaya konulmaktadır (Zhang, Jianlun ve Han, Jiabin, 2008: 28-33).

TABLO 5: Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri (2004-2009)

Ülkeler	Yıllar	Ticaret Hacmi (milyar dolar)	İhracat (milyar dolar)	İthalat (milyar dolar)	Bir önceki yıla göre artış oranı %		
					Ticaret Hacmi	İhracat	İthalat
Kazakistan	2004	4.5	2.21	2.29	36.6%	40.7	32.9
	2005	6.81	3.9	2.9.1	51.4%	76.4	27.3
	2006	8.358	4.751	3.607	22.8%	21.9	24
	2007	13.876	7.447	6.429	66%	56.7	78.2
	2008	17.55	9.819	7.731	26.5%	31.9	20.2
	2009	14.004	7.748	6.256	-20.2	-21.1	-19.1
Kırgızistan	2004	0.602	0.4927	0.1095	91.6	101	58.4
	2005	0.972			61.4		
	2006	2.226	2.113	0.113	128.9	143.6	7.5
	2007	3.779	3.667	0.112		74.6	-6.7
	2008	9.333	9.21	0.12	147	151.3	6.7
	2009	5.276	5.228	0.048	-43.5	-43.3	-60.1
Tacikistan	2004	0.06893	0.05356	0.01537	77.6		
	2005	0.158	0.1437	0.0142	130	168.4	-7.6
	2006	0.324	0.306	0.018	105	112.7	26.8
	2007						
	2008	1.5	1.48	0.02	186.2	188	96.7
	2009	1.4	1.22	0.185	-6.5	-17.7	
Türkmenistan	2004	0.9874	0.8485	0.1389	19.1		
	2005	0.11	0.9088	0.1899	11.6	7.5	36.7
	2006	0.179	0.163	0.016	62.4	78.9	-16.1
	2007	0.353	0.303	0.05	97.5	86.1	213.3
	2008	0.83	0.802	0.028	135.5	165.1	43.3
	2009	0.954	0.916	0.038	14.9	14.3	35.3
Özbekistan	2004	0.575	0.172	0.403	65.8	17.5	101.3
	2005	0.68	0.23	0.45	18.3	33.4	-11.8
	2006	0.97	0.406	0.566	42.8	76.5	25.6
	2007	1.129	0.766	0.363	16.2	88.6	-35.8
	2008	1.6			42.4		
	2009	1.91	1.561	0.349	18.9	22.1	6.2

Kaynak: Çin Dışişleri Bakanlığı web sayfası

Çin, Güneydoğu Asya'da (Çin ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği-ASEAN), Kuzeydoğu Asya'da (Çin, Japonya ve Güney Kore), Orta Asya (Şanghay İşbirliği Örgütü) ve Güney Asya'da (Çin ve Hindistan) dört serbest ticaret alanını oluşturmakla, ilerde daha geniş bir Asya ekonomik birliğini hedeflenmekte ve bu birlikteliklerde büyük roller üstlenebileceğini iddia etmektedir (Hu Kui ve Zhu Ping, 2003:22-25). Çin'in Orta Asya ülkeleriyle serbest ticaret alanı oluşturmasının önünde engeller vardır. Diğer dış güçlerin oluşturduğu elverişsizlik bir yana, Orta Asya ülkelerinin ekonomik kapasitesi zayıf, pazar ekonomisi daha olgunlaşmamış, bölgedeki dinî ve etnik sorunların varlığı ve bölge ülkelerinin belli ölçüde Çin'e olan güvensizliği gibi nedenlerden dolayı bunun gerçekleşmesi uzun süre gerektirmektedir (Yan shan, 23 Ekim 2003).

Çinli uzmanlar, ikili ekonomik-ticaret ilişkilerinin yeni bir boyuta taşınabilmesi için bazı tavsiyelerde bulunmuştur:

1. Çin ve Orta Asya ülkeleri el ele vererek Çin malının bölgedeki kötü imajını gidermelidir;
2. İki taraf, uygun ve verimli ticaret şeklini bularak ticaret hacmini artırmalıdır;
3. Orta Asya ülkeleriyle yatırım ortamının yaratılması ve Çin sermayesinin bölgeye çekilmesi gerekmektedir;
4. Çin ve Orta Asya ülkelerinin dış ticaret sistemi ve organları henüz değişim ve dönüşüm safhasındadır, birçok bürokratik ve işlevsel engeller, ikili ticaret ilişkilerini zora sokmaktadır. Bu olumsuz durum düzeltilmelidir;
5. Çin'in kuzeybatı bölgesi (Doğu Türkistan), doğu bölgelerine kıyasla ekonomik bakımdan geri kalmıştır, insan kaynağı zayıftır, bu da Orta Asya ülkeleriyle Çin'in ekonomik işbirliği ve ticaret ilişkilerini zorlaştırmaktadır. Çin'in kuzeybatı bölgesinin ekonomik kalkınması hızlandırılmalıdır (Ma Dazheng ve Feng Xishi, 2000:361-362).

Son zamandaki ikili ekonomik-ticari gelişmelere göre Çin, Orta Asya'nın ekonomik kalkınmasını, Çin'in hızlı büyüyen ekonomik motoruna bağlamakla, bölgenin ekonomisini canlandırarak, bu araçla bölge ile olan ilişkilerini canlı tutmaya çalışmaktadır. Yani Çin, Orta Asya'nın ekonomik kalkınmasında itici güç olarak yer almaya başlamıştır (Gill and Oresman, 2003: ix). Çin'in Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (200-2005) ve Komünist Parti'nin 16. Kurultayı'nda (2002) önemle vurgulanan Batı Bölgeleri Kalkınma Stratejisi'nin, Orta Asya'nın ekonomik kalkınmasını harekete geçirebileceğine inanılmaktadır. Diğer yandan Orta Asya'nın, zengin enerji sağlayıcısı bir bölge olması ve uluslararası buraya dış yatırımın çoğalması ile birlikte bölgedeki kalkınma faaliyetleri hız kazanacaktır. Bu gidişat, Çin'in Batı Kalkınma Projesi'nin gerçekleşme-

sine olumlu ortam yaratmaktadır (Yao Qinhu, Pan Guang, Yü Jianhua ve Ding Peihua, 1998: 74-81). Aynı zamanda Çin, Batı Bölgeleri Kalkınma Stratejisi'nde önemli yer tutan Doğu Türkistan'ın ekonomisinin canlandırılmasıyla birlikte, burayı, akraba olan Orta Asya ülkelerinin çekim merkezi hâline getirerek, ayrılıkçı Doğu Türkistan'ın istikrarını ve merkezi hükümete bağlılığını sağlamaya çalışmaktadır. Diğer taraftan, Batı Bölgeleri Kalkınma Stratejisi'nin başarılı olabilmesi için Doğu Türkistan ve Orta Asya'nın güvenliğinin sağlanması gereklidir. Çin'in, ekonomik-ticaret gücünden yararlanarak bölgedeki etkinliğini sağlama projeksiyonu, bir stratejik girişim olarak önem kazanacaktır.

Pekin'in, Orta Asya hatta Avrasya'ya yönelik diğer bir ekonomik planı ise, Avrasya Demir Yolu Projesi'dir. 1 Eylül 1990 tarihinde Çin Devlet Başkanı Jing Zemin'in bizzat açılışını yaptığı, Çin'i Doğu Türkistan'ın Golca şehrine bağlayan demir yolu ile ulaşım başlamıştır. Aralık 1990'da Doğu Türkistan'ın Golca şehrini Kazakistan'ın Almatı şehrine bağlayan demir yolu da hizmete açılmıştır. Böylece Doğu Türkistan demir yolu hattı, Sibirya-Türkistan Demir Yolları'na bağlanmakla, Çin'in Avrupa'ya kadar uzanmasını sağlayacak bir demir yolu ağı tesis edilmiş olacaktır. Çinli uzmanlar, Çin'in doğu denizine kıyısı olan Lianyungang limanından Amsterdam'a yani Batı Pasifik'ten Doğu Atlantik'e uzanan demir yolunu, eski İpek Yolu'nun yeni versiyonu olarak ortaya koymuş ve buna Avrasya Demir Yolu Projesi adını vermişlerdir. Çin hükümeti tarafından kabul edilen bu proje, aslında Çin'in Avrasya politikasının temelini oluşturmakta, bölge ülkeleriyle arasındaki ekonomik-ticaret ilişkisinin tesisini hedeflemektedir. Çin Sosyal Bilimler Akademisi, Doğu Avrupa ve Orta Asya Araştırma Enstitüsü Başkanı Sun Zhuangzhi'ye göre, Orta Asya'da serbest ticaret alanı oluşturulduğu takdirde Çin'in, Avrasya politikası olan Avrasya Demir Yolu Projesi'nin gerçekleşmesine zemin yaratılmış olacaktır. Bu proje gerçekleştiği takdirde, Çinliler, Avrupa'nın batı kıyısına 12 günde ulaşabilecek ve toplam süre deniz yolundan (56 gün) çok daha kısa olacaktır (Yan shan, 23 Ekim 2003). Bu proje hayata geçtiğinde Rusya'nın Sibirya demir yolunun rakibi olacak, Çin'in mevcut ekonomik gücü artacak ve bu durum Rusya'nın bölgedeki ekonomik gücünü zayıflatacaktır (Razumov, 18 Aralık, 2001). Aynı zamanda bu proje, ABD, Rusya, Türkiye ve Hindistan gibi ülkelerin Avrasya politikalarını da etkileyebilecektir.

Genel olarak, 11 Eylül öncesi Çin'in Orta Asya ülkeleri ile geliştirdiği siyasi ve güvenlik ilişkileri, bundan sonra ekonomik işbirliğine daha da önem verilmesiyle devam edebilir. Çin'in Güneydoğu Asya ülkeleriyle geliştirdiği başarılı ekonomik işbirliği örneği, Orta Asya'da da uygulanabilir. Aynen Güneydoğu Asya'da ekonomik işbirliği aracılığıyla bölgede siyasi, güvenlik ve etkinlik gücünü kazandığı gibi, benzer durum, Orta Asya'da da gerçekleştirilebilir. Nitekim Orta Asya; Kuzeydoğu Asya ve Güneydoğu Asya ile birlikte Çin'in çevresel bölge politikasının kapsamı içinde yer almaktadır (Ekrem, 2004: 88-95). Ekonomik işbirliğine dayanan çevresel bölge politikası, aynı

zamanda Çin'in jeopolitik konumunu da temelden etkileyebilmektedir (Ye Zicheng, 1997: 17). Yani Çin, bu avantajına dayanarak ve her türlü stratejik aracı kullanarak, zorlaşan jeopolitik konumunu değiştirmeye ve Orta Asya'daki çıkarlarını korumaya ve geliştirmeye devam edecektir. Çin'in, Orta Asya ülkeleri ile 2003 ve 2007'deki Şanghay İşbirliği Örgütü toplantısında imzalanan ve 2020 yılını kapsayan ekonomi ve ticaret işbirliği anlaşması, bazı uzmanlar tarafından Çin'in Orta Asya'da "dinamik etkileri" (dynamic effects) yaratacak şekilde değerlendirilmiştir. (Hong Meilan 2007: 240-241).

Aslında Çin'in, genel ticaret hacmi ile kıyasla, Orta Asya ülkeleri ile ticareti fevkalade düşüktür. Buna rağmen Orta Asya, sağladığı hammadde ve enerji kaynaklarıyla Çin açısından vazgeçilmeyecek bir bölgedir ve jeopolitik önemi vardır. Bu nedenle Orta Asya'nın istikrarı ve kalkınması, Çin için önem arz etmektedir. Çin, bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler tesis etmek ve bölgeye yatırım yapmakla Orta Asya ülkelerinin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Neticede ekonomik araçlarla bölgede daha etkili olmaya çalışmaktadır (Swanstrom, 2005: 579). Çin, bölgeye yönelik hibe yardımları, imtiyazlı krediler açması ve bazı ticari kolaylıklar sağlayarak bölge ülkelerinin ilgisini çekmektedir (Zhen Yü, 2007: 192-193). Çin, artık bölge ülkelerinin en büyük ticaret ortaklarından biri hâline gelmiştir. 2009 yılına kadar 17 yılda karşılıklı ticaret hacmi 50 kat artış göstermiştir (Mao Haifeng, 17 Kasım 2009). Çin, Orta Asya'ya yönelik yatırımlarını da artırmaktadır. 2007 yılında yatırım miktarı 8.6 milyar dolar iken, 2009 yılında bu rakam 10 milyar dolara yükselmiştir (Gorst and Anderlini, 17 Haziran 2009). Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında sözleşmeli proje, işgücü işbirliği ve tasarım danışmanlığı gibi konularda işbirliği artmaktadır. Yalnız 2008 yılındaki rakama göre, Çin'in bu faaliyetlerden sağladığı gelir 2.08 milyar dolardır, bu da Çin'in aynı faaliyetlerden elde ettiği toplam gelir olan 64.7 milyar dolarla kıyasla ancak %3'ü teşkil etmektedir (Yü Shuyi, 2010: 30-37). Her şeye rağmen Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ekonomi-ticaret ilişkileri eskisine göre ilerlemeler katetmiştir. İki taraf enerji, ulaşım, telekomünikasyon ve madencilik alanındaki işbirliğinde hızla yol almaktadır. Çin'in ekonomik büyüme trenine binerek kendi ekonomisini canlandırma yolunu tercih eden Orta Asya ülkeleri, güvenliklerini sağlamanın yanı sıra, büyük Çin pazarında enerji ürünlerini satmaya ve Çin'den daha fazla yatırım çekmeye çalışmaktadırlar. Çin tarafı ise, Orta Asya ülkelerinin yatırım ortamının iyileştirilmesini, toplumsal istikrarının sağlanmasını isterken, Orta Asya'da çıkarları olan diğer güçlerle karşı karşıya gelmemeyi istemektedir (Ling Ji, 2010: 17-22).

ÇİN'İN
ORTA ASYA POLİTİKALARI

III
BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA'DAKİ JEOSTRATEJİK GÜÇLÜKLERİ

ÇİN'İN ORTA ASYA'DAKİ JEOSTRATEJİK GÜÇLÜKLERİ

11 Eylül sonrası Orta Asya ve Güney Asya, ABD'nin öncelik verdiği jeopolitik alanlar hâline dönüşmüştür. Bu durum, Çin'in bu bölgelerdeki çıkarlarını etkilediği gibi, uyguladığı politikasını da yenilemeye sevketmektedir (Swanstrom, 10 October 2001). ABD, Orta Asya'ya yerleşmekle, kuzeyde Rusya'yı dengelemekte, güneyde Hindistan ve Pakistan'a ulaşabilmekte, doğuda Çin'i kontrol edebilmekte, batıda ise Avrupa kıtasını bu bölgeye bağlamaktadır. Böylece ABD'nin küresel strateji ağı, merkez ile bölge arasında bağlantı oluşturmasına imkân sağlamış olacaktır (He Buquan, 2002: 43). Tacikistan'da birlikleri bulunan Rusya'nın, Kırgızistan'da kuvvet bulundurma ve Hindistan'ın Tacikistan'daki Farkor'da askeri güç bulundurma anlaşması yapması, bölgedeki güç dengelerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Orta Asya bölgesi, artık ABD, Rusya ve Çin'in güç mücadelesinin satranç tahtası olmuştur (Yuan Peng, 2001: 21-22). ABD'nin Orta Asya bölgesine girmesi, Orta Asya'nın istikrarını tehdit eden terör unsurunu ortadan kaldırmak ve uluslararası terörizm ile mücadele adına Doğu Türkistan ayrılıkçı faaliyetine karşı darbe indirilmesi gibi fırsatları yaratmakla birlikte,

1. Stratejik açıdan ABD'nin, Çin'i Doğu-Batı hattında kuşatmasına imkân sağlamıştır;
2. ABD-Rusya arasında hem mücadele, hem de işbirliği yapma eğilimi, Çin'in Orta Asya'daki stratejik alanını daraltmaktadır;
3. Orta Asya'da oluşan stratejik dengelerin değişimi, bölgenin güvenlik ortamını daha zor ve karmaşık hâle sokmuştur. Bu da Çin'in, Asya-Pasifik bölgesine açılma politikasını zorlaştırmaktadır;
4. ABD ve müttefik güçlerin Orta Asya'daki teröre karşı bölgede konuşlanması Şanghay İşbirliği Örgütü'nün işlerliğini saf dışı bırakma tehlikesini doğurmuştur;
5. Gerek finans, gerekse teknik bakımdan küresel güç olan ABD'nin, Orta Asya enerji güzergâhları ve boru hatlarına yön vermesi, Çin'in hem denizden hem de karadan enerji teminini engelleyebilir.

Yani 11 Eylül sonrası Çin, bölgede hedeflediği çıkarlar bağlamında fırsattan çok risklerle yüz yüze gelmiştir (Yü Meimei, 2003: 62). ABD'nin Orta Asya'ya yönelmesi Çin'i, milli strateji, dış politika ve enerji güvenliğinde değişiklikler yapmaya zorlamıştır. Pekin'in bu yeni duruma karşı kapsamlı ve reaksiyoner bir politika oluşturması zorunlu olarak gündeme gelmiştir.

11 Eylül sonrası ABD, bölgede Pakistan dâhil 13 yeni askeri üs tesis etmiş ve varlığını pekiştirmiştir. Kırgızistan, Afganistan ile sınırdaş değildir ve Manas Havaalanı, mesafe olarak Afganistan'dan çok Çin'e yakındır. ABD, Tacikistan'ın Afganistan'a 160 km uzaklıkta olan bir havaalanını tercih etmemiştir, Afganistan ile sınırdaş olmayan Kazakistan ile de aynı konuda müzakereler sürmektedir. Yani ABD'nin bölgedeki askeri konuşlandırmasının, Afganistan'dan çok Çin'i hedef aldığı bir gerçektir (Wang Xiaohui, 2002: 12). Çin Komünist Partisi'nin sesi olan Liaowang dergisinde yer alan bir makalede, ABD'nin, Orta Asya'da askeri üs konuşlandırmasının amacı incelenmiştir. ABD, bölge ülkelerinin üslerini kiralamakla birlikte Orta Asya ülkeleriyle ikili askeri ortaklığını güçlendirmekte, bölge ülkelerine ekonomik yardım ve onlarla siyasi ilişkiler kurmakla Orta Asya'da varlığını pekiştirmektedir. Aynı zamanda bölgede siyasi, ekonomik ve güvenlik oluşumlarına yönelik etkisini artırmaktadır. ABD'nin Orta Asya'da yürüttüğü politikası da, küresel politikasının bir parçası olarak şunları hedeflemektedir:

1. Orta Asya'nın kuzeyinde dengeleyici bir hat oluşturularak Rusya'nın tekrar güçlenmesini engellemek;
2. Bölgenin batısında Ortadoğu'ya yönelik bir kuşatma alanı oluşturmak;
3. Bölgenin güneyinde Güney Asya'yı kontrol altına alarak doğrudan Hint Okyanusu'na inmek;
4. Bölgenin doğusunda bir köprübaşı oluşturarak Çin'in yükselişini durdurmaktır. (Gao Qiufu, 2002:57-59).

Çinli olmayan uzmanların da benzer görüşleri vardır (Dwivedi, 2006: 143-144). Orta Asya, ABD açısından terörizmle mücadele alanı olduğu gibi, aynı zamanda siyasal ve ekonomik reformlar için yardım ve yatırım yapılabilecek jeopolitik bir alandır (Swansstrom, 2005: 580).

2006 yılında ABD'nin Orta Asya politikasını "Büyük Orta Asya" (Greater Central Asia) kavramı altında ve ABD Dışişleri Bakanlığı Orta Asya Masası ile Güney Asya Masasını birleştirerek yürütmeye başlamıştır. Çinli uzmanlara göre, Büyük Orta Asya Projesi ile Afganistan merkezli ve Orta Asya ile Güney Asya'yı bütünleştirmeye dönük, güvenlik, demokrasi, ekonomi, ulaşım ve enerji alanlarında işbirliğini güçlendirmeye çalışmaktadır. ABD'nin liderliğinde Orta Asya'nın beş ülkesi ile Afganistan, Hindistan, Pakistan ve Türkiye'nin katılımıyla yeni bir bölgesel yapılanma oluşturularak, Çin ve Rusya'nın bölgedeki etkisinin kırılması hedeflenmektedir. ABD'nin bölgedeki hegemonyasını güçlendirmesini amaçlayan bu projenin gerçekleşmesinin kolay olmayacağını belirten Çinli uzmanlar, Afganistan'ın bu görevi üstlenemeyeceği gibi, Orta Asya

ülkeleri arasındaki entegrasyonun oluşturulması ve Hindistan, Pakistan ve Türkiye arasındaki işbirliğinin şekillenmesinin zor olduğunu tespit etmektedirler. Üstelik Çin ve Rusya'nın tutumu da projenin gerçekleşmesi ve sonuç alınmasını zorlaştırmaktadır (Li Jie ve Yang Shu, 2008: 24-30). ABD'nin Büyük Orta Asya projesi, ABD'nin Orta Asya'daki çıkarlarını koruyamaz değerlendirmesi yapılmaktadır (Pan Guang ve Zhang Yifeng 2008: 85- 90). Bazı Çinli uzmanlar, Bush Hükümeti'nin Şanghay İşbirliği Örgütü politikası ile farklı olarak Obama Hükümetinin pragmatik açıdan örgüte yaklaşacağını ve işbirliği yapma yolunu tercih edeceğini ileri sürmektedirler (Zhao Huasheng, 2010: 32-38). Neticede ABD'nin Büyük Orta Asya Projesi, son yıllarda olumlu sonuçlar alamamıştır. ABD'nin Büyük Orta Asya Projesi'nin stratejik hedefi daralmış, güvenlik, enerji, demokrasi ve bölgesel entegrasyon hedeflerinden güvenlik ile enerjiyi ön plana çıkarmaya mecbur kalmıştır (Zhu Yongbiao ve Yin Shuyang, 2010: 29-36). Aslında ABD, Orta Asya'da, Rusya ile Çin'in bölgesel etkisine karşı etkin bir politika geliştirememiştir. Güney ve Orta Asya'dan sorumlu ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Robert O. Blake, Mart 2011'deki Çin ziyaretinde, bölgede Çin ile işbirliği yapılabileceği mesajını vermekle durumu teyit etmiştir (Blake, 18 Mart, 2011; Kucera, 21 Mart, 2011).

Bir yükselen güç, başlangıçta sınırını ve toprak bütünlüğünü kabul ettirmeye çalışacaktır. Daha sonra ülke güvenliğini sağlamak için bir çeşit tampon mekanizması oluşturacaktır. Son olarak çıkar bölgelerinde hegemon gücünü yaratmaya çalışacaktır. Pekin de bu yolu takip etmektedir (Hinton, 1996: 75-76). Çin, şu anda stratejisinin ikinci aşamasındadır ve üçüncü aşama için ABD güçlerinin bölgede konuşlandırılması nedeniyle büyük engellerle karşı karşıya kalmıştır. Çin, son hedefine, yani uzun vadeli hedefine ulaşabilmek için ikinci aşamada güç ve kaynaklarını boşa sarfetmeyebilir, aksi hâlde daha yolun yarısında stratejik kaynaklarının tükenmesiyle mağlubiyete uğrayabilir. Çin'in 2003'te ortaya koyduğu "Barışçı Yükseliş" politikası, büyük güçleri ürkütme-

den üçüncü aşamaya zemin hazırlamak için geliştirilmiş olabilir. 2006 yılından sonra Çin'in "Barışçı Yükseliş" politikası, komşu ülkelerin ve ABD'nin endişeleri ve gerekli teorik destek olmayışından dolayı "Barışçı Kalkınma" olarak kavramlaştırılmıştır.

Rusya, öteden beri ABD'nin Orta Asya'da bulunmasından endişelidir ve ABD güçlerinin geri çekilmesini istemektedir (Shan-ker, 10 Ekim, 2003) 11 Eylül

sonrası ABD'nin önderliğinde küresel çapta teröre karşı mücadelede Rusya, Orta Asya'da ABD ile işbirliğini tercih etmiştir. Moskova'nın bu politik eğilimi, Batı (ABD, AB, NATO) ile yakınlaşma siyasetine uygun olmakla birlikte, Rusya'nın, Orta Asya bölgesindeki terör faaliyetlerini ortadan kaldırma çıkarı ile de uyum sağlamaktadır. Batı ülkeleri ile Rusya arasındaki yakınlaşma, Çin'in Orta Asya'ya yönelmesini engelleme girişimi olarak değerlendirilmektedir (Lu Qihuan, 2001: 306-310). ABD ve müttefiklerinin bölgede konuşlanmasıyla, Orta Asya'nın güvenlik mekanizması da çeşitlenmeye başlamıştır. ABD, bölge ülkeleriyle siyasi, güvenlik ve ekonomik işbirliği ilişkilerinde, 11 Eylül öncesine göre önemli mesafe katetmiştir. Hatta Özbekistan ile "stratejik ortaklık" ilişkisini de tesis etmiştir (Kaiser, 29 Ağustos, 2002). Artık bölgede etkili güç, ABD ve müttefikleri olmuştur. Rusya'nın eskiden sahip olduğu liderliği de bu denge değişimi sonucunda geri planda kalmıştır (Yü Xuehui ve Xu Tao,

Batı ülkeleri ile Rusya arasındaki yakınlaşma, Çin'in Orta Asya'ya yönelmesini engelleme girişimi olarak değerlendirilmektedir. ABD, bölge ülkeleriyle siyasî, güvenlik ve ekonomik işbirliği ilişkilerinde, 11 Eylül öncesine göre önemli mesafe katetmiştir. Hatta Özbekistan ile "stratejik ortaklık" ilişkisini de tesis etmişti

2002:42). Buna rağmen Moskova, Bağımsız Devletler Topluluğu Güvenlik Anlaşması çerçevesinde askeri işbirliğini artırmaya ve enerji konusunda işbirliğine hız vermiştir. Rusya'nın Tacikistan dışında Kırgızistan'da da askeri üs tesis etmesi ve Kolektif Güvenlik Anlaşması'nın terör ile mücadele işlevini yeniden gündeme getirmesi ile ABD'den sonra bölgede fiilen askeri güç bulunduran ikinci ülke hâlini almıştır. Hindistan'da, Tacikistan'da askeri üs bulundurmakla bölgedeki güvenlik dengesini yeniden şekillenmeye zorlamaktadır. Bu gelişmeler, Çinli uzmanlarca Hindistan'ın, Çin'in Orta Asya politikasına meydan okuması olarak değerlendirilmektedir (Hu Shisheng, 24 Eylül 2003). Çin'in

endişesine karşın Hindistan'ın, Orta Asya'ya ilgisi devam etmektedir (Ramachandran, 12 Ağustos, 2006). ABD, Rusya ve Hindistan'ın bölgede üsler tesis ettikten sonra, Çin ve Pakistan'ın da bu girişimlere karşı çıkma ihtimali bulunmaktadır. Bu girişimlerin sonucunda bölgede silah ticaretinde artış, uyuşturucuya karşı mücadele, terörün tırmanması ve totaliter yönetimlerin güç kazanması gibi gelişmeler gündeme gelebilir. Orta Asya'da çetin bir çatışmanın meydana gelmesi beklenebilir (Blank, 19 Aralık, 2003). Çin, bu gelişmeler karşısında Orta Asya ülkelerinde yatırım yapmak ve ortaklaşa askeri tatbikat düzenlemekle, temkinli ve etkili bir şekilde bölgeye yaklaşmaktadır. Bazı araştırmacılar, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmesine rağmen, özellikle Kazakistan'ın, Çin'in diplomasi yoluyla Uygur ayrılıkçılarına baskı yapmasından ve kaçak çalışan Çinlilerin, Kazakistan'ın sınır bölgelerindeki faaliyetlerinden rahatsızlık duyduğunu ileri sürmektedir. Gelecekte Çin'den çok Rusya'nın bölgede daha etkili olacağı öngörülmektedir (Cutler, 15 Ocak, 2004). Halbuki Çin'in,

Orta Asya'daki etkisi giderek artmakta ve Rusya'nın yerini alabileceği spekülasyonları yapılmaktadır (Brooke, 16 Kasım, 2010). Diğer yandan Irak savaşından sonra ABD, Ortadoğu'daki olaylarla uğraşırken, Rusya, Orta Asya'da gücünü tekrar kazanmaya çalışmaktadır. Orta Asya ülkeleri de Rusya'yla yakınlaşmaya özen göstermektedirler. Bunun sebepleri de şu şekilde sıralanabilir: 1. Orta Asya ülkelerini tehdit eden el-Kaide destekli Taliban hükümeti ortadan kalkacak; 2. ABD, geçmişte verdiği destek ve yardım sözlerini tutmamış, aksine demokrasi ve insan hakları konularında bölge ülkelerine baskı yapmaktadır (Ivanov, 3 Mayıs, 2003). Yani ABD Irak ile meşgul olurken, Orta Asya ülkeleri ve Rusya, ABD ile olan ilişkilerini yeniden değerlendirmeye başlamışlardır (Khaitov, 4 Mart 2003).

Çin-Rusya ilişkileri, Orta Asya ülkelerinin çıkarlarını ilgilendirmekte ve bu iki gücün aralarındaki çatışmalar, doğrudan bu ülkelere zarar verebilmektedir. Bu bağlamda Orta Asya ülkeleri, Çin-Rus ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesini istemektedir. Diğer yandan Çin-Rusya arasındaki stratejik işbirliği ilişkileri konjonktürel olma özelliği taşımaktadır, yani Çin'in yükselişi, ABD'nin tek kutuplu konumunun zayıflaması ve çok kutuplu dünya düzeninin giderek şekillenmesi sonucunda, ABD

ve Batı'nın baskısından dolayı Çin-Rusya arasında oluşan "birliktelik azalmaya başlayabilir ve ikili ilişkiler, daha çok işbirliği ile rekabetin bir arada olduğu bir çeşit ilişki biçimine dönüşebilir. Özellikle, Çin-Rusya enerji işbirliği, orta vadede ikili ilişkilerin zeminini oluşturabilir. Çin'in ABD'den sonra ikinci büyük güç olması ve çok kutuplu dünya düzeninin ortaya çıkmasıyla, Orta Asya bölgesinde ABD veya Batılı güçlere karşı oluşturulacak Çin-Rusya stratejik işbirliğinin bir anlamı kalmayacaktır. Bu yapısal değişiklik sonucunda yükselen Çin, kendi stratejik sınırını (zhanlüe bianjiang) genişletebilir. Bu da Rusya'nın Uzakdoğu bölgesi ile stratejik menfaat

bölgesi olan Orta Asya'nın, Çin'in ekonomik ve siyasi etki alanına dönüşebileceği anlamına gelmektedir (Ekrem, 2010:64-79). ABD'nin Army War College Strategic Studies Institute kuruluşu uzmanı Stephen Blank'in araştırmasına göre, Rusya'nın ekonomik kalkınmasının yavaşlamasıyla, Uzakdoğu ve Orta Asya'da strateji geliştirme girişimlerinin Çin'in gerisinde kaldığı ve Çin'in politik engellemelerine uğradığını ortaya koymaktadır. Blank'e göre Rusya, artık Asya'daki geleneksel stratejik büyük ülke konumunu Çin'e devredecektir (Blank, 2011:1-20). İleriye dönük gelişmeler bu noktaya geldiğinde Orta Asya ülkeleri, Rusya ile Çin'in arasından birini tercih etme ya da dış güçleri bölgeye davet etme stratejileri izleyebilse de, Orta Asya ülkelerinin, büyük güçlerin arasındaki mücadeleden istifade etme zemininin daha zor olması muhtemeldir. Bu durumda Orta Asya ülkeleri arasında ortak bir gücün oluşturulması zaruri olacaktır.

Çin-Rusya ilişkileri, Orta Asya ülkelerinin çıkarlarını ilgilendirmekte ve bu iki gücün aralarındaki çatışmalar doğrudan bu ülkelere zarar verebilmektedir. Bu bağlamda Orta Asya ülkeleri, Çin-Rus ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesini istemektedir.

Araştırmacılara göre, dışarıdan bakıldığında Orta Asya bir bütün gibi görünse de, Orta Asya'nın beş ülkesi arasında çeşitli itilaflar bulunmaktadır (Pannier, 25 Aralık, 2003). Orta Asya ülkeleri arasındaki su kaynaklarının paylaşılması, toprak iddiaları, ticari anlaşmazlıklar, göçmen sorunları ve çevrenin korunmasına dair problemler, terörün yarattığı güvenlik sorunlarından dolayı üstü örtülmüştür. Özellikle bölgede yaşanan etnik ve dinî çatışmalar ve sınır anlaşmazlıkları, öncelikli problemler arasında yer almaktadır. 11 Eylül sonrası ABD'nin bölgedeki teröre karşı askeri müdahâlesi ile birlikte mevcut problemler de yavaş yavaş su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Ortak tehditlerin sona ermesi, bölge ülkeleri arasındaki ittifak ilişkilerini de zayıflatmakta ve problemler giderek artıracılabilecek bir trendi izlemektedir. Bölgedeki güç dengelerinin değişmesi ve büyük güçler arasındaki rekabetlerin devam etmesi, zaten karışık durumu daha da belirsiz bir hâle sokmaktadır (Arman, 25 Şubat, 2004; Wu Hongwei, 28 Şubat 2003). Büyük güçlerin Orta Asya'daki rekabetleri, aynı şekilde bölge ülkelerinin iç siyaseti ve toplumlarını da etkilemektedir. Kırgızistan eski Kültür Bakanı China-ra Jakypova, 11 Eylül sonrası Kırgızistan'da üç siyasal eğilimin ağırlıkta olduğunu dile getirmiştir. Kırgızistan'daki kamu görevlileri Rusya ile yakınlaşmayı, sivil örgütler ve öğrenciler Batı'yı, iş adamları ise Çin'i desteklemektedirler (Jakypova, 1 Eylül, 2003). Kırgızistan gibi Orta Asya ülkeleri, çok taraflı güvenlik politikası izlemeyi benimsemişler, yani NATO ile Barış için Ortaklık Anlaşması, Rusya ile Kolektif Güvenlik Anlaşması ve Çin ile Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde hareket edilmesine dayanan güvenlik politikasını tercih etmişlerdir. 11 Eylül sonrası Kırgızistan, ABD ve müttefik güçlerin

ülkesinde konuşlanmasına izin vermiştir. 2002’de Çin ordusu ile sınırda ortak askeri tatbikat yapılmıştır. 2003’te Rus ordusunun Kant’ta üs kurmasına izin verilmiştir. ABD’yi dengelemek için Rusya’nın Kırgızistan’da askerî üs kurduğunu ileri süren IISS kuruluşu uzmanı John Chipmam, Kırgızistan eski Cumhurbaşkanı Askar Akayev’in, Kırgızistan’ı ABD, Rusya ve Çin gibi üç gücü dengeleyen bir unsur olarak görmek istediğini belirtmiştir. (Chipmam, 25 Ekim, 2003). Son derece savunmasız olan Orta Asya ülkeleri , bu tür denge oyunlarından kârlı çıkabilecekleri gibi, dengelerin bozulması ile zarar da görebileceklerdir. Orta Asya bölgesinin güvenlik sorunlarının giderek önem kazanması, bölge ülkelerini savunma harcamalarını artırmaya ve silah satın almaya sevketmektedir (Blank, 24 Ağustos, 2002).

Orta Asya bölgesi ile tarihsel ve kültürel bağları olan Türkiye, İran ve Hindistan gibi bölgesel oyuncular, Çin’in bölgesel çıkarlarıyla ters düşebilirler. Örneğin Çin, Orta Asya enerji ürünlerini doğuya doğru götürürken, Türkiye, batıya doğru yönlendirilmesini istemektedir (Ekrem, 2005: 109-121). İran’ın da Tacikistan ve Afganistan ile ilgilenmesi ve Şanghay İşbirliği Örgütü’ne üye olma girişimlerinin jeopolitik amaçları olduğu şüphesizdir. Bununla birlikte Batı’nın baskısı altında olan İran’ın sorunlarının örgüte entegre olması, Çin’in uluslararası ortamdaki manevra kabiliyetini etkilemektedir (Ekrem, 24 Mayıs 2005). Japonya ve Kore gibi bölgeye uzak mesafede olan ülkelerin de Orta Asya üzerinde çıkarları vardır. Çin tarafı, Doğu Asya’da güvenlik ve siyasî rekabet gereği Japonya’nın Orta Asya’daki girişimlerine devam edeceği kanaatinde (Ekrem, 2004b: 8-19).

Avrupa Birliği’nin Haziran 2007’de ortaya koyduğu Orta Asya stratejik siyasi belgesi (Regional Strategy Paper for Central Asia, 2007-2013), Çin tarafının dikkatini çekmiştir. (Shao Yüqun 2008: 59-72). Avrupa Birliği’nin de Orta Asya’da çıkarları bulunmakta (Li Lifan 2008:47-53) ve stratejik hedefi ise Orta Asya ülkeleri ile “Ortaklık İlişkileri” çerçevesinde dostça işbirliği yürütmek ve her türlü destek sağlamakla, AB standartlarına dönüşümü gerçekleştirmedi (Zhang Ning 2008: 21-27). Avrupa Birliği siyasi, ekonomik, güvenlik ve kültürel alanlarında Orta Asya ülkeleri ile kapsamlı işbirliği yapmaktadır. Sınır güvenliği, enerji boru hatları ve Avrasya Ulaştırma Koridoru inşası, söz konusu işbirliğinin önemli adımlarıdır (Zhang Yinghong 2010: 90-94). Bazı Çin uzmanları, Orta Asya’daki büyük güçler arasındaki rekabet ve işbirliğini “yeni büyük oyuna” benzetmekte ve Çin’in Orta Asya politikasında zorluklar yaşadığını ortaya koyarak, bu güçlere karşı düzeyli denge politikasıyla birlikte, daha çok bölge ülkeleriyle sıkı ilişkiler oluşturmakla başarılı olunabileceğini ileri sürmektedirler (Zhang Yingjiao ve Sun Qijun 2010: 123-128).

Bütün bu gelişmeler, Pekin’in Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerini etkilediği gibi, bölgedeki çıkarlarını da engellemektedir. Barış ve istikrar sağlanamayan bir Orta Asya’da, Çin’in sınır güvenliği, enerji güvenliği ve siyasî çıkarlarını koruması güçtür. Üstelik Orta Asya ülkelerinde ABD ve Rusya’ya karşı olduğu gibi, Çin’e de bir dost değil, bir

tehdit unsuru yani bir düşman olarak bakılmaktadır (Blua, 17 Haziran, 2003). Birden fazla büyük gücün bulunduğu Orta Asya'da, çıkarlarını sürdürebilmek için Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde mücadelesine devam eden Pekin, bölgeyi kazanmaya ve rakip güçlere karşı stratejik oyunlar oynama mecburiyetindedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün eski versiyonu olan Şanghay Beşlisi ile Çin'in kuzey-batı sınır güvenliğinin sağlanması ve üye ülkeler arasında güven artırıcı önlemler alınması hedeflenmişti. Şanghay İşbirliği Örgütü, aynı zamanda ABD'nin tehdidinde ve Rusya ile Çin'in etnik ve dinî problemlere karşı oluşturulan, savunma özelliği olan bir örgüttür (Shi Zizhong, 2002: 157) ve Orta Asya bölgesinde Çin-Rusya Stratejik İşbirliği Ortaklık İlişkisi'nin somut bir ürünüdür. ABD'nin iştirak etmediği ve güçlü bir ABD etkisinin olmadığı nadir oluşumlardan biridir. Doğal olarak ABD, bölge dışına itilmeye çalışılmaktadır. Örgüt, çok taraflı işbirliği özelliğini taşıyorsa da, aslında Çin ve Rusya tarafından yönlendirilmektedir (Huang Hongxiao, 2002: 41).

Şanghay İşbirliği Örgütü, Haziran 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla genişlemeye başlamıştır. Hatta ilerde Pakistan, İran ve Türkiye gibi ülkelerin iştirak etmesiyle örgütün Akdeniz'e uzanabilme ve Batı cephesiyle yüz yüze gelebilme ihtimali vardır (Sisci, 23 Haziran, 2001). Bölgede en çok Hindistan ve Pakistan, bu örgüte üye olmaya çalışmıştı (Chen Chun, 7 Haziran 2003; Fang Yanliang ve Ding Zi, 13 Haziran 2002). Haziran 2002'de Saint Petersburg'ta düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü'nün liderler toplantısı sırasında Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, örgütün işbirliği yapmak isteyen her ülkeye açık olduğunu belirtmişti. Halbuki bundan önce 7 Ocak 2002'de örgütün Pekin'de düzenlenen Dışişleri Bakanları toplantısı sonrası, Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Sun Yüxi, örgütün şu andaki görevinin kurumsallaşma olduğunu ve üye kabul etme meselesinin gündemde olmadığını beyan etmişti (Sun Yüxi, 9 Ocak 2002). Çin tarafının üye kabul etme meselesinde tereddütleri olması manidardır. Çinlilere göre, gelecekte Hindistan ve Pakistan örgüte üye olduğu takdirde, "iki düşman" arasındaki sorunlar da örgüte maledilmiş olacaktır. Bu durum, örgütün işlevsiz kalmasına veya parçalanmasına yol açabilir. Hindistan'ın örgüte girmesi, Truva Atı misali ABD'nin çıkarına hizmet edebilir. Türkiye'nin örgüte girmesi de aynı duruma yol açabilir (Yüan Cishan, 18 Haziran 2001). Bazı Çinli araştırmacılar, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün genişlemesinin, örgütün mevcut güç dengelerinde değişikliklere yol açacağını ileri sürmektedirler (Gao Zhun, 2001: 191-192). 11 Eylül sonrası bölge ülkelerinin, ABD'nin terörle mücadele çağrısına gösterdiği reaksiyon, bunun bir örneğidir. Çin, örgütün

Şanghay İşbirliği Örgütü, aynı zamanda ABD'nin tehdidinde ve Rusya ile Çin'in etnik ve dinî problemlere karşı oluşturulan, savunma özelliği olan bir örgüttür ve Orta Asya bölgesinde Çin-Rusya Stratejik İşbirliği Ortaklık İlişkisi'nin somut bir ürünüdür.

üye kabul etme işlemlerini kısa vadede rafa kaldırabilir. Ancak bu karar, örgütün temel ilkesi olan dışa açık bir teşkilat özelliğine aykırıdır.

Neticede Şanghay İşbirliği Örgütü, 2004'teki Taşkent Zirvesi'nde Moğolistan ve 2005'te Astana Zirvesi'nde Pakistan, Hindistan ve İran'ın gözlemci üyeliğini kabul etmişti. Örgütün bölge ile komşu olan ülkeleri kabul ettiği iddia edilirse de, Orta Asya'ya komşu olmayan Moğolistan gözlemciliğe kabul edilirken, Türkiye'nin dışlandıdığı görülmektedir. 2005 yılının başında Türkiye ve İran, aynı anda Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olmak için başvurmuştu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Moskova'da Rusya lideri Vladimir Putin'e ve dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Pekin'de Çinli yetkililere Türkiye'nin bu isteğini iletmışti. Haziran 2005'teki Şanghay İşbirliği Örgütü Zirvesi'nde İran'ın gözlemci statüsü kabul edilmiş, Türkiye için ise başvuru yapılmadığı gerekçesiyle üyeliğinin gündeme gelmediği belirtilmişti (Ekrem, 21 Eylül 2006). Ayrıca örgüt, 2009 yılında diyalog ülkesi olarak Sri Lanka ve Belarus'u kabul etmiş ve Afganistan ile birlikte üç diyalog ülkesini kazanmıştı. Aslen Örgütün kurulduğu 2001 yılında ve 2004 yılındaki zirvelerde yeni üyelerin kabulü ile ilgili bazı ifadelere yer verilmiş2010'daki liderler zirvesinde yeni üye kabulüne karar alınmıştı. Fakat örgütün genişlemesiyle birlikte, kalabalık yapısı ve bazı jeopolitik problemler (Keşmir sorunu, İran nükleer sorunu v.s.) Şanghay İşbirliği Örgütü'nün işlevsel kabiliyetini zayıflattığı gibi, Çin'in örgütteki etkisini de azaltabilir.

Şanghay İşbirliği Örgütü üye ülkelerinin, ABD'nin Orta Asya'da terörizme karşı savaşında ona destek vermeleri ve Orta Asya'nın bazı ülkelerinin ABD ve müttefiklerine üs kiralamaları, ABD'nin bu bölgedeki etkinliğini artırmıştır. Bazı araştırmacılara göre, 11 Eylül sonrası Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bölgedeki fonksiyonu zayıflamıştır (Baks-

hi, 2002: 265-276). Üstelik ABD, bölgeye yönelik ekonomik yardım, enerji işbirliği, terörizme karşı ortak mücadele, askeri işbirliği ve bölge ülkelerinin Rus etkisinden kurtulması gibi konularda Çin'den daha üstün hâle gelmiştir (Yü Meimei, 2003: 67). CSIS Pacific Forum'un Başkanı Ralph A. Cossa, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşunun üçüncü bir devlete karşı olmadığını beyan etse de, örgütte Amerika karşıtı duygunun günden güne artmakta olduğunu, ancak Rusya lideri Putin'in ABD dahil ilgili diğer ülkelerin de örgüte üye olabileceğini belirtmesi ile bu tür duyguların sona ereceğini ileri sürmüştür (Cossa, 30 Temmuz, 2002). CSIS araştırmacısı Matthew Oresman, Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde Rusya, Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki işbirliğinin doğal olarak ABD'nin bölgedeki çıkarına zarar vereceğini, lakin bu üç aktörün ciddi bir şekilde ortaklaşa ABD'ye karşı çıkacağına inanılmadığını ileri sürmektedir (Oresman, 24 Mayıs, 2003).

Bu gelişmeler karşısında Çin uzmanları, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kolektif bir güvenlik teşkilatı değil, İşbirlikçi Güvenlik (Cooperative Security) teşkilatı hâline getirilmesini önermektedir (Zhang Yajun, 2001: 36). Bu şekilde kendi enerji ve sınır güvenliği sağlanacaktır. Dış güçlerin bölgedeki etkileri, Rusya ve bölge ülkelerinin Çin'in çıkarlarıyla ters

düşmesi ve Çin'in bölgeye yönelik ekonomik politikalar uygulamasına engeller bulunması, bölgede belirsiz bir duruma yol açmakta ve Çin'in bölgede daha etkili olmasını engellemektedir (Zhang Yajun, 2001: 47-52). Pekin'in inisiyatifinde olan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün, Rusya'nın bölgeye yönelik uyguladığı Bağımsız Devletler Topluluğu Güvenlik Anlaşması ve Kolektif Güvenlik Anlaşması yapılanmaları, büyük ölçüde bir problem doğurmamıştır. NATO'nun Barış için Ortaklık programı ve ABD askeri gücünün Orta Asya'da konuşlandırılması da aynı fonksiyonu icra etmektedir. Bu parametreler göz önünde bulundurulduğunda Şanghay İşbirliği Örgütü, gelecekte ya bölgedeki işlevini kaybedecek, ya da birçok aktörle işbirliğine gidecektir. Bölge güvenliği, sınır güvenliği ve enerji güvenliğinden vazgeçmesi zor olan ve ayrılıkçı Uygurların yarattığı toprak kaybı tehlikesinden endişe duyan Çin hükümeti, örgütü bölgesel serbest ticaret alanına dönüştürerek, bölgedeki çıkarlarını koruyacağını düşünmektedir.

Çin Sosyal Bilimler Akademisi Etnik Araştırmaları Enstitüsü araştırmacısı Cao Xin, aynı ulusun birden fazla ülkede yaşama yani çok ulusluluk (transnationality) olgu-

sunu, birçok uluslararası siyasi sorunları tetikleyen bir mesele olarak ifade etmektedir. Çok ulusluluk, bir ülkenin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit eden, devlete bağlılığını azaltan ve jeopolitik sorunlar meydana getirebilen istikrarsızlık unsurudur (Cao Xin, 8 Ekim 2003). Orta Asya bölgesi, 19. yüzyılda Rusya ve Çin tarafından paylaşılmadan önce söz konusu bölgede

bulunan Türk toplulukları, karışık bir hâlde yaşamaktaydı. Bölge halkının etnik, tarih, din, kültür, felsefi düşünce ve psikolojik davranışları ortaktı ve bu özellikleri de bugün büyük ölçüde devam etmektedir. Uygurların Orta Asya'nın beş ülkesinde yaşaması gibi, Doğu Türkistan'da da Kazaklar, Kırgızlar, Tacikler, Özbekler, Tatarlar hatta Moğollar ve Ruslar yaşamaktadır. Doğu Türkistan ayrılıkçı faaliyeti doğal olarak Çin'in egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit etmekle birlikte, jeopolitik problemler de meydana getirmektedir. Aynı problem, Çin'in Orta Asya'da uyguladığı bölgesel politikasını zayıflattığı gibi, bazı güç merkezleri için de stratejik koz yaratmaktadır. Pekin, Doğu Türkistan sorununun, önce Şanghay İşbirliği Örgütü zemininde "Üç Güce Karşı Mücadele" adında, 11 Eylül sonrası ise uluslararası terörizme karşı mücadele çerçevesinde üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Orta Asya bölgesinde jeopolitik dengelerin değişmesiyle, siyasal ve ekonomik alanlarda yeniden yapılanma sonucunda, yani bölgenin demokratikleştiği ve terörün bir ölçüde ortadan kaldırıldığı bir ortamda, Doğu Türkistan sorununun çözülmesinin daha da zorlaşması muhtemeldir. Şayet Doğu Türkistan ayrılıkçı faaliyetleri, Çin'in baskısıyla tamamen yok edilirse, Doğu Türkistan sorunundan dolayı Çin'in, Orta Asya ülkelerine olan ihtiyacı da azalabilir ve Orta Asya ülkeleri üzerindeki Çin etkisi artık Doğu Türkistan sorununun teşkil ettiği engel olmadan "yakın temas" (yakın tehdit) şekline dönüşebilir. Yani Doğu Türkistan, Çin'in Orta Asya ülkeleri üzerinde etki yaratma konusunda bir duvar rolü oynamaktadır. Doğu Türkistan sorunu çözülmeden, akrabaları olan Orta Asya ülkelerinin böyle bir durumda Çin ile ne derecede işbirliği yapabileceği şüphelidir.

Uluslararası çapta büyük oyuncuların Orta Asya enerji kaynaklarını kontrol altına alma mücadelesiyle birlikte enerji boru hatlarının hangi yönden geçireceği de stratejik bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Orta Asya'dan Rusya'ya gidecek hat, Çeçenistan ayrılıkçı hareketleri, Türkiye hattı, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki etnik sorunlar, Çin hattı, Doğu Türkistan ayrılıkçı sorunlar ve İran hattı ise, Kürt ve Azeri etnik sorunlarının yaşandığı bölgelerden geçmektedir. Etnik ve dinî sorunların büyük güçler tarafından tahrik edilmesiyle boru hatlarının yönlerini belirleme mücadeleleri devam

etmektedir. Bütün bu gelişmeler, Orta Asya bölgesinin istikrarını daha da belirsiz hâle getirmiştir. Çin Sosyal Bilimler Akademisi Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Siyaset Enstitüsü uzmanları, Ortadoğu'da dengelerin değişimi sonrası, Çin'in petrol stratejisini analiz etmiştir. Uzmanlara göre, Çin'in petrol güvenliği oldukça zor durumdadır.

1. Çin petrolünün rezervi ve üretimi nispeden azdır;
2. Petrol talebi hızla artmaktadır;
3. Petrolde dışa bağımlılık giderek artmaktadır;
4. Petrol taşıma ve stoklama kapasitesi yarıftır;
5. Rusya ve Kazakistan'dan petrol ithal etme, zaman zaman engellerle karşı karşıya kalmaktadır;
6. Ortadoğu bölgesine bağımlılık konusu giderek önem kazanmaktadır;
7. Çin ekonomisinin büyümesiyle birlikte gelecekte petrole olan ihtiyaç da kaçınılmaz bir noktaya gelecektir (Wu Guangyi, 12 Şubat 2004.)

Kısa vadede ABD ile Çin'in Orta Asya'daki çıkarları aynıdır. Her ikisi bölgedeki teröre karşı mücadele etmektedir. Uzun vadedeki gelişmelerle, iki ülkenin çıkar çatışması yaşaması ihtimali mevcuttur. ABD, bölge ülkelerinde demokrasiyi teşvike gayret gösterirken, Çin, Doğu Türkistanlı ayrılıkçılara karşı koymak için bölge ülkelerinin otoritik yönetimlerine ihtiyaç duymaktadır. Çin'in, Doğu Türkistan ayrılıkçılarına karşı Orta Asya ülkelerine yönelik talepleri (ya da baskıları) devam ettiği sürece, bölge ülkeleriyle ilişkilerindeki gerginlik durumu süreklilik arz edebilir. Bu nedenle, gelecekte Orta Asya ülkelerinde yönetim değişiklikleri meydana geldiğinde, ABD ve Çin'in Orta Asya politikası da bundan etkilenebilir (Blaxall, Ocak 2004). Araştırmacılar, ABD ile Rusya'nın, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle geliştirdiği çeşitli düzeydeki ilişkilerden rahatsızlık duydukları için Çin'i engellemeye çalışabileceklerini (Hao Wenzheng, 6 Kasım 2003) ve bundan dolayı Çin'in Orta Asya'daki etkisinin sınırlı olacağını ileri sürmektedirler (Charlick-Paley and Sokolsky 1999: 35-39). Ayrıca Çin'in, son yıllarda geliştirdiği "uyumlu toplum" ve "uyumlu dünya" kavramlarının Orta Asya'da da uygulanmasını önermektedirler (Zhao Changqing 2008: 47-49). Fakat Orta Asya'nın mevcut durumu ve uluslararası konjonktürde bu tür söylemlerin gerçeğe dönüştürülmesi oldukça zordur.

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Orta Asya bölgesindeki ortak menfaatleri korumak ve ortak sorunlara çözüm getirmek için Şubat 2005 yılında Orta Asya Devletleri Birliği projesini komşu ülkelere önermişti. Nazarbayev, 5 Ekim 2007'de Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de düzenlenen Bağımsız Devletler Topluluğu

(BDT) Devlet Başkanları toplantısı sırasında ve 14 Nisan 2008 yılında Kırgız Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in Kazakistan ziyaretinde bu projesini tekrarlamıştı. Kazakistan lideri Nazarbayev'in bu girişimi veya benzer bölgesel entegrasyonların, Çin'in Orta Asya'daki çıkarlarını etkileyebileceği gibi, bölge üzerindeki etkisini zayıflatabilir. Bu çerçevede bazı Çinli uzmanların araştırmasına göre, büyük güçlerin etkisinden kurtulmak için Orta Asya ülkelerinin sürdürmeye çalıştığı entegrasyon süreci başarılı olduğu takdirde, bütün Avrasya'ya olan etkisi oldukça büyük olacaktır (Hu Jian 1999: 58-59). Çin uzmanları, daha çok Şanghay İşbirliği Örgütü bünyesinde benzer entegrasyonun oluşturulmasını (Zhao Jinping 15 Eylül 2005) veya bölgenin Çin ekonomisiyle entegrasyonun sağlanması ile Orta Asya devletlerinin daha kârlı çıkacağını ileri sürmektedirler (Tang Shiping 2003:130). Çin'in Orta Asya uzmanı Xing Guangcheng, 1991-2009 yılları boyunca Orta Asya'daki entegrasyon sürecinin başarısız olduğunu tespit etmektedir (Xing Guangcheng 2009: 3). Bazıları, söz konusu entegrasyonun devamının zayıf olduğunu ileri sürerken (Chen Jushan 1996:60-62), bazıları ise entegre sürecinin derinliği ile genişliğinin yetersiz olduğunu tespit etmektedir (Wang Zhiyuan 2010:50-57). Bazı Çin uzmanları, Orta Asya Devletleri Birliği kurulduğu takdirde, Şanghay İşbirliği Örgütü üzerinde baskı oluşacağını ileri sürmektedirler (Zhang Ning, 2008: 66-72). Bu durumda;

1. Orta Asya ülkeleri, anghay İşbirliği Örgütü zeminindeki pazarlık güçlerini artırabilirler. Bu durum, bölge ülkelerinin oluşturduğu ortak duruşu, hatta Rusya ile birlikte Çin'in bölge ülkeleri arasındaki ikili ve çok taraflı işbirliğini zayıflatabilir;
2. Bölge ülkeleri, Orta Asya'nın istikrar ve güvenliğinin sağlanmasını bahane ederek bölgesel bir askeri gücü oluşturmakla, Çin'in de Batı bölgelerine asker konuşlandırma planını etkileyebilir;
3. Orta Asya ülkelerinin ekonomik gelişme seviyesi, Xinjiang'daki (Doğu Türkistan) Kazaklar'dan daha ileri gittiğinde, Çin sınırı içindeki Kazaklar belki Kazakistan'a katılma talepleri ile karşı karşıya kalabilirler ve Kazakistan, bu katılımı daha fazla su kaynaklarına sahip olabilir.

Orta Asya'da bir birliğin oluşturulabilmesinin Çin için bazı olumlu sonuçları olabilir: Orta Asya pazarının ortamı iyileşebilir; pazarın kapasitesi daha da büyüyebilir; Orta Asya ülkeleri Çin ile ekonomik işbirliğini güçlendirebilir; Orta Asya halkının refah düzeyinin artmasıyla "üç gücün" kaynağı kurutulabilir ve Çin'in batı bölgelerine dönük güvenlik baskısı azaltılabilir. (Zhang Ning, 2008: 26).

IV BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKALARI

ÇİN'İN ORTA ASYA'DAKİ JEOPOLİTİK AVANTAJLARI

ÇİN'İN ORTA ASYA'DAKİ JEOPOLİTİK AVANTAJLARI

Doğu Türkistan bölgesi ve halkı, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile sınırdış ve akraba topluluklardır. Sınırdış olmayan Özbekistan ve Türkmenistan'ın da etnik, dinî, kültürel, dil ve yaşam tarzı bakımından Doğu Türkistanlılarla yakından bağı bulunmaktadır. Tarihte, Çin'de kurulan hükümler, Hunların zayıflamasıyla Han Sülâlesi, Gök Türklerin zayıflamasıyla Tang Sülâlesi, Kubilay'ın Yüan Sülâlesi ve Mançur İmparatorluğu, dört defa Orta Asya'yı hakimiyetleri altına almıştı. Ruslar ise tam anlamıyla 19. yüzyılın son dönemlerinde bir defa Orta Asya'yı yönetimi altına almıştı. Tarihte, Orta Asya bölgesi, Çin için Batı'ya giden yol güzergâhı ve bölgedeki güçlerle (Türkler, Moğollar, Part ve Sasanîler) mücadelede tampon bölgesi idi. Çin'in bölgedeki güçlerle yaşadığı savaş ve çatışmalar ise, İpek Yolu'nun hâkimiyetini ele geçirme mücadelesiydi. Nitekim adı geçen dört dönemde Çin, Doğu Asya ile Orta Asya'yı kendisinin oluşturduğu "yeryüzü düzeni" (Chinese World Order) ve "haraç sistemi" (tributary system) ile bağlamaya çalışmış (Kaneko, 2008:199-205) ve Asya'nın en büyük devleti olarak tanınmıştı. Çin, Orta Asya'ya yönelik tarihsel tecrübelerle sahiptir. Üstelik Doğu Türkistan'ın coğrafi, tarihsel ve kültürel bağlarından istifade etmekle, Orta Asya'da stratejik derinlik sağlama imkânı da bulabilmektedir (Ekrem, 25-26 Ekim 2007). Aynı zamanda Çin-Orta Asya ulaşımındaki (demir yolu ve kara yolu) nispi avantajını daha da etkin hâline getirmek için Çin'in kararlılığı aşikârdır (Bi Yanru ve Qin Fangming, 2008: 103-106). Çin'in ulaşım projesi, Orta Asya'dan İran'a ve Türkiye'ye doğru ilerlemektedir. ABD'nin Orta Asya uzmanı Frederick Starr'a göre Çin, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan arasında inşa ettiği karayolu ulaşım ağı ile birlikte, Kazakistan ile iki ülke arasında inşa edilen demiryolu taşımacılığı inşaatı ve petrol, doğal gaz boru hatlarının döşenmesi ile Orta Asya ülkelerini oluşturduğu ulaştırma ağına dâhil etmiştir (Yü Zhou, 3 Ocak 2011).

Jeopolitik olarak Çin, Orta Asya'da önemli konuma sahiptir. Orta Asya bölgesinin büyük komşusu olan Çin, bölgenin birinci oyuncularını (ABD, Rusya) ile ikinci oyuncularını (Türkiye, Pakistan, İran, Hindistan) arasında bir denge unsuru olarak işlevini icra edebilmektedir. Bununla birlikte Çin'in, bu oyuncularla işbirliği yapabildiği gibi birden çok güçle birlikte başka güç veya güçlere karşı ittifak yapabilme imkânı da mevcuttur. Örneğin Çin, terörizme karşı mücadelede ABD, Rusya ve bölge ülkeleriyle aynı menfaati paylaşmaktadır. ABD'nin hegemon ve Bush hükümetinin tek taraflı politikasına karşı Rusya ile aynı tutumu sergilemektedir. Batılıların demokratikleşme baskısı karşısında Çin, Rusya ve bölge ülkeleri bir ölçüde ortak görüşlere sahiptir. Bölge ülkeleri açısından 11 Eylül sonrası meydana gelen konjonktürel gelişimler, aynı zamanda Orta Asya ülkeleri, büyük güçlerin oluşturduğu yeni dengeler arasında çıkarlarını sağlamak için stratejik manevra yapabilen bir ortama da kavuşmuştur. Bu güçlerden biri ise jeostratejik konumda olan Çin'dir. Çin, bir tehdit unsuru değil, bölgenin istikrarını sağlayan bir ülke olarak kendini tanıtmaktadır. Çin, Orta Asya ülkelerinin Çin tehdidinden

ve ekonomik işbirliği ile ticaret dengelerinin Çin lehine gelişmesinden duydukları endişe ve kaygılarını gidermeye çalışmaktadır (Zhao Changqing, Eylül 1996). Orta Asya ülkelerinin siyasi, güvenlik ve ekonomi alanlarında çok taraflı, ancak birbirini dengeleme politikası izlemesi, Çin'in de bir denge unsuru olarak önemini artırmaktadır. Bu bağlamda Çin, diğer küresel ve bölgesel güçlere kıyasla Orta Asya'da avantajlıdır.

Orta Asya'nın jeopolitik önemi ve enerji kaynaklarına sahip olması, büyük güçleri bölgeye çekmekte ve aralarındaki rekabet de açık ve gizli bir şekilde devam etmekte, belirsizlik durumu yaratmaktadır (Blank, 19 Aralık , 2003). Bununla birlikte, bölgede dinî ve etnik çatışmaları giderek artmaktadır. Bölge ülkeleri istikrara ve ekonomik yardıma ihtiyaç duymaktadır. Orta Asya liderlerinin, ülkelerinin kalkınma ve istikrarını sağlayabilmek için finansman, pazar ve teknolojiye sahip Batı ülkelerine yönelmesi gerekmektedir. Orta Asya ülkeleriyle bir yandan Batı'nın ekonomik desteğini alırken, diğer yandan Batı'nın demokratikleşme taleplerini yerine getirme gibi ikilemliler içinde kalmaktadırlar. Orta Asya liderleri, Batıların taleplerinin, hâkimiyetlerini sarsabileceğini ve yeni toplumsal istikrarsızlıklar yaratabileceğini düşünmektedirler. Bu durumda Orta Asya liderleri, kısmen Batı desteğini almakla birlikte jeopolitik güç olan Rusya ve Çin'in desteğini tercih etmektedirler (Blua, 19 Aralık, 2003). Çin ise, bu desteği verebilecek önemli bir ülke olarak yerini almış ve bölgede kendine biçilen rolü de üstlenmiş durumdadır. Ayrıca Çin, Orta Asya'da cereyan eden, geleneksel olmayan güvenlik işbirliğinde önemli bir aktör olarak sayılmaktadır (Omidvarnia, 2003: 114-123). Çin Çağdaş Uluslararası İlişkiler Enstitüsü araştırmacısı Xu Tao, Çin'in Orta Asya'daki rolünü şöyle değerlendirmektedir:

1. Ortak güvenlik konusunda Çin, sorumlu bir komşu ülkedir;
2. Çin'in ekonomik işbirliği alanındaki yapıcı rolü giderek ortaya çıkmaktadır;
3. Çin, adil bir yeni dünya düzenini teşvik eden ülkedir (Xu Tao, Mayıs 2004).

Çin, aynı zamanda dünyanın en büyük pazarına sahiptir ve büyük güçlerin ve Orta Asya ülkelerinin iştahını kabartmaktadır. Özellikle Çin'in ekonomik kalkınma modeli, Orta Asya ülkeleri için bir örnek teşkil etmektedir. Orta Asya liderleri bu kalkınma modelini tercih ettiğinde Çin, bölgedeki etkisini daha da artırabilecektir.

Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında yapılan sınır güvenliği anlaşması, Şanghay İşbirliği Örgütü güven artırıcı önlemler çerçevesinde bir ölçüde başarılı olmuştur (Zhang Yajun, 2001: 38-39). Bu da Çin'in bölgedeki ve uluslararasıdaki etkinliğini artırmaktadır. Yani bu girişim, doğal olarak bölge ülkelerinde mevcut olan Çin tehdidi algılamasını gidermekte, bölgesel ve küresel güçlerin bölgedeki etkisini kırabilmekte, hatta Tayvan'ın uluslararasıdaki siyasal alanını daraltabilmektedir. Bölge güvenliği,

özellikle teröre karşı işbirliği konusunda Şanghay İşbirliği Örgütü üye ülkeleri ortak görüşe sahiptirler. Bu çerçevede askeri tatbikatlar önemli bir yer tutmaktadır (McDermott, 5 Eylül, 2003). ABD, bölgede askeri güç konuşlandırması dışında Orta Asya için bir güvenlik mekanizması oluşturamamıştır. Bölgedeki boşluk, Çin'in inisiyatifinde olan Şanghay İşbirliği Örgütü ve Rusya inisiyatifinde olan Kolektif Güvenlik Anlaşması çerçevesinde doldurulacaktır.

US Army War College Orta Asya uzmanı Elizabeth Wishnick'in tespitine göre, 11 Eylül olayları sonrası ABD'nin Orta Asya'ya girmesi, Çin'i derinden etkilemiştir (Yü Zhou, 3 Ocak 2011). ABD'nin Çin sınırına kadar yaklaşması ve Orta Asya ile Güney Asya ülkeleriyle oluşturduğu yeni ilişkiler, doğal olarak Çin'in bölgedeki çıkarlarını ve etkinliğini nispeten kırmış olacaktır. Amerikalı uzmanlara göre bu gelişmeler olumsuz neticeler getirmemekle birlikte ABD'nin Çin ile,

1. İslâm dünyasında işbirliği;
2. Terörle mücadelede işbirliği;
3. Terörizm ile uluslararası uyuşturucu kaçakçılığı konusunda ilişkileri;
4. Kitle imha silahlarının yayılması gibi konularda ikili ilişkilerinin zeminini hazırlamıştır (Soleman, 12 Aralık, 2001).

Yani 11 Eylül ve Ep-3 casus uçak kriziyle (1 Nisan 2001) gerginleşen ABD-Çin ilişkilerinde, teröre karşı işbirliği yapmanın zemini oluşturulmuştur (Lampton, 28 Ekim, 2002). ABD'nin Çin'i çevreleme politikası da bu nedenle ertelenmiş ve Çin'e ekonomik kalkınma için fırsat ve zaman kazandırmıştır. Çin Sosyal Bilimler Akademisi Doğu Avrupa ve Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü uzmanı Wu Hongwei, Orta Asya'nın geleceğini değerlendirirken, Orta Asya liderlerinin otoritelerinin devam edeceğini, teröre karşı mücadelenin bir süreliğine önemli yer tutacağını ve ABD ordusunun uzun vadede bölgede kalacağını ileri sürmektedir (Wu Hongwei, 13 Şubat 2003). Çinli uzmanlar, ABD'nin Orta Asya'da güç bulundurmasına rağmen, ABD-Orta Asya ülkeleri arasındaki siyasal ilişkilerin farklı değerler üzerine inşa edildiği için çatışacağını ve coğrafi bakımdan ABD'nin bölgeden uzak kalacağını ve Rusya ve Çin gibi jeopolitik avantajı olmadığı için bölgedeki etkisini ancak sınırlı ve belli alanlarda sürdürebileceğini ileri sürmektedirler. Aynı şekilde Orta Asya ülkelerinin ABD'ye fazla yakınlaşmadığı gibi, Rusya ve Çin'e karşı da dengeli politika izleyeceğini, yani büyük ülkeler arasında oluşan denge ortamında siyasî, ekonomik ve güvenlik konularında çıkar sağlamaya çalıştıklarını iddia etmektedirler (Wu Hongwei, 13 Şubat 2003).

ABD'deki Institute for Foreign Policy Analysis kuruluşunun Orta Asya stratejisi ile ilgili bir raporunda ABD'nin Orta Asya politikası ele alınarak, Orta Asya'nın güvenlik

sorununun giderek kötüye gittiği belirtilmiştir. Rapora göre Orta Asya ülkeleri, ABD'nin bölgedeki çıkarlarını aşındırmaktadır. Bu nedenle Özbekistan'a yönelik reform süreci hızlandırılmalı, toplumsal baskı artırılmalı ve böylelikle Orta Asya istikrarı inşa edilmeli gibi önerilerde bulunulmuştur. Bunu başarabilmek için Rusya, Çin, hatta Hindistan'dan aktif roller üstlenmelerinin istenmesinin gerektiği ileri sürülmektedir (Davis and Sweeney, 2004:viii, 4.). European Rim Policy and Investment Council editörü Tim Potier ise, ABD'nin Orta Asya politikasının, bölgesel güçlerin çıkarlarını dikkate almak, sabırlı olmak ve verdiği yardım sözlerini tutmakla başarılılabileceğini dile getirmektedir (Potier, 4 Aralık, 2002). Bazı uzmanlar, ABD'nin terörle mücadele için Orta Asya'da askeri güç bulundurmasının, bölge ülkelerinin yönetimlerine baskı oluşturduğunu, uzun vadede Rusya ve Çin dâhil bölgede Amerika karşıtı gücün oluşturulacağını ve bu durumun Orta Asya'da güvenliği zedelemekle birlikte ABD'nin bölgedeki çıkarlarını da zarara uğratacağını ileri sürerek, bölgede çok taraflı stratejinin izlenmesini ve Orta Asya ülkelerinde reform yapılmasını önermektedirler (Wishnick, Ekim 2002). ABD uzmanları, Orta Asya'da ekonomik ve siyasal reform yapılmasıyla bölge güvenliğini ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarını sağlayabileceğine inanmaktadırlar (Pascoe, 30 Ağustos, 2002). The Heritage Foundation kuruluşu uzmanı Ariel Cohen, Orta Asya bölgesinde ekonomik kalkınma, siyasi ilişkiler, askeri işbirliği, çevre koruma, eğitim imkânları yaratma ve hukuk devleti yapısının inşa edilmesiyle bölgede başarılı olunacağı kanısındadır (Cohen, 13 Kasım, 2002). Eurasia Foundation başkanı ve Foreign Policy dergisi editörü Charles William Maynes, ABD'nin Orta Asya'da daha ileri girişimlerde bulunmasının ters tepki yaratabileceğini ileri sürmektedir. Özellikle Çin, ABD'nin kendisini Doğu-Batı yönünde kuşatmasından endişelidir. Araştırmacıya göre, Tayvan Boğazı'ndaki gerginliğin aniden yükselmesi hâlinde Çin, ABD'nin Orta Asya'daki varlığından daha fazla kuşku duyabilecektir, bu da Orta Asya'da istikrara zarar verecektir (Maynes, 2003: 120-132).

11 Eylül sonrası Orta Asya'da dengelerin değişimi ve küresel oyuncu ABD'nin de bölgede yer almasıyla birlikte Çin, Rusya dışında ABD ile de siyasi ve güvenlik alanlarında belli ölçüde işbirliği yapmak zorundadır. Özellikle Orta Asya'daki terörizm tehdidinin, küresel ve bölgesel güçlerin ortak çabalarıyla belli bir düzeye düşmesi veya Usame bin Laden'in yakalanması neticesinde bölgedeki güvenlik sorunu, büyük güçler arasındaki denge mücadelesine dönüşebilir. Orta Asya'da oluşacak bu denge, bölge ülkelerinin siyasi, ekonomik, toplumsal kalkınma ve demokratikleşmesini doğrudan etkileyecektir. Orta Asya ülkeleri de büyük güçler arasında oluşan dengelerden istifade ederek egemenlik, toprak bütünlüğü, ekonomik kalkınma gibi milli çıkarlarını sağlamaya çalışacaktır. Yani bu dengenin bir ayağını oluşturan Çin, yine önemli bir role sahip olacaktır.

ABD'nin Orta Asya'daki çıkarları, yalnızca teröre karşı mücadele ile sınırlı kalmamaktadır. Rusya'nın bölgedeki çıkarları enerjiden ibaret değildir, aynı zamanda Orta Asya bölgesi, Rusya'nın güney denizine açıldığı kapıdır. Çin'in bölgede güvenlik ve enerji

çıkarları bulunmaktadır. ABD-Rusya-Çin'in farklı çıkarları bulunmasına rağmen, dünyanın önemli güçleri olarak bölgede teröre karşı işbirliği yapmanın yanısıra, birçok alanda birbirlerine ihtiyaç duymaktadırlar (Maynes, 2003:126). Gelecekte bu üç ülkenin, Orta Asya'daki mücadele ve işbirliğinde farklı roller üstleneceğini görmek mümkündür. Diğer yandan Orta Asya'da Çin-Rusya işbirliği de devam etmektedir. 11 Eylül öncesinde Çin'in Orta Asya politikasını engelleyen en önemli güç, Rusya idi. Üstelik Rusya, tarihsel ilişkileri sayesinde avantajlı olup, Orta Asya'da etkisini derinleştirmeye çalışmaktadır (Eshanova, 1 Kasım, 2002). Yani Çin ve Rusya, karşılıklı jeopolitik rakipler konumundadırlar. Çin ve Rusya'nın Orta Asya'daki rekabeti kaçınılmaz kabul edilmektedir (Bakshi, 2001: 174-176). İki ülkenin bölgedeki rekabet ortamında nasıl uzlaştığı ise ilgi çeken bir konudur. Siyasi olarak ABD'ye karşı duruş, bölgesel çıkar olarak Orta Asya'da işbirliğine girme ve ikili ticaret (hammadde ve silah ticareti) ilişkileri nedeniyle Çin - Rusya ilişkileri, belli bir düzeyde devam etmekteydi. 11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Asya'ya girmesi, Çin-Rusya yakınlığını pekiştirmiştir (BBC, 14 Nisan, 2002; Bransten, 28 Mart, 2003). Çin, Orta Asya'daki etkisini artırmaya ve Rusya ise Özbekistan'ın ABD ile olan ilişkilerini koparmaya çalışmıştır. Bu politik amacı gerçekleştirebilmek için Çin ve Rusya, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü kurumsallaştırmaya gayret göstermişlerdir (McDermott, 5 Eylül, 2003). Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde, çok taraflı işbirliği yolunda devam edildiği sürece Çin-Rusya ittifakı sürecektir. Çin-Rusya ittifakının devam edip etmemesi, bu bağlamda önemli bir faktör olan ABD'nin bu iki ülkeye karşı yürüttüğü stratejiye bağlıdır (Ekrem, 2001: 121-141). Şu aşamada tarihi düşmanlıklarını bir yana bırakan Çin ve Rusya'nın Orta Asya'daki işbirliği devam etmektedir.

Bütün bu gelişmeler, Çin'in Orta Asya'da rol alabilecek önemli bir aktör olduğunu göstermektedir. Pekin, tarihi tecrübeleri, bölgeye coğrafi yakınlığı, bölge ülkeleriyle olan dengeleyici ilişkileri, Çin-ABD ve Çin-Rusya ilişkilerindeki ayrıcalıklı konumu ve kalkınma modeli ile büyük pazar imkânları sayesinde Orta Asya'da etkin olabilecek avantajlara sahiptir.

ÇİN'İN
ORTA ASYA POLİTİKALARI

V
BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKALARININ OLGUNLAŞMA SÜRECİ

ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKALARININ OLGUNLAŞMA SÜRECİ

Orta Asya Cumhuriyetleri bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra Pekin'in bölgeye yönelik politikalar da oluşma-olgunlaşma sürecini tamamlayarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Çin uzmanlarına göre, Orta Asya ülkelerinin Çin ile ilişki geliştirmelerinin amacı ise,

1. Ülke ve Orta Asya'nın bölgesel güvenliğini sağlamak;
2. Çin'den ekonomik destek alabilme ve Çin üzerinden Asya Pasifik'e ulaşabilme dayanan çıkarlarını gözetmek;
3. Çin'in uluslararası konumundan yararlanmak;
4. Rusya ve İslâm dünyasını (Türkiye, İran vs.) dengeleyebilmek;
5. Nükleer silahlar konusunda Çin'den güvence alabilmektir.

Bu çıkarları doğrultusunda Orta Asya ülkelerinin Çin politikası ise,

1. İyi komşuluk ilişkileri geliştirmek;
2. Ekonomik-ticari işbirliği ve Çin'in Avrasya Demir Yolu Projesi'ne destek vermek;
3. Çin'in etnik bölücülüğe karşı yürüttüğü politikasını desteklemek;
4. Askerî alanda karşılıklı güven ve nükleer silahlar konusunda Çin'den güvence almak (Zhao Changqing, Eylül 1996; Ma Dazheng ve Feng Xishi, 2000: 438-441) olmuştur.

Bu tespitler doğrultusunda, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde,

1. Çin'in çevresel güvenlik ortamı yaratma politikası çerçevesinde iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek;
2. İkili ekonomik-ticari ilişkilerini geliştirerek, Çin'in kuzeybatı bölgelerinin kalkınmasına yararlı olabilmesi hedeflenmektedir;
3. Çin'in Tayvan ve Tibet gibi bölücülere karşı yürüttüğü politikasına destek vermelerini ve fundamentalizm ile Pan-Türkizm'in Çin'e olan etkisini engellemelerini istemektir (Zhao Changqing, Eylül 1996).

Bu doğrultuda Çin'in Orta Asya politikalar zaman içinde oluşmaya başladı. 22 Nisan 1994'te Çin Başbakanı Li Peng, Özbekistan ziyareti sırasında, Çin'in Orta Asya politikasını beyan etmişti.

1. İyi komşuluk ve barış içinde yaşamak;
2. Karşılıklı çıkara dayalı işbirliğini güçlendirmek ve birlikte refaha kavuşmak;
3. Ülke halklarının siyasi tercihlerine saygı göstermek ve içişlerine karışmamak;
4. Egemenliğe saygı ve bölgesel istikrarı korumak.

Ayrıca Başbakan Li Peng, Çin'in bölgede şahsi çıkarlar ve etki kurma peşinde olmadığını, ekonomik işbirliğinde de siyasî dayatmaları olmadığını vurgulamıştır (Bi Yingxian, 1994: 12).

1996 yılının Haziran sonu ve Temmuz'un başında Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Orta Asya ziyareti sırasında Çin'in Orta Asya politikasını beyan etmiştir:

1. "Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi" üzerinde ilişkiler geliştirilecektir. Özellikle Orta Asya ülkelerinin egemenliği ve toprak bütünlüğünü koruma çabalarına destek verilecektir. Orta Asya ülkelerinin siyasal yapıları, toplumsal değerleri ve kalkınma politikalarındaki tercihlerine saygı gösterilecektir;
2. Ekonomik-ticari ve diğer alanlardaki ilişkiler karşılıklı çıkar prensibine dayanılarak geliştirilecektir;
3. Askeri alanda karşılıklı güven artırmaya, sınır bölgesinde dostluk, güven ve işbirliği ortamı yaratmaya çalışılacaktır;
4. Taraflar arasındaki sorunlar eşitlik ilkesi çerçevesinde müzakere edilecek karşılıklı anlayış, karşılıklı taviz üzerinden çözüm getirilmesine çalışılacaktır;
5. Çin, nükleer silahlar konusunda gereken güvenceyi vermektedir (Zhao Changqing, Eylül 1996).

Çin Sosyal Bilimler Akademisi Doğu Avrupa ve Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü uzmanı Zhao Changqing'in, 1996 yılında Orta Asya'nın dış politikası hakkında hazırladığı bir raporda, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkileri konusunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur:

1. Orta Asya ülkeleri, Çin'in önemini tanıma konusunda gayret göstermelidir;
2. Çin'in Orta Asya stratejisi ve politikası gerçekler dikkate alınarak oluşturulmalıdır;
3. Çin'in Orta Asya ile olan ilişkileri ekonomik alana taşınmalıdır;
4. Orta Asya ile kültürel ilişkiler güçlendirilmeli ve Çin'in bölgedeki etkisi genişletilmelidir (Zhao Changqing, Eylül 1996).

11 Eylül öncesinde Çin uzmanı Tang Shiping, Çin'in, Orta Asya ve Doğu Türkistan'ın güvenliği ile bölgedeki enerji güvenliğini sağlayabilmek için bölgesel ekonomik entegrasyon oluşturmasını önermişti (Jiang Xinwei, 2007: 84-108). Çin'in Rusya'yı ürkütmeden ve Şanghay Beşlisi çerçevesinde bu politikayı sürdürdüğü takdirde,

1. Bölgenin ekonomik kalkınmasıyla birlikte istikrar ortamını yaratmakta;
2. Ekonomik kalkınma bir ölçüde radikal müslümanları engellemekte;
3. Bölgesel işbirliğinin temelini hazırlamakta;
4. Bölgesel ekonomik işbirliği aynı zamanda Rusya'nın Çin'e olan kuşkularını giderebilmekte;
5. Bölgesel ekonomik entegrasyon Çin'in Batı Bölge Kalkınma Projesi'ni pekiştirerek, Çin'in kuzeybatı bölgesinin kalkınmasında faydalı olabilmektedir (Tang Shiping, 2000b: 45-46; Tang Shiping, 2000c: 27-33; Shiping Tang, 2000a: 360-376).

11 Eylül sonrası Çin'in Orta Asya politikası, bölgedeki konjonktürel değişimlere rağmen, değişmeyen çıkarları nedeniyle önceki Orta Asya politikasına göre büyük oranda değişmemiştir. Güvenlik açısından bakıldığında bölge, Doğu Türkistan ile sınırdadır ve ülke güvenliğini doğrudan ilgilendirmektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında, bölge ülkeleriyle ticari ve ekonomik işbirliği faaliyetleri vardır. Çin'in Batı Kalkınma Projesi'ni etkileyen bir bölgedir. Siyasi açıdan, bölgedeki teröre ve diğer istikrarsız olayların yarattığı tehditlere karşı siyasi işbirliği yapmaya sevketmektedir. Bölgedeki istikrarsız unsurlar Doğu Türkistan'ı da etkilemekte ve Çin'in egemenliğini ve otoritesini tehdit etmektedir. Enerji açısından, bölge enerjisi, Çin'in ekonomik kalkınmasının önemli bir kaynağıdır ve enerji güvenliği stratejisinde önemli yer tutmaktadır. Buna göre Çin'in bölgeye yönelik stratejik hedefleri,

1. Doğal kaynakların elde edilmesi;
2. Ekonomik-ticari ilişkilerini güçlendirilmesi;
3. Bölgede istikrarlı ortamın yaratılması;
4. ABD'nin hegemon gücüne karşı işbirliği yapılması; olacaktır.

Pekin, dış politika, ekonomik ve askeri gibi farklı araçları kullanarak Orta Asya ilişkilerini güçlendirilmek ve bölgede etkin konuma gelmek için çaba harcamaktadır. Jane's kuruluşunun uzmanlarına göre, Çin'in Orta Asya'daki güvenlik ve enerji çıkarları, 11 Eylül sonrası daha da belirginleşmeye başlamıştır. Aynı şekilde bölgedeki farklı güçlerin mücadelesi de giderek şiddetlenmektedir. Çin, Orta Asya'yı kendi stratejik arka bahçesi olarak görmekte ve bundan dolayı bölgede güçlü bir konum tesis etmek için kapsamlı politikalar izlemektedir. Çin'in Orta Asya'daki hedefleri ise,

1. Bölge ülkeleriyle sağlam bir sistematik ilişki oluşturmakla tedarik edici ve yatırımcı sıfatıyla bölge faaliyetlerine iştirak etmek ve ilerde bölgenin enerjisinden istifade etmek,
2. Bölge ile serbest ticaret alanı oluşturmak ve eski İpek Yolu'nun ticari fonksiyonunu canlandırmak,
3. Bölge ülkeleriyle güvenlik alanındaki işbirliğini artırarak Müslüman Doğu Türkistan ayrılıkçılarına darbe vurmaktır (The Jane's Intelligence, 3 Ekim 2003).

Orta Asya bölgesi, Çin'in güvenlik sorununun halli ve ekonomik kalkınmasında rol oynayan üç çevresel bölgeden (diğer ikisi Kuzeydoğu Asya ve Güneydoğu Asya) birisidir. Söz konusu üç bölgenin istikrarı ve güvenliği, Çin'in ekonomik kalkınmasına olumlu etkide bulunmaktadır. Bazı Çinli uzmanlar, hammadde ile enerji kaynakları zengin olan Orta Asya ve Güneydoğu Asya'nın jeostratejik bir bütün içinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Çin'in amacı, çevresel alanı oluşturan bu iki bölgenin, kara ve deniz sahasındaki manevra zeminini genişletmesi ve Çin için gereken önemli enerji kaynaklarının temini ve pazarının yaratılmasıdır (Hou Songling ve Chi Diantang,

2003: 9-15; Qian Juan ve Fan Ruijie, 2007: 48-50). Aslında Çin'in çevresel bölge politikası, öteden beri söz konusu üç bölgeyi birlikte ele alarak birbirini tamamlayan bir stratejiyi sürdürmektir (Ekrem, 2004a: 88-95). Orta Asya'da, diğer iki bölgede olduğu gibi bölge içi veya bölge dışı müdahâle sonucunda doğan siyasal ve toplumsal problemler, Çin'in temel çıkarına zarar verdiği için Pekin Hükümeti, bu bölgelerde ikili ilişkilerle birlikte çok taraflı ilişkileri stratejik bütünlük içinde sürdürmeye çalışmaktadır. Çin, Orta Asya ülkeleriyle ikili siyasal, ekonomik ve güvenlik ile kültürel ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, Şanghay İşbirliği Örgütü, Anti-Terörizm Teşkilatı ve ortak askeri tatbikatlar bağlamında çok taraflı ilişkilerini oluşturmaktadır.

Bazı Çinli uzmanlar, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Yeni Bölgeselcilik (New Regionalism) stratejisi ile, bölge sorunlarına çözüm getirilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler (Pang Zhongying, 24 Haziran 2003). Yeni Bölgeselcilik kavramı ilk defa Norman D. Palmer'in eserinde ortaya atılmıştır (Palmer, 1991:5). Kavram ve anlamlandırma konusunda henüz kesin bir mutabakata varılamayan Yeni Bölgeselcilik stratejisi, siyasal nedenlerden çok, bölge ülkelerinin kendi istekleri ile vücuda gelmiştir ve doğal katılım ve dışa açık olma özelliğini taşımaktadır. Yeni Bölgeselcilik, yalnızca ekonomik işbirliğini esas almamakta, aynı zamanda siyasal ve güvenlik konularını da kapsamaktadır. Bu sebeple uluslararası sistemin bir parçasını oluşturduğu gibi, mevcut sistemi de etkileyebilmektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde kurumsallaşmaya başlayan Yeni Bölgeselciliğin, Batı karşıtı bir oluşum olmadığı, bölgesel ve küresel meydan okumalara karşı etkili bir sistem olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle Çin'in Orta Asya politikası, Rusya'dan Orta Asya ve Güney Asya'ya uzanan bölgenin güvenliğini, enerji güvenliğini, Yeni Bölgeselcilik zemininde Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesini, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün dışa açık olmasını ve çok taraflı işbirliği yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Pang Zhongying, 24 Haziran 2003).

Çin'in Orta Asya politikası bağlamında, 11 Eylül sonrası yeni arayışlar içinde olduğu açıktır. Bu arayışları sürdürürken, bölgedeki birincil güçler olan ABD ve Rusya, ikincil güçler olan Türkiye, Hindistan, İran, Pakistan ve bölge dışı güçler olan Japonya, Almanya ve İsrail gibi ülkelerin çıkarlarını gözardı edemez. Doğal olarak bölge ülkelerinin millî çıkarlarını da dikkate alacaktır. Pekin'in, Şanghay İşbirliği Örgütü, bölgesel serbest ticaret alanı ve Yeni Bölgeselcilik politikaları bazı avantajlar sağlamasına rağmen, uygulamada güçlüklerle de karşılaşacağına şüphe yoktur. Çin'in, gelecekte Orta Asya politikası çerçevesinde, mesafe ve belli düzeylerde, bölgedeki diğer güçlerle işbirliği yapma olasılığı yüksektir. Çin'in eski düşünürü Guan-zi'nin ortaya koyduğu strateji, bu konuya izâh getirmektedir: Bölgede "büyük ülke çok ise, büyük ülkelerle birlikte zayıf ülkelere saldırarak bölgede hegemon güç olmaya çalışılmalıdır". Eğer bölgede "büyük güçler çok ise, önce harekete geçenler riske girecektir, geç harekete geçenler ise daha kârlı çıkacaktır" (Guan-zi, 1986: 144). 11 Eylül öncesi Orta Asya'da güçlü ülkeler az ve zayıf ülkeler çoktu. Pekin, bölgede önce davranmış ve liderliğe soyun-

muştı. Aynı zamanda bölge ülkeleriyle birlikte bölgede etkili olmaya çalışan diğer ülkeleri dışlamaya gayret göstermişti. 11 Eylül sonrası Orta Asya'da nispeten büyük ülke çok ve zayıf ülke az gibi bir algı yaratılmıştır. Bölgedeki güç dengeleri yavaş yavaş belirginleşmeye başlamıştır. Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan ve İran bölgeye yönelik politik girişimlerde bulunmaktadır. Pekin'in, Irak ile meşgul olan ve Orta Asya'yı ihmal eden ABD ve yeniden Orta Asya'da etkili olmaya çalışan Rusya ile işbirliği yapma ihtimali vardır. Orta Asya'da oluşabilecek Çin-ABD-Rusya üçgeninin diğer güçleri saf dışı bırakma ihtimali de mevcuttur. Son yıllarda diğer güçlerin yükselişleriyle ve Washington'un, Afganistan ve Irak'taki askeri başarısını siyasal başarıya dönüştürmemesi ile ABD'nin küresel etkinliği kırılmaya başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte 2011 yılının başından beri Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da meydana gelen istikrarsızlık sonucu uluslararası siyasal ve ekonomik düzen yeniden oluşmaktadır. Dünyanın ikinci ekonomik gücü ve askeri modernizasyona hız veren Çin, söz konusu Orta Asya ve onun ötesindeki Türkiye'ye kadar uzanan bölgelerindeki çıkarlarını korumak için yeni politikalar oluşturabilir.

Japonya Mitsubishi Çin Araştırmaları Enstitüsü uzmanı Dr. Yang Meizhong, ekonomisi hızlı büyüyen Çin'in yayılmacı politikayı izlemesinin doğal olduğunu ve büyümenin getirdiği Doğu (Asya-Pasifik) ve Batı (Orta Asya, Avrasya) iki yönlü yayılmasından birini tercih etme zorunluluğu ile karşı karşıya kaldığını belirtmektedir. Dr. Yang Meizhong'a göre, Çin'in doğuya yayılması ile ABD ve Japonya ile çatışmaya girme riskinin bulunduğunu ve Çin'in yükselişine zarar verebileceği için bundan kaçınılması gerektiğini; Çin'in Orta Asya veya Avrasya'ya yayılmasının daha az risk taşıdığını ve Çin'in Batı Kalkınma Projesi sayesinde batı bölgeleri ile Avrupa'yı bağlayarak Avrasya bölgesini bloklaştırma niyetinde olduğunu belirtmiştir. Çin'in Doğu Türkistan'ı kalkındırmakla hem bölgedeki ayrılıkçı hareketi yatıştırmak, hem de Orta Asya'nın çekim merkezi konumuna getirmek amacıyla geliştirdiği stratejilerle ilgili olarak Dr. Yang Meizhong, bu stratejinin altıyapısını hazırlama için Çin hükümeti'nin Avrasya demiryolu, Avrasya otoyolu, Avrasya ve petrol - doğal gaz taşıma yollarını inşa etmeye başladığını belirtmektedir. Neticede Avrupa ile Asya arasında yakın bağlar oluşabilir ve ABD, böylelikle Avrupa'da önemli müttefiklerini kaybedebilir, Japonya ile yalnız ve yabancı bir müttefik şeklinde ilişkilerini sürdürmeye mecbur kalabilir (Yü Zhou, 3 Ocak 2011).

ÇİN'İN
ORTA ASYA POLİTİKALARI

SONUÇ

Çinli yetkililer, Orta Asya'ya Çin'in enerji güvenliğini, dış ticaret alanının genişletilmesini, etnik istikrarını ve askeri savunmasını ilgilendiren fevkalâde önemli bir bölge olarak bakmaktadırlar. Çin Ulusal Savunma Üniversitesi Siyasal Komiseri Korgeneral Liu Yazhou'nun tabiriyle "Orta Asya, Tanrının modern Çinlilere hediye ettiği pastanın en kalın parçasıdır." Yazhou, Çin'in, ABD ve Rusya'ya karşı Orta Asya'daki politik girişimlerinin yetersiz olduğunu belirtmektedir (Wong, 3 Ocak, 2011). Liu Yazhou'nun Orta Asya ile ilgili bu nitelemesi, Çin'in hırslı Orta Asya politikasına işaret etmektedir. Bazı araştırmacılara göre Çin'in arka bahçesi olan Orta Asya, gerek güvenlik alanında, gerekse Çin'in batı bölgelerinin ekonomik güvenliği ve ekonomik kalkınma çıkarları ile içiçedir (Hong Meilan 2007:239). Bu da Orta Asya'nın, Çin'in ulusal çıkarlarının bir parçası olduğu anlamına gelmektedir. ABD'nin The Central Asia-Caucasus Institute (Johns Hopkins University) kuruluşunun uzmanı Frederick Starr'a göre Çin, yakında Orta Asya'da yeni egemen güç hâline gelecektir ve Tanrının hediye ettiği bu pastayı yönetecektir (Yü Zhou, 3 Ocak 2011).

Orta Asya'nın güvenliği, Doğu Türkistan'ın güvenliği ile içiçedir ve Çin'in bölgedeki en önemli çıkarlarından birini teşkil etmektedir. Çin Hükümeti'nin son dönemde Doğu Türkistan'da uygulamaya başladığı "Uygur açılımı" ve bölgenin kimlik dokusuna yönelik dil, din, kültür ve demografik yapıyı değiştirme politikaları sonucunda Doğu Türkistan, Çin'in sınır bölgesi konumundan çıkarak iç bölgesine dönüşebilir ve Orta Asya ise Çin'in Batı sınır bölgeleri hâline gelebilir. Tarihte olduğu gibi bugün de Çin'in Orta Asya'ya olan ilgisi yoğundur. Tarihte Orta Asya (Doğu Türkistan dâhil), Çin açısından batıya açılan kapı ya da bir köprü rolünü icra etmiş, ticaret (İpek Yolu) ve ticaretten dolayı Çin'in itibarını artırarak Avrasya'da tanınmasına neden olmuşsa, bugün de Orta Asya bu özelliğini kaybetmemekle birlikte, Çin'in stratejik hammadde sahası, Çin mallarının pazarı ve ulusal güvenliğini (ekonomi güvenliği, enerji güvenliği ve sınır güvenliği) ilgilendiren bir arka bahçe niteliğindedir. Doğu Türkistan'ın Orta Asya ve Güney Asya'nın çekim merkezine dönüştürüldüğü andan itibaren Çin'in Orta Asya'daki etkileri daha da sağlamlaşacaktır. Çin'in Üç Aşamalı Kalkınma Stratejisi'nin önemli bir parçası ise, Batı Bölge Kalkınma Projesidir ve söz konusu projenin en önemli ayağı Doğu Türkistan'dır. Doğu Türkistan'ın istikrarı, Çin'in ulusal kalkınma stratejini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle sadece siyasi açıdan Pekin'e bağlı, ancak etnik, tarih, dil, din ve psikolojik davranış hususunda Orta Asya ile bir bütün olan Doğu

Türkistan'ın Orta Asya ile birlikte Çin'in yükseliş sürecini, hatta Çin'in geleceğini de etkilemektedir. Fakat Çin'in Doğu Türkistan'ın ayrılıkçı faaliyetlerine karşı Orta Asya ülkeleri üzerine yaptığı politik baskılar, ilerde Orta Asya'da ciddi tepkiler yaratabilir.

Orta Asya enerji kaynakları ve boru hatlarının güvenliği de Çin'in bölgedeki önemli çıkarlarından. Çin'in petrol ve doğalgaz gibi enerji tüketimi, ekonomik büyüme hızıyla birlikte artmaktadır ve dışa bağımlılığı %50'yi aşmış durumdadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) raporuna göre Çin, 2009 yılından itibaren ABD'yi geride bırakarak dünya enerjisini tüketen en büyük ülke hâline gelmiştir. Rapora göre, Çin'in enerji tüketiminde ilerki yıllarda daha fazla artış olacak ve 2010 yılındaki %17'den 2035 yılında %22'ye yükselecektir (World Energy Outlook, 2010:5). Çin'in 2011'de uygulamaya başladığı 12. Beşyıl Planı'nda enerji güvenliği özellikle vurgulanmış ve söz konusu planda Orta Asya, enerji merkezi konumunu almıştır (Li, Yuequn, 2011). Bu nedenle Orta Asya enerjisi Çin için önemlidir. Gerçi Çin'in petrol ve doğalgaz ithalatının büyük kısmı deniz taşımacılığına bağlı olmasına rağmen, riskler giderek artmaktadır. Çin'in, enerji arz güvenliği ile taşıma güvenliği açısından Orta Asya'nın bir seçenek olarak önemi artmaktadır. Ayrıca, ham maddeleri Çin'e ve Çin mallarını da Orta Asya pazarına ulaştırılabilmek için havayolları, karayolları ve demiryolları da inşa edilerek Çin-Orta Asya ulaşım ağı oluşturulmaktadır.

Çin, Orta Asya'daki çıkarlarını koruyabilmek için bölgeye yönelik bazı politik aşamaları tamamlamıştır: Bunlar, iyi komşuluk ilişkileri kurma aşaması (1991-1997), enerji, ticaret ve güvenlik işbirliğinin güçlendirilmesi aşaması (1997-2001) ve çok yönlü işbirliğinin geliştirilmesi aşamasıdır (2001). Çin'in Orta Asya'daki çıkarlarını korumak için uyguladığı politik araçlar ise, Şanghay İşbirliği Örgütü, askeri tatbikatlar, terörle ortak mücadeleler, sınır bölgesi ticaret alanları, Orta Asya Serbest Ticaret Alanı ve Yeni İpek Yolu Projesi (Avrasya stratejisi) olup, son yıllarda bu konuda belli ölçüde başarılı olmuştur. Ayrıca, Orta Asya ülkeleri ile kültürel ilişkilerini geliştirmeye geyret göstermektedir. Tarihte yükselen hegemonik güçlerde olduğu gibi Çin de, "yumuşak gücünü" inşa etmeye çalışmaktadır. Bunun bir örneği, Çin'in Orta Asya'daki Konfüçyüs Enstitüsü'dür. Orta Asya'da Çince öğrenme giderek önem kazanmaya başlamıştır. Çin'de eğitim gören Orta Asyalı öğrencilerin sayısı günden güne artmaktadır. Çin, 2008 yılından itibaren Orta Asya ülkelerinde Konfüçyüs Enstitüsü kurmuş ve sadece Doğu Türkistan'ın dört üniversitesinin Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve

Rusya'da altı Konfüçyüs Enstitüsü bulunmaktadır. Doğu Türkistan'ın İli Pedagoji Üniversitesi ile Xinjiang Ziraat Üniversitesi, Kazakistan'ın Astana ve Almatı'da iki Çince Dil Merkezi bulunmaktadır. Çin'in dünyada toplam 96 ülkede 300 Konfüçyüs Enstitüsü eğitim vermektedir. Pekin bu araçla, Çin kültürünü Orta Asya'da yaymak ve Orta Asyalıların Çin'e olan özentisini arttırmayı amaçlamaktadır.

Orta Asya'nın Çin ulusal çıkarlarındaki ağırlığı devam ettiği sürece, Pekin'in Orta Asya'ya yönelik politikaları da kesintisiz sürecektir. Hatta bölgesel dengelerin değişmesine rağmen bazı ayarlar yapılarak bu politika uygulamaya çalışılacaktır.

KAYNAKLAR

ÇİN'İN
ORTA ASYA POLİTİKALARI

KAYNAKLAR

- Arman, Kambiz (February 25, 2004). "Border Issues Ruffle Relations Among Central Asian States". Eurasian Net, <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav022504.shtml>>.
- Bakshi, Jyotsna (Apr-Jun 2002). "Shanghai Co-operation Organisation (SCO) Before and After September 11", Strategic Analysis, Vol. 26 No. 2 pp. 265-276.
- BBC (April 14, 2002). "US presence prompts China to get closer to Russia, expand into Central Asia". BBC Monitoring International Reports.
- Bi, Yanru 畢燕茹 ve Qin Fangming 秦放鳴 (2008). <中國與中亞國家交通運輸合作探析> (Çin ile Orta Asya. Ülkeleri Ulaştırma İşbirliği, Üzerine İncelemeler), 《新疆大學學報》第36卷第5期(2008年9月), 頁103-106.
- Bi, Yingxian 畢英賢 (Ekim 1994). <中共與中亞關係> (Çin ve Orta Asya İlişkileri), 《中國大陸研究》卷 37第9期 (1994年9月), 頁5-14.
- Blake, Robert O. (March 18, 2011). "Media Roundtable", US Department of State, < <http://www.state.gov/p/sca/rls/rmks/2011/158583.htm>> .
- Blank, Stephen (August 24, 2002). "The Arming of Central Asia", Asia Times, <http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/DH24Df02.html> .
- Blank, Stephen J. (March 2011). "Toward a New Chinese Order in Asia: Russia's Failure", NBR Special Report, pp. 1-20.
- Blaxall, Martha (January 2004). "Economic And Political Implications of China's Growing Economic Power On Central Asia. Testimony Before The U.S.-China Economic and Security Review Commission", China-Eurasia Forum, <http://www.chinaeurasia.org/Newsletter~ns4.html#anchor_13046> .
- Blua, Antoine (16 Jun 2003). "Central Asia: Some In Region Worried About Growing Chinese Power", Global Security, <www.globalsecurity.org/military/library/news/2003/06/mil-030616-rfel-172209.htm> .
- Blua, Antoine (June 17, 2003). "Central Asia: Some In Region Worried About Growing Chinese Power", The Times of Central Asia, <<http://www.times.kg/news/1083378.html>> .
- Bransten, Jeremy (March 28, 2003). "China-Russia Summit: Giants Strengthen Ties", Asia Times, < <http://www.atimes.com/atimes/China/EE28Ad01.html>> .
- Brooke, James (2010). "China Displaces Russia in Central Asia", VOAnews, < <http://www.voanews.com/english/news/asia/China-Displaces-Russia-in-Central-Asia-108478134.html>> , November 16, 2010.
- Brzezinski, Zbigniew (1998). Büyük Satranç Tahtası, İstanbul: Sabah Kitapları.
- Cao, Xin 曹興 (8 Ekim 2003). <世界熱點問題聚焦亞洲的原因分析> (Uluslararası Sıcak Noktalar Sorununun Asya'da Odaklaşmasının Sebepleri), 《人民網》, <<http://www.people.com.cn/GB/guandian/8213/8309/28296/2123557.html>> , 2003年10月08日 17:37.

- Chao, Chunguang 趙純光 (1993). <中國與中亞合作前景廣闊> (Çin-Orta Asya İşbirliğinin Geleceği Parlaktır), 《現代國際關係》1993年09期, 頁10-12.
- Charlick-Paley, Tanya and Sokolsky, Richard (1999). NATO and Caspian Security: A Mission Too Far?, Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- Chen, Jushan 陳鉅山 (1996). <中亞內外地區經濟一體化評析>, 《俄羅斯研究》1996年05期, 頁60-62+44.
- Chen, Chun 陳春 (7 Haziran 2002). <上海合作組織元首第二次會晤 願意接納印巴加盟> (Şanghay İşbirliği Örgütü İkinci Liderler Zirvesi Hindistan ve Pakistan'ın Örgüte Katılmasını Onayladı), 《中國日報》, 2002年06月07日.
- Chen, Junfeng 陳俊鋒 (13 Ekim 2003). <上海合作組織自由貿易區倡議延伸「新絲綢之路」>, (Şanghay İşbirliği Örgütü Serbest Ticaret Alanı Olacak Yeni İpek Yolunu Canlandırma Teklifinde Bulundu), 《人民網》, 2003年10月13日 13:57 <<http://unn.people.com.cn/GB/14794/21778/2131380.html>>.
- Chen, Lianbi 陳聯璧 (2002). <三個「極端主義」與中亞安全> (Üç Radikalizm ve Orta Asya Güvenliği), 《東歐中亞研究》2002年5期, 頁56-62.
- Cheng Cungde 成崇德 (2002). <清朝與中亞的「藩屬」的關係>, 《民族史研究》第3輯, 北京: 民族出版社, 2002年, 頁318-328.
- Chipmarn, John (October 25, 2003). "Russia Opens Air Base to Guard Southern Flank", International Institute of Strategic Studies, <<http://www.iiss.org/news-more.php?itemID=479>>.
- Cohen, Ariel (13 November 2002). "Us Officials Relying on Engagement Strategy to Promote Change In Central Asia", Eurasia net, <<http://www.eurasianet.org/departments/rights/articles/eav111402.shtml>>.
- Cossa, Ralph A. (July 30, 2002). "Asian Multilateralism Takes on New Energy", The Japan Times, <<http://search.japantimes.co.jp/cgi-bin/eo20020730rc.html>>.
- Cutler, Robert M (January 15, 2004). "Emerging Triangles: Russia-Kazakhstan-China", Asia Times, <http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/FA15Ag03.html>.
- Palmer, D. Norman (1991). The New Regionalism in Asia and the Pacific, Lexington: Lexington Books.
- Dai, Yan 代燕 ve Wang, Zhe 王哲 (Şubat 2009). <從經貿依存看中國與中亞五國能源關係> (Ekonomik Bağımlılık Açısından Çin ile Beş Orta Asya Ülkesi Arasındaki Enerji ilişkileri), 《商場現代化》2009年06期 (2009年2月), 頁8.
- Davis, Jacquelyn K. and Sweeney, Michael J. (February 2004). Central Asia in U.S. Strategy and Operational Planning: Where do we go from here? Washington, D.C.: The Institute for Foreign Policy Analysis.
- Dwivedi, Ramakant (2006). "China's Central Asia Policy in Recent Time," China and Eurasia Quarterly, Vol. 4, No. 4 (November 2006), pp. 139-159.
- Fang, Xiangsheng 方祥生 (2003). <危機中的外交, 嬗變中的秩序-2003年國際形勢回顧> (Kriz Dönemindeki Diplomasi, Değişim Dönemindeki Düzen: 2003 yılı Uluslararası Gelişmeler Değerlendirmesi), 《光明日報》2003年12月29日.
- Ekrem Erkin, (Haziran 2010). "Çin-Rusya İlişkileri", Stratejik Düşünce Enstitüsü Yeni Rusya Raporu, ss. 64-79.
- Ekrem, Erkin (18 Ocak 2010). "Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun Orta Asya'ya 'Enerji' Ziyareti", Stratejik Düşünce Enstitüsü Web, <<http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/135/cin-devlet-baskani-hu-jintaonun-orta-asyaya-%E2%80%98enerji-ziyareti.aspx>>.
- Ekrem, Erkin (21 Eylül 2006). <土耳其與伊朗對上海合作組織的政策立場>, 《上海合作組織現況與展望學術會議》論文, 清雲科技大學歐亞研究中心 (臺灣中壢市健行路229號), 2006年9月21日.

Ekrem, Erkin (2001a). “Çin’in Türkistan Politikası: Şanghay Beşlisi’nden Şanghay İşbirliği Örgütü’ne”, *Stratejik Analiz*, cilt 2, sayı 16 (Ağustos 2001), ss. 68-74.

Ekrem, Erkin (2001b). “Ulusal Füze Savunma Sistemi Çin’i Rusya’ya Yakınlaştırabilir mi”, *Avrasya Dosyası*, cilt 6, sayı 4 (Kış 2001), ss. 121-141.

Ekrem, Erkin (2001c). “Çin’in Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketine Yönelik Politikası: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası (I)”, *Stratejik Analiz*, cilt 2, sayı 20 (Aralık 2001), ss. 75-76.

Ekrem, Erkin (2002a). “Çin’in Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketine Yönelik Politikası: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası (II)”, *Stratejik Analiz*, cilt 2, sayı 21 (Ocak 2002), ss. 93-100.

Ekrem, Erkin (2004a). “Çin’in Çevresel Bölge Politikası”, *Stratejik Analiz*, cilt 4, sayı 46 (Şubat 2004), ss. 88-95

Ekrem, Erkin (2004b). “Japonya’nın Orta Asya Stratejik Politikası”: Japonya Dışişleri Bakanı Yoriko Kawaguchi’nin Orta Asya Ziyareti”, *Stratejik Analiz*, cilt. 5, sayı. 54 (Ekim 2004), ss.

Ekrem, Erkin (24 Mayıs 2007). <İran’ın Orta Asya Politikası> (İran’ın Orta Asya Politikası), 《大國中亞政策與中亞對外關係學術會議》論文, 清雲科技大學歐亞研究中心 (臺灣中壢市健行路229號), 2007年5月24日.

Ekrem, Erkin (25-26 Ekim 2007). <中國的新「絲綢之路」政策：新疆的戰略利用> (Çin’in Yeni İpek Yolu Politikası: Doğu Türkistan’ın Stratejik Önemi), 《第七屆台灣與中亞論壇國際學術會議》論文, 清雲科技大學歐亞研究中心 (臺灣中壢市健行路229號), 2007年10月25-26日.

Ekrem, Erkin (30 Eylül 2010). “Çin’in Orta Asya Güvenlik İşbirliği Politikası: Barış Misyonu - 2010 Tatbikatı”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü Web*, <<http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/609/cinin-orta-asya-guvenlik-ismirligi-politikasi-baris-misyonu-2010-tatbikati.aspx>>, 09:37.

Ekrem, Erkin (Aralık 2002). <東突運動之歷史背景>, 《兩岸發展史學術演講專輯》第三輯 (2007年7月), 國立中央大學歷史研究所 (臺灣桃園縣中壢市五權裏2鄰中大路300號), 頁1-19.

Ekrem, Erkin (Aralık 2008). <中蘇關係中的「東突」問題 (1944-1945)>, 《兩岸發展史研究》第6卷 (2008年12月), 頁109-213.

Ekrem, Erkin (Temmuz, Ağustos, Eylül 2005). “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı ve Bunun Çin’e Olan Etkileri”, *Karizma*, Ankara, No 23, ss. 109-121.

Ekrem, Nuraniye H. (Mart 2002). “Ekonomik Yardım ve Stratejik Amaç: Çin’in Afganistan’a Yönelik Politikası”, *Stratejik Analiz*, cilt 2, sayı 23 ss. 86-92.

Ekrem, Nuraniye H. ve Ekrem, Erkin (2002). “11 Eylül Sonrası Çin-Kırgızistan Güvenlik İşbirliği”, *Stratejik Analiz*, cilt 3, sayı 32 (Aralık 2002) ss. 76-81.

Erkin Ekrem, (2002b). “Değişen Dengelerde Türkiye-Çin İlişkileri: Çin Başbakanı Zhu Rongji’nin Türkiye Ziyareti”, *Stratejik Analiz*, cilt 3, sayı 26 (Haziran 2002), ss. 87-94.

Eshanova, Zamira (November 1, 2002). “Central Asia : Russia’s Rising Image -- Still No Local Alternative to Russian Media (Part 3)”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, <<http://www.rferl.org/nca/features/2002/11/14112002171204.asp>>.

Fang, Yanliang 方言良 ve Ding, Zi 丁子 (13 Haziran 2002). <印巴都想進上海合作組織-出於反恐考慮 尋求自身安全> (Hindistan ve Pakistan Şanghay İşbirliği Örgütüne Katılmak İstiyor), 《環球時報》第二版, 2002年06月13日.

Feng Yongping 封永平 (2010). <地緣政治視野中的中亞及其對中國的影響> (Jeopolitik Perspektifinde Orta Asya ve Çin’e Etkisi), 《國際問題研究》2010年第2期, 頁56-61.

Gao, Qiufu 高秋福 (5 Mayıs 2002). <美國進軍中亞的如意算盤> (ABD’nin Orta Asya’da Askerî Varlığının Amacı), 《瞭望》2002年第18期 (2002年5月10日), 頁57-59.

Gao, Zhun 高準 (2001). <區域一體化進程的新發展>, (Bölgesel Entegrasyonu Konusunda Yeni Gelişmeler), Li, Shenming 李慎明 ve Wang, Yizhou 王逸舟主編, 《2001年：全球政治與安全報告》, 北京：社會科學文獻出版社, 2001年, 頁191-193.

Gill, Bates and Oresman, Matthew (2003). China's New Journey to the West. China's Emergence in Central Asia and Implications for U.S. Interests, Washington D.C.: CSIS Freeman Chair in China Studies.

Gill, Bates and Oresman, Matthew (2003). China's New Journey to the West. China's Emergence in Central Asia and Implications for U.S. Interests, Washington D.C.: CSIS Freeman Chair in China Studies.

Gill, Bates and Oresman, Matthew (August 2003). "China's New Journey to the West: China's Emergence in Central Asia and Implications for U.S. Interests," A Report of the CSIS Freeman Chair in China Studies.

Gill, Bates and Oresman, Matthew and Brzezinski, Zbigniew (2003). China's new journey to the West: China's Emergence in Central Asia and Implications for U.S. Interests (a report of the CSIS Freeman Chair in China Studies), Washington, D.C.: CSIS.

Gorst, Isabel and Anderlini, Jamil (June 17 2009). "China puts up \$10bn for central Asia loans", Financial Times, <<http://www.ft.com/cms/s/0/b94804a0-5ad3-11d1-8c14-00144feabdc0.html#axzz1IUUHGZSr>>.

Guan-zi 《管子》 (1986). 《諸子集成》第七冊, 北京: 中華書局, 1986年.

Hambly, Gavin (1969). Central Asia, New York: Dell Publishing Co. Inc.

Hao, Wenzheng 郝文崢 (6 Kasım 2003). <美俄軍事基地逼近中國三國中亞博弈悄然展開> (ABD ve Rusya Askeri Üsleri Çin'e Yaklaşmakta, Üç Ülkenin Orta Asya Mücadelesi Başlamıştır), 《國際先驅導報》, <http://news.xinhuanet.com/comments/2003-11/06/content_1164288.htm>, 2003年11月06日.

He, Buquan 何布泉 ((Nisan 2002). <大國戰略與中亞地緣變局> (Büyük Güçlerin Stratejisi ve Orta Asya'nın Jeopolitik Değişimi), 《現代國際關係》2002 年第2期 (2002 年4 月), 頁42-51.

He, Buquan 何希泉, Ji, Zhiye 季志業, Feng, Zhongping 馮仲平, Xu, Tao 許濤, Li, Rong 李榮, Yuan, Peng 袁鵬 ve Fu, Xiaoqiang 付小強 (Nisan 2002). <大國戰略與中亞地緣變局> (Büyük Güçlerin Stratejisi ve Orta Asya'nın Jeopolitik Değişimi), 《現代國際關係》2002 年第2期 (2002 年4 月), 頁42-51.

Hinton, Harold C. (1996). Communist China in World Politics, Boston: Houghton Mifflin Company.

Hong, Meilan 洪美蘭 (2007). <「十七大」後中國與中亞經濟關係之深化整合> (17. Kurultay'dan Sonra Çin ile Orta Asya Ekonomik İlişkilerinin Derinleşmesi ve Entegrasyonu), 《東亞研究》第38卷第1期 (2007年1月), 頁238-241.

Hou, Songling 侯松嶺 ve Chi, Diantang 遲殿堂 (2003). <東南亞與中亞: 中國在新世紀的地緣戰略選擇> (Güneydoğu Asya ile Orta Asya: Çin'in Yeni Yüzyıl Jeostratejik Tercihi), 《當代亞太》2003年第4 期, 頁9-15.

Hu, Jian 胡鍵 (1999). <中亞一體化及其對歐亞大陸安全的影響> (Orta Asya Entegrasyonu ve Avrasya Güvenliğinin Etkileri), 《今日東歐中亞》1999年第1期, 頁58-59.

Hu, Kui 胡奎 ve Zhu Ping 朱萍 (2 2003). 0 Ekim<中國全面發動自由貿易攻勢> (Çin Kapsamlı Serbest Ticaret Hücumunu Başlatmıştır), 《新聞週刊》2003年第38期總第152期 (2003年10月20日), 頁22-25.

Hu, Shisheng 胡仕勝 (24 Eylül 2003). <印度介入將加大我進軍中亞能源的難度> (Hindistan'ın Orta Asya'ya Girmesi Çin'in Enerji Çıkarını Zorlaştırmaktadır), 《國際先驅導報》, 2003年09月24日.

Huanqiu (2011). <國運2011-2020 未來十年中國的戰略機遇與挑戰> (Çin'in Kaderi 2011-2020: Gelecek On Yılda Çin'in Stratejik Fırsatları ve Zorlukları), 《環球》雜誌2011年第5期, 頁14-33.

Huang, Hongxiao 黃虹堯 (Aralık 2002). <中共亞太多邊外交的探討- 以上海合作組織為例> (Çin'in Asya-Pasifik Bölgesindeki Çok Taraflı Dış Politika Araştırması-Şanghay İşbirliği Örgütü Örneği), 《共黨問題研究》卷28 第12期 (2002年12月), 頁34-45.

Huang, Yi 黃毅 ve Huang, Xiaoli 黃曉麗 (2005). <上海合作組織框架下建立中亞自由貿易區展望>, 《新疆社科論壇》2005年 05期, 頁43-45.

Ivanov, Pavel (May 3, 2003). "Central Asia: Rotten Lemons? Make Lemonade", Asia Times, <http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/EE03Ag03.html>.

Jakypova, Chinara (September 1, 2003). "New Challenges for Central Asia: Kyrgyzstan Today", Carnegie Endowment, <<http://www.ceip.org/files/events/events.asp?EventID=634>>.

Jia, Lizhen 賈俐貞 (2007). <構建上海合作組織自由貿易區的戰略思考> (Şanghai İşbirliği Örgütü'nün Serbest Ticaret Bölgesinin İnşasındaki Stratejik Düşünceler), 《俄羅斯中亞東歐研究》2007年 01期, 頁75-80.

Jiang, Xinwei 蔣新衛 (2006). <上海合作組織對於中國的地緣政治意義> (Şanghai İşbirliği Örgütü'nün Çin'in Jeopolitiği Üzerindeki Önemi), 《俄羅斯研究》2006年第2期, 頁14-17.

Jiang, Xinwei 蔣新衛 (2007). <冷戰後中亞地緣政治格局變遷與新疆安全和發展> (Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitiğin Değişimi ve Xinjiang'in Güvenliği ve Gelişmeler), 華東師範大學博士論文, 上海, 2007年.

Joint Chiefs of Staff, Joint Vision 2020: America's Military Preparing for Tomorrow, Washington DC: Pentagon, June 2000.

Jyotsna ,Bakshi, "Sino-Russian strategic partnership in central Asia: Implications for India Strategic Analysis," Strategic Analysis, Vol. 25, No. 2 (May 2001), pp. 161-183.

Kaiser, Robert G. (August 29, 2002). "U.S. Forces Put Down Roots in A Troubled Central Asia", Washington Post.

Kaneko, Shûichi 金子 修一 (2008). <冊封體制論與北亞細亞·中亞細亞> (Görevlendirme Sistemi ve Doğu Asya ile Orta Asya), 杜文玉主編, 《唐史論叢》第十輯, 西安: 三秦出版社, 2008年, 頁199-205.

Khaitov, Ata (4 March 2003). "Central Asian Responses to The Iraq Crisis: Hopes and Fears", Russia and Eurasia Review (The Jamestown Foundation). Volume 2, Issue 5, <http://www.jamestown.org/pubs/view/rer_002_005_002.htm>.

Kucera, Joshua (March 21, 2011). "Is the U.S. Warming to the Shanghai Cooperation Organization?", EurasiaNet, <<http://www.eurasianet.org/node/63115>>.

Lampton, David (Oct. 28, 2002). "To be Pragmatic is Glorious", Time, <<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,384883,00.html>>.

Lang, Yihuan 郎一環 (1997). <加快西部開放開發 積極利用中亞油氣資源> (Batı Kalkınmaya Hızlandırmalı ve Orta Asya Petrol-Doğalgaz Kaynaklarından Yararlanmalı), 《中國能源》1997年第05期, 頁36-40.

Li, Lifan 李立凡 (2008). <歐盟: 新的中亞「戰略玩家」> (AB: Orta Asya'nın Yeni Stratejik Oyuncusu), 《俄羅斯中亞東歐研究》2008年第4期, 頁47-53.

Li, Jie 李捷 ve Yang, Shu 楊恕 (2008). <阿富汗與美國「大中亞計畫」評析> (Afganistan ve ABD'nin Büyük Orta Asya Projesi Üzerine Tahlil), 《西亞非洲》2008年第4期, 頁24-30.

Li, Yuequn 李躍群 (2011). <中石油詳解「十二五」戰略: 海外業務重中之重在中亞> (PetroChina 12. Beşyıl Stratejisini İncelemektedir: Yurtdışı Faaliyetlerinin Merkezi Orta Asya'dır), 《東方早報》, 2011年3月22日第A33版.

Li, Yuzhen 李玉珍 (1997). <中共與中亞各國關係發展之研析>, (Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri Hakkında Araştırmalar), 《中國大陸研究》第40卷第7期 (1997年07月), 頁18-30.

Lin, Dianlong 林典龍 (2001). Zhongguo Nengyuan Anquan Zhanlüe Fangxi (Çin Enerji Güvenliği Hakkında Stratejik Analiz), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2001), 北京: 國立中山大學大陸研究所碩士論文, 2001年.

- Ling, Ji 凌激 (2010). <中國與中亞國家經貿合作現狀、問題及建議> (Çin ve Orta Asya Ülkeleri Ekonomik-Ticari İşbirliği Durumu, Sorunlar ve Tavsiyeler), 《國際觀察》2010年第5期, 頁17-22.
- Liu, Qingjian 劉清鑒 (2001). <歷史性的機遇—論中國與中亞五國的經貿關係> (Tarihî Fırsatlar: Çin ile Beş Orta Asya Ülkesinin Ekonomi-Ticaret İlişkileri Hakkında), 《東歐中亞市場研究》2001年第1期, 頁17-23.
- Liu, Zhiyong 劉志勇 (1994). <中國與中亞五國經貿合作的現狀及對策> (Çin ile Beş Orta Asya Ülkesi Arasında Ekonomi-Ticaret İşbirliğinin Durumu ve Önlemler) 《國際經貿探索》1994年 06期, 頁72-76+87.
- Lu, Gang 陸鋼 (2007). <「和諧地區」與上海合作組織自由貿易區的建設> (Uyumlu Bölge ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Serbest Ticaret Bölgesi İnşası), 《毛澤東鄧小平理論研究》2007年 01期, 頁1-8.
- Lu, Qihuan 陸齊華 (2001). 《俄羅斯和歐洲安全》(Rusya ve Avrupa Güvenliği), 北京: 中央編譯出版社, 2001年.
- Ma, Dazheng 馬大正 ve Feng, Xishi 馮錫時 (2000). 《中亞五國史綱》(Beş Orta Asya Ülkesinin Tarihi), 烏魯木齊: 新疆人民出版社, 2000年.
- Mao, Haifeng 毛海峰 (2009). <中國與中亞五國17年來貿易額增長近50倍> (Çin ile Beş Orta Asya Ülkesi 17 Yıldan Beri Ticaret Hacmi 50 Kat Artmıştır), 《新華網》, <http://news.xinhuanet.com/fortune/2009-11/17/content_12476086.htm>, 2009年11月17日 15:13:45.
- Maynes, Charles William (March/April 2003). "America Discovers Central Asia", Foreign Affairs, Vol. 82, No. 2 pp.120-132.
- Medeiros, Evan S. and Fravel, M. Taylor (2003). "China's New Diplomacy", Foreign Affairs, Vol. 82, No. 6 (November/December 2003), pp. 22-35.
- McDermott, Roger N. (September 5, 2003). "Shanghai Cooperation Organization Takes Significant Step Towards Viability", Eurasianet, <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav090503b.shtml>>.
- McDermott, Roger N. (September 5, 2003). "Shanghai Cooperation Organization Takes Significant Step Towards Viability", Eurasianet, <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav090503b.shtml>>.
- National Intelligence Council (2000) Global Trends 2015: A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts, Washington, DC: National Foreign Intelligence Board, December 2000.
- Niu Jun 牛軍 (2003). <中國崛起,中外解讀不同> (Çin'in Yükselişi Hakkında Farklı Okumalar), 《環球時報》2003年11月17日.
- Omidvarnia, Mohammad Javad (Spring/Summer 2003). "Unconventional Factors of Security in Central Asia: China's Perspective", Amu Derya, Vol. 7, No. 14-15 pp. 114-123.
- Oresman, Matthew (May 24, 2003). "Day of Reckoning for China-Central Asia Group", Asia Times, <http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/EE24Ag02.html>.
- Ou, Si-fu 歐錫富 (2010). <大陸在中亞的地緣戰略及軍事利益> (Çin'in Orta Asya Jeostratejisi ve Askerî Çıkarları), 《大陸與兩岸情勢簡報》2010年第09期 (2010年9月9日), 頁19-22.
- Pan, Guang 潘光 ve Zhang Yifeng 張屹峰 (2008). <「大中亞計劃」: 美國擺脫全球困境的重要戰略步驟> (Büyük Orta Asya Projesi: ABD'nin Küresel Zorluklarından Kurtulmanın Önemli bir Stratejik Adımıdır), 《外交評論》, 2008年第2期(2008年4月), 頁85-90.
- Pang, Zhongying 龐中英 (24 Haziran 2002). <把上海合作組織建立在新地區主義的基礎上>, (Şanghay İşbirliği Örgütü Yeni Bölgeselcilik Üzerine Oturtulmalıdır), 《人民網-龐中英國際專欄》, <<http://www.people.com.cn/BIG5/guandian/29/173/20020624/759837.html>>, 2002年06月24日 11:12.

Pannier, Bruce (December 25, 2003). "Central Asia: Divided They Stand", Asia Times, <http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/EL25Ag01.html>.

Pascoe, B. Lynn (August 30, 2002). "U.S. Policy in Central Asia and the War on Terrorism", WebMemo, No. 140 (The Heritage Foundation), < <http://www.heritage.org/Research/AsiaandthePacific/wm140.cfm>>.

Potier, Tim (December 4, 2002). "Beyond Pipelines: The West's Central Asian Challenge", The National Interest, Vol. I, No. 13, < <http://www.inthenationalinterest.com/Articles/Vol1Issue13/Vol1Issue13Potier.html>>.

Qian, Juan 錢娟 ve Fan, Ruijie 範瑞傑 (2007). <中亞與東南亞: 中國石油安全的地緣戰略選擇> (Orta Asya ile Güneydoğu Asya: Çin Petrol Güvenliğinin Jeostratejik Tercihi), 《新疆大學學報》第35卷第2期(2007年3月), 頁48-50.

Qin, Xuanren 秦宣仁 (2001). <善鄰方能固國--新世紀發展同俄國及中亞國家關係的思考> (İyi Komşuluk Ancak Ülke Güvenliğini Sağlar: Yeni Yüzyılda Rusya ile Orta Asya Ülkeleri İlişkileri Üzerine Düşünceler), 《國際貿易》2001年1期, 2001:4-9.

Qiu, Zhenhai 邱震海 (2011). <2010年：中國周邊外交挑戰和未來方向> (2010 Yılı: Çin'in Çevresel Bölge Politikasının Zorlukları ve Geleceği), 香港《文匯報》2011年1月1日.

Ramachandran, Sudha (August 12, 2006). "India's foray into Central Asia", Asia Times, <http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/HH12Df01.html>.

Ramachandran, Sudha (August 12, 2006). "India's foray into Central Asia", Asia Times, <http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/HH12Df01.html>.

Razumov, Yaroslav (December 18, 2001). "Central Asian States Seek To Bolster Transport Links With China", Eurasia Net Weekly Update, <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav121301a.shtml>>.

Remin, Wang 人民網 (2011). <曲星解讀胡主席在博鰲論壇及金磚國家會議的講話> (Qu Xing Başkan Hu Jintao'nun BRICS Toplantısı ve Boao Asya Forumu'ndaki Konuşması Üzerine Yorumlar), 《人民網強國論壇》, <<http://www.people.com.cn/GB/32306/143124/147550/14465475.html>>, 2011年04月23日 17:55.

Renmin Ribao 人民日報 (2004). <第十次駐外使節會議在京舉行> (Onuncu Diplomatlar Toplantısı Pekin'de Gerçekleşmiştir), 《人民日報海外版》2004年08月30日 第一版.

Ruan, Zongze 阮宗澤 (2003). <2003外交：中國和平崛起> (2003 Diplomasisi: Çin'in Barışçı Yükselişi), 《瞭望新聞周刊》見《新華網》2003年12月16日 17:23:05.

Shanker, Thom (October 10, 2003). "Russian Official Cautions U.S. on Use of Central Asian Bases", New York Times,

Shao, Yüqun 邵育群 (2008). <歐盟新中亞政策評述> (AB'nin Yeni Orta Asya Politikasının Tahlili), 《歐洲研究》2008年第3期, 頁59-72.

Shi, Zizhong 施子中 (Ocak 2002). <911事件對中共推動上海合作組織之影響>, (11 Eylül Olayı'nın Çin'in Şanghay İşbirliği Örgütü'nü Geliştirmesine Olan Etkisi), 《戰略與國際研究季刊》第4卷第1期 (2002年01月), 頁128-176.

Sisci, Francesco (June 23, 2001). "Shanghai Spirit May Yet Haunt Asia", Asia Times, <<http://www.atimes.com/china/CF23Ad05.html>>.

Soleman, Richard (December 12, 2001). < "September 11 and U.S.-China Ties: A Chance for a New Strategic Partnership?">, Program Brief (The Nixon Center), Vol. 7, No. 22 <[http://www.nixoncenter.org/Program%20Briefs/vol7no22Solomon\(China\).htm](http://www.nixoncenter.org/Program%20Briefs/vol7no22Solomon(China).htm)>.

Speed, Philip Andrew and Vinogradov, Sergei (March/April, 2000). "China's Involvement in Central Asia Petroleum: Convergent or Divergent Interests?" Asian Survey, Vol. XI, No. 2, pp. 377-397.

- STRATFOR (May 31, 2002). "China Using Separatists in Contest for Central Asia Influence", Strategic Forecasting, < http://www.stratfor.com/standard/analysis_view.php?ID=204617>.
- Sun, Yüxi 孫玉璽 (9 Ocak 2002). <2002年1月8日外交部發言人在記者招待會上答記者問>> (Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Sun Yüxi'nin 8 Ocak 2002 Tarihli Basın Toplantısı), 《中華人民共和國外交部網站》, <<http://www.mfa.gov.cn/chn/gxh/tyb/fyrbt/jzhsl/t3575.htm>>, 2002年1月9日.
- Swanstrom, Niklas (10 October 2001). "China's Trepidation in Afghanistan", Central Asia-Caucasus Analyst, < http://www.cacianalyst.org/Headline_2.htm> ,
- Swanstrom, Niklas (2005). "China and Central Asia: a New Great Game or Traditional Vassal Relations?" Journal of Contemporary China, Vol.14, No. 45 (November 2005), pp. 569-584.
- Swanström, Niklas (November 2005). 2005: "China and Central Asia: a new Great Game or traditional vassal Relations?", Journal of Contemporary China, Vol. 14, No. 45 pp. 569-584.
- Tang, Shiping (2002a). "Economic Integration in Central Asia", Asian Survey, Vol. XL, No. 2 (March/April 2002) pp. 360-376.
- Tang, Shiping 唐世平 (2000 b). <中俄戰略夥伴關係下的中亞地區經濟一體化> (Çin-Rusya Stratejik Ortaklık İlişkileri Zemininde Orta Asya Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu), 《當代亞太》2000年第7期, 頁27-33.
- Tang, Shiping 唐世平 (2000 c.). <理想安全環境與新世紀中國大戰略> (İdeal Güvenlik, Çevre ve Yeni Yüzyılda Çin'in Büyük Stratejisi), 《戰略與管理》2000年第6期, 頁42-49.
- Tang, Shiping 唐世平 (2003). 《塑造中國的理想安全環境》(Çin'in İdeal Güvenlik Çevresinin İnşası), 北京: 中社會科學出版社, 2003年.
- Tang, Yigai 湯一溉 (2007). <關於構建中國中亞石油天然氣國際安全通道的思考> (Çin Orta Asya Uluslar arası Petrol-Doğalgaz Güvenlik Kanallarının İnşasına Dair Düşünceler), 《新疆社會科學》2007年第1期, 頁17-21.
- Tao, Wenzhao 陶文釗主編, (2006). 《美國與20世紀亞洲的衝突和戰爭》(ABD ve 20. Yüzyılda Asya'da Çatışma ve Savaşlar), 重慶: 重慶出版社, 2006年:258.
- The Jane's Intelligence (3rd October 2003). "Beijing's Central Asia Strategy", The Jane's Intelligence Digest, < http://www.janes.com/security/international_security/news/jid/jid031002_1_n.shtml>.
- Tong, Shiqun 童師群 (10 Mart 2004). <美國欲切斷中國陸路石油生命線.> (ABD Çin'in Hayati Kara Boru Hattını Kesmek İstiyor), 《國際先驅導報》, 2004年03月10日 10:25:45.
- Wang, Zhiyuan 王志遠 (2010). <中亞國家區域一體化進程評估> (Orta Asya Ülkelerinin Bölgesel Entegrasyon Süreci Üzerine Tahliller), 《俄羅斯中亞東歐研究》2010年05期, 頁50-57.
- Wang, Xiaohui 王曉輝 (2002). <中亞, 美國的戰略, 突破與未來> (Orta Asya: ABD'nin Stratejisi, Açılım ve Geleceği), 《兵器知識》2002年12期, 頁11- 13.
- Wang, Yi 王毅 (2003). <中國與周邊國家外交關係綜述: 與鄰為善以鄰為伴> (Çin ve Çevre Ülkelerle Diplomasi İlişkileri: İyi Komşuluk ve İyi Dostluk), 《求是》雜誌, 見《新華網》, <http://news.xinhuanet.com/world/2003-02/21/content_740162.htm>, 2003年2月21日
- Wei, Baigu 魏百毅 (Ocak 2008). <中國與中亞的能源關係: 合作與挑戰> (Çin ile Orta Asya Enerji İlişkileri: İşbirliği ve Zorluklar), 《國際關係學報》第25期(2008年1月), 頁45-76.
- Wei, Ling 衛靈 ve Liu, Qiang 劉強 (2006). <中亞地區的能源爭奪與中國能源安全> (Orta Asya Bölgesinde Enerji Mücadeleleri ve Çin'in Enerji Güvenliği), 《世界經濟與政治論壇》2006年第6期, 頁73-78.
- Weihman, Ted (June 8, 2003). "China Making Diplomatic Push In Central Asia", EurasiaNet, <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav060903_pr.shtml>.

Wishnick, Elizabeth (October 2002). "Growing U.S. Security Interests in Central Asia", Strategic Studies Institute, <<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/download.cfm?q=110>>.

Wong, Edward (2011). "China Quietly Extends Its Footprints Deep Into Central Asia", New York Times, January 3, 2011.

Wu, Guangyi 吳廣義 (2004). <專家研討我國石油戰略> (Uzmanlar Çin'in Petrol Stratejisini Analiz Etti), 《中國社會科學院院報》第一版, 2004年02月12日.

Wu, Hongwei 吳宏偉 (24 Mart 2003). <二〇〇二年中亞政治形勢與地區安全> (2002 Yılında Orta Asya'nın Siyasî Durumu ve Bölgesel Güvenlik), 《中國社會科學院院報》, <<http://www.cass.net.cn/webnew/file/200302285430.html>>, 2003年02月28日.

Wu, Hongwei 吳宏偉 (13 Ocak 2003). <二〇〇二年中亞政治形勢與地區安全> (2002 Yılında Orta Asya'nın Siyasî Durumu ve Bölgesel Güvenlik), 《中國社會科學院院報》, 2003年01月16日第003版.

Wu, Hongwei 吳宏偉 (13 Şubat 2003). <中亞政治未來走向> (Orta Asya'nın Siyasî Geleceği), 中國社會科學院院報, 2003年02月13日第003版.

Xiao, Xun 蕭洵 (2005). <中国取代俄罗斯在中亚影响力?>, VOA News, <<http://www.voanews.com/chinese/news/a-21-w2005-08-05-voa72-57806862.html>>, 2005年8月05日.

Xie, Meng 謝夢 (24 Mart 2011) <利戰局殃及200億美元投資 中國海外發展有待反思>, 《南方日報》, <http://nf.nfdaily.cn/nfrb/content/2011-03/24/content_21758586.htm>, 2011年03月24日.

Xin Jingbao 新京報 (2 Ocak 2011). <中俄原油管道正式運行>, 《新京報》第A03版, <http://epaper.bjnews.com.cn/html/2011-01/02/content_187755.htm>, 2011年01月02日.

Xing, Guangcheng 邢廣程 (2009). <中亞的利益取向和上海合作組織的發展>, 《俄羅斯研究》2009年第6期 (2009年12月) 頁3-6.

Xu, Dan 徐淡 (1993). <改革開放的中國和中亞> (Reform ve Dışa Açılma: Çin ve Orta Asya), 《現代國際關係》1993年09期, 頁1-3.

Xu, Tao 許濤 (2004). <中亞地緣政治格局的中國因素> (Orta Asya Jeopolitiğinde Çin UNSURLU), 《北京週報》, 2004年第5期, <<http://www.beijingreview.com.cn/2004-05/200405-world2.htm>>.

Xu, Xiaojie 徐小傑 (1998). 《新世紀的油氣地緣政治》 (Yeni Yüzyılın Petrol-Doğalgaz Jeopolitiği), 北京: 社會科學文獻出版社, 1998年.

Xu, Zixian 徐子軒 (3 Mart 2009). <不理性的平衡? 重新審視美國在1995-96年間台海危機的軍事幹預行為> (Rasyonel Olmayan Denklem: ABD'nin 1995-1996 Tayvan Krizi'ne Askerî Müdahale Tavrı Üzerine Yeni Tahliller), 《東吳政治學報》第27卷第1期 (2009年3月), 頁155-198.

Xue, Jundu 薛君度等主編 (1999). 《中國與中亞》 (Çin ve Orta Asya), 北京: 中國社會科學文獻出版社, 1999年.

Yan, Shan 嚴珊 (23 ekim 2003). <中國籌劃中亞自由貿易區震動世界>, (Çin'in Orta Asya Serbest Ticaret Alanı Planı Dünyayı Şaşırtmaktadır), 《經濟》月刊10月號, 2003年10月23日09:37.

Yang, Xiancai 楊先材主編 (1998). 《共和國重大事件紀實》 (Çin Halk Cumhuriyet Tarihi) 下卷, 北京: 中共中央黨校出版社.

Yan, Xuetong 閻學通 (1993). <試析中國的安全環境> (Çin'in Güvenlik Ortamı), 《當代國際問題研究》, 1993年第4期, 頁35-38.

Yan, Xuetong 閻學通 (1997). 《中國國家利益分析》 (Çin'in Milli Çıkarları Üzerine Analizler), 天津: 天津人民出版社, 1997年.

Yan, Xuetong 閻學通 (2000). <對中國安全環境的分析與思考> (Çin'in Güvenlik Çevresi Üzerine Analiz ve Düşünceler), 《中國外交》, 2000年第2期, 頁13-19.

- Yan, Xuetong 閻學通 (2009). <中國戰略機遇期失不再來嗎> (Çin'in Stratejik Fırsatlar Dönemi Bir Daha Gelmez mi?), 《環球時報》2009-10-21 09:25.
- Yang, Zhongqiang楊中強 (2001). <中亞石油與中國> (Orta Asya Petrolü ve Çin), 《俄羅斯研究》2001年第1期, 頁17-21.
- Yang, Zhongqiang楊中強 (2001). <中亞石油與中國石油安全> (Orta Asya Petrolü ve Çin'in Petrol Güvenliği), 《國際貿易問題》2001年10期, 頁36-39.
- Yao, Qinhuo 姚勤華, Pan, Guang 潘光, Yü, Jianhua 餘建華 ve Ding, Peihua 丁佩華, <中國與中亞國家經貿合作的發展和深化>, (Çin ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki Ekonomik-Ticari İşbirliğinin Gelişmesi ve Derinleşmesi), (1998). 《東歐中亞研究》1998年 06期, 頁74-81.
- Ye, Zicheng葉自成 (1997). <試析中國地緣政治理論和實踐的特色> (Çin'in Jeopolitik Teorisi ve Uygulamasının Özelliği Hakkında Analiz), 《世界經濟與政治》1997年11期, 頁17-20+65.
- Yuan, Peng 袁鵬 (2001). <911 事件與中美關係> (11 Eylül Olayı ve Çin-ABD İlişkileri), 《現代國際關係》2001 年第11 期, 頁19-23.
- Yue, Xiaowen 岳小文, Wu, Haoyun吳浩筠ve Xu Shunhua 徐舜華 (2010). <中亞出口天然氣管道建設規劃及對中國引進天然氣資源的影響> (Orta Asya Doğalgaz Boru Hatları İnşası ve Çin'in Doğalgaz İthaline Etkisi), 《石油規劃設計》第21卷第2期(2010年3月), 頁9-11+15.
- Yü, Meimei 余莓莓 (2003). 《911 震盪對中國中亞戰略的衝擊》(11 Eylül Olayının Çin'in Orta Asya Stratejik Politikasına Olan Etkisi), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2003), 淡水: 淡江大學中國大陸研究所碩士論文, 2003年.
- Yü, Shuyi 於樹一 (2010). <中國與中亞國家經貿合作的特徵> (Çin ile Orta Asya Ülkeleri Ekonomi-Ticaret İşbirliğinin Özellikleri), 《俄羅斯中亞東歐市場》2010年第9期, 頁30-37.
- Yü, Xuehui 余學會 ve Xu Tao 許濤, (2002). <美國軍事力量進入中亞及其影響>, (ABD Askerî Kuvvetlerinin Orta Asya'ya Girişi ve Etkisi), 《東歐中亞研究》2002年第3期, 頁39-43.
- Yü, Zhou 雨舟 (2011). <中國悄然入中亞以西進亞歐代替東進> (Doğu'ya Yöneliş Yerine Batıya Doğru Avrasya'ya İlerleme: Çin Sessizce Orta Asya'ya Girmektedir), 《VOANews》, 2011年1月03日.
- Yüan, Cishan 阮次山 (18 Haziran 2001). <上海合作組織對中國有何戰略價值?> (Şanghai İşbirliği Örgütü'nün Çin İçin Ne Gibi Stratejik Değeri Var), 《聯合早報》, <http://www.zaobao.com/special/china/sino_us/pages2/sino_us180601b.html>, 2001年06月18日
- Zhang, Kang張抗 (2008). <中亞與中東油氣資源分析與思考> (Orta Asya ve Ortadoğu Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Üzerine Analiz ve Düşünceler), 《當代石油石化》, 2008年卷16, 第05期, 頁1-6
- Zhang, Ning 張寧 (2006). <中亞一體化合作機制及其對上海合作組織的影響> (Orta Asya Entegrasyonunun Şanghai İşbirliği Örgütü'ne Etkisi), 《俄羅斯中亞東歐研究》2006年06期, 頁66-72.
- Zhang, Ning 張寧 (2008). <歐盟的中亞援助戰略分析> (Avrupa Birliği'nin Orta Asya'ya Yardımı Stratejisi Üzerine Tahliller), 《俄羅斯中亞東歐市場》2008年第7期, 頁21-27.
- Zhang, Ning 張寧 (2008). <淺析納紮爾巴耶夫的「中亞國家聯盟」主張> (Nazarbayev'in Orta Asya Devletler Birliği Teşebbüsü Üzerine Tahliller), 《俄羅斯中亞東歐研究》2008年第4期, 頁 21-26.
- Zhang, Yinghong 張迎紅 (2010). < 歐盟對中亞戰略淺析> (Avrupa Birliği'nin Orta Asya Stratejisi Üzerine Tahliller), 《東南亞縱橫》2010年12期, 頁90-94.
- Zhang, Yingjiao 張英姣 ve Sun Qijun 孫啟軍 (2010). <解讀大國中亞博弈與中國外交對策> (Çin'in Orta Asya Mücadelesi ve Diplomasisi), 《中國浦東幹部學院學報》第4卷第6期 (2010年11月), 頁123-128.

Zhang, Jianlun 張建倫 ve Han, Jiabin 韓家彬 (2008). <環新疆經濟圈區域經濟合作> (Xinjiang Çevresel Ekonomisi Bölgesel Ekonomi İşbirliği), 《俄羅斯中亞東歐市場》2008年8期, 頁28-33.

Zhang, Yajun 張雅君 (Nisan 2001). <上海五國安全合作與中國的角色> (Şanghay İşbirliği Örgütü'nün İşbirlikçi Güvenliği ve Bunda Çin'in Rolü), 《中國大陸研究》第44卷第4期(2001年4月), 頁33-54.

Zhao, Changqing 趙常慶 (Eylül 1996). <中亞五國對外關係現狀與發展趨勢>,北京:中國社會科學院東歐中亞研究所, <http://www.cass.net.cn/chinese/s24_oys/Production/projects24.html>, 1996年9月.

Zhao, Changqing 趙常慶主編 (1999). 《中亞五國概論》(Beş Orta Asya Ülkesinin Tarihi),北京:經濟日報出版社, 1999年.

Zhao, Changqing 趙常慶, (2002). <中國與中亞五國的經貿關係> (Çin ile Beş Orta Asya Ülkesi Arasında Ekonomi-Ticaret İlişkileri), 《東歐中亞市場研究》2002年第1期, 頁24-31.

Zhao, Changqing 趙常慶 (2008). <關於構建和諧中亞問題> (Uyumlu Orta Asya'nın İnşasına Dair), 《和平與發展》2008年第2期, 頁47-49, 32.

Zhao Jinping 趙晉平 (2005). <上海合作組織的經濟一體化前景及其影響> (Şanghay İşbirliği Örgütü'nde Ekonomik Entegrasyonun Geleceği ve Etkileri), 《中國經濟時報》, 2005年9月15日第4版.

Zhao, Huasheng 趙華勝 (2010). <美國與上海合作組織: 從布希到奧巴馬> (ABD ve Şanghay İşbirliği Örgütü: Bush'tan Obama'ya), 《國際問題研究》2010年 第2期, 頁32-38.

Zhen, Yü 鄭羽 (2007). 《中俄美在中亞-合作與競爭》(Orta Asya'da Çin-Rusya-ABD: İşbirliği ve Rekabetler),北京:社會科學文獻出版社2007年.

Zhou, Jiangong 周健工 (10 Mart 2002). <中國放棄中亞能源戰略 地緣政治還是經濟考慮?> (Çin Orta Asya Enerji Stratejisinden Vazgeçti, Jeopolitik mi ,Yoksa Ekonomik mi?), 《21世紀環球報導》, 2002年11月26日.

Zhou, Zhaojun 周兆軍, <專訪秦亞青: 十七大後中國外交將更重視多邊舞臺> (17. Kurultay Sonrası Çin Diplomasisi Çok Tarafılığa Daha Çok Önem Vermektedir), 《中國新聞網》2007年10月12日 01:21.

Zhu, Tingchang (ed.) 朱聽昌主編 (2002). 《中國周邊安全環境與安全戰略》(Çin'in Çevresel Güvenlik Ortamı ve Güvenlik Stratejisi),北京:時事出版社, 2002年.

Zhu, Yongbiao 朱永彪 ve Yin Shuyang 尹舒陽, (2010). <美國大中亞戰略進入新階段> (ABD'nin Büyük Orta Asya Stratejisi Yeni Bir Döneme Girmiştir), 《國際觀察》2010年05期, 頁29-36.

Doç. Dr. Erkin EKREM

21 Ocak 1964'te Çin'in Kan-su Eyaleti Lan-zhou şehrinde dünyaya geldi. 1981-1986 yıllarında, Xinjiang Çin Tıp Fakültesi, 1993-1995 yıllarında Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünde Yüksek Lisans, 1995-2003 yıllarında aynı üniversitede Doktora eğitimi gördü. 1999-2003 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi, 2003-2007 yılları arasında öğretim görevlisi, 2007-2008 yılları arasında Yrd. Doç. olarak çalıştı. 2009 yılından itibaren Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünde Doç. Dr. olarak görev yapmaktadır. Ayrıca 1986-1991 Doğu Türkistan'daki İli Vilâyeti Halk Hastanesi'nde ortopedi doktoru, 2006-2007 yıllarında Graduate Institute of Central Asia Studies (Ching-Yun University, Taiwan)'de, 1999-2005 yıllarında ASAM'da görev yapmış, 2009 yılından itibaren de Stratejik Düşünce Enstitüsü'nde (SDE) çalışmaktadır.

